

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ქ. ლომთათიძე

**ლოკალურ პრეპერატა ქირიტიადი
სახეობანი და მათი გავრცელება
აფხაზურსა და აბაზურში**

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1981

მონოგრაფიაში განხილულია ლოკალურ პრევერბთა სახეობები აფხაზურსა და აბაზურში. დადგენილია ერთ და იმავე ლოკალურ პრევერბთა გაფორმების ორი ტიპი — ირიბი ობიექტის მაჩვენებლითა და უიმიოდ — რაც დამოკიდებულია ზმნის ფორმის კონკრეტულ თუ აბსტრაქტულ მნიშვნელობაზე.

გამოვლენილია სპეციალური პრეფიქსი გ- „ზმნისართული ბრუნვის“ ფუნქციით, რომელიც თან ახლავს ლოკალურ პრევერბს. მტკიცდება, რომ ლოკალურ პრევერბიან იმ ზმნეზშიაც, სადაც დღეს არ დასტურდება ეს პრეფიქსი, იგი ისტორიულად უნდა ყოფილიყო.

В монографии рассмотрены основные разновидности локальных превербов в абхазском и абазинском языках.

Выделены два типа оформления одного и того же локального преверба — с показателем косвенного объекта и без него — в зависимости от конкретного или абстрактного содержания глагольной формы.

Выявлен особый префикс (а) в функции «наречного падежа», сопровождающий локальный преверб. Доказывается, что и в тех глаголах с локальным превербом, где в данный момент нет указанного префикса, следует полагать его наличие исторически.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

აფხაზურსა და აბაზურს ორი ძირითადი რიგის პრევერბები ახასიათებს.

ერთია ოდენ მიმართულების პრევერბები. მათი მთავარი დანიშნულებაა ორიენტაციის გამოხატვა. ამ თავიანთი არსებითი ფუნქციის მიხედვით ისინი წესისამებრ დინამიკურ ზმნებთან გვხვდებიან ხოლმე. საგულისხმოა, რომ ამიტომაც მათ უშუალოდ სტატიკური ზმნების წარმოება არ ძალუძთ. სტატიკურ ფორმებში მათი გამოვლენა გარკვეულ შემთხვევაში ისევ დინამიკურ ზმნათა ფუძეების ნიადაგზე უნდა აიხსნას, ან კიდევ ლოკალურ პრევერბთა ძირითადი. ფუნქციის მიჩქმალვისა და ახალი, მოდალური ნიუანსების წარმოჩენის შედეგად.

ორიენტაციის პრევერბებს ისტორიულად მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოსვლია დიალექტების მიხედვით, როგორც გამოყენების სფეროს ცალკეულ შემთხვევებში შეზღუდვა-გაფართოების თვალსაზრისით, ისე ძირითადი ფუნქციის გვერდით მოდალური ასპექტების შეძენის მხრივ¹.

მეორეა ე. წ. ლოკალური პრევერბები. ეს უკვე მრავალრიცხოვანი პრევერბებია და თავიანთი გაფორმების წესითაც — მრავალფეროვანი.

მათ ძირითად მასას შეუძლია სტატიკური ზმნებიც აწარმოოს (ხშირად ამოსავალი ლოკალური შინაარსის დაჩრდილვითაც), წარმოქმნას რთულფუძიანი დინამიკური ზმნები² და მათში უჩვენოს

¹ აღნიშნულ პრევერბთა მოდალური ფუნქციების შესახებ იხ. P. K. Губина, Превербы направления в глаголе абхазского языка. АКД თბილისი, 1977.

² ავსებური „რთული“ ფუძის მქონე ზმნების წარმოქმნაში შეიძლება მონაწილეობდეს ზემოხსენებული მიმართულების პრევერბებიც. მხედველობაში გვაქვს, კერძოდ, ე. წ. „არათავისუფალ“ ძირებთან მათი შეწყობა, მაგ.: აფხ. ან-მ-რა „მოსვლა“, ა-ნან-მ-რა > ა-ნენ-მ-რა „მისვლა“, ა-ჟან-მ-რა > ა-ჟენ-მ-რა „ასვლა“, ა-ლან-მ-რა > ა-ლენ-მ-რა „ჩასვლა“ და მისთ. (მდრ. ამისგან განსხვავებით „არათავისუფალი“ ძირ-სუფიქსის -ლან-ს დართვა ლოკალურ პრევერბებზე), მაგრამ ისინი თავიანთი ამოსავალი მნიშვნელობის შესაბამისად გვხვდებიან მოძრაობის გამომხატველ ზმნებთან.

მოქმედების გარკვეული ლოკალიზაცია მრავალმხრივი გადატანითა მნიშვნელობების თანდართვით.

როგორც უკვე გარკვეულია, ლოკალურ პრევერბთა ერთ ჯგუფს თვისებრივი აბლაუტის საფუძველზე შესწევს უნარი გამოხატოს საპირისპირო მიქცევითი (აბიტიური, ცენტრისკენი, ინტროვერტული) და უკუქცევითი, მოქცევითი (ადიტიური, ცენტრიდანული, ექსტროვერტული) მიმართულებები, რაც ისტორიულად, საფიქრებელია, მეორეული მოვლენაა და გამოყენებულია რიგ შემთხვევაში, როგორც ჭარბი ნიშანი.

დასახელებულ მიმართულებით და ლოკალურ პრევერბთა სპეციფიკურ თავისებურებებზე სხვაგანაც გვქონია მსჯელობა და აქ მათ აღარ გამოვეუდგებით (თანაც ეს ცალკე შესწავლას მოითხოვს).

ამჟამად ჩვენს ყურადღებას იპყრობს საკითხი, რა ძირითადი ტიპის ლოკალური პრევერბები გვაქვს აფხაზურსა და აბაზურში, რა სახით უკავშირდებიან ისინი ზმნურ ძირებს (თუ ფუძეებს) და ფუძის რა ცვლილებებთან არის დაკავშირებული ლოკალური პრევერბების დართვა.

პ ი რ ვ ე ლ ი ნ ა წ ი ლ ი

ლოკალურ პრევერბთა ძირითადი ტიპები და მათთან ირიბი ობიექტის შეფუთვა

1. ლოკალურ პრევერბთა საზრდენი ფუძეები

აფხაზურსა და აბაზურში ლოკალური პრევერბები (ე. წ. ფუძე-წინდებულები) წარმოშობით უკავშირდებიან სათანადო სახელთა ძირებს თუ ფუძეებს. მათი ამგვარი წარმომავლობა მეტწილ შემთხვევაში საესებით აშკარაა, შდრ.:

ლოკალური პრევერბები

სახელი

წა/ღ¹- „ქვეშ, ქვეშიდან...“

ა-წა „ფსკერი“

ქი/ღ¹- „ზედ, ზევიდან...“

ა-ქი, ქიგ „სახურავი“, „კენწერო“.

ჰა/ღ¹- „შიგ, ზედ, შიგნიდან...“

ა-ჰა/გ „პირი“

ხა/ღ¹- (აფხ.) < ჯა/ღ¹- (აბაზ.)

ა-ხგ (აფხ.) < ჯა (აბაზ.)

„ზედ, ზევიდან...“

„თავი“ და მრავალი სხვ.

და იმ შემთხვევებშიაც კი, როცა ჩვენ ამჟამად არა გვაქვს საშუალება მივუთითოთ ამა თუ იმ პრევერბის შესაბამის არსებით სახელზე ენაში, სრული უფლება გვაქვს დავუშვათ წარსულში მსგავსი სუბსტანტივის არსებობა.

ამის საუკეთესო ილუსტრაციას იძლევა ამ ენებში ჭერ კიდევ ცოცხლად შემორჩენილი ცალკეული ფაქტები.

აფხაზურში, მაგალითად, შენობასთან, სახლთან დაკავშირებული წინდებული არის ჯნა/ღ¹-, რომელიც უშუალო კავშირშია აფხაზურშივე სახლის აღმნიშვნელ ცალკე არსებულ სახელთან (ა-ვნგ < ა-ჰინა). მაშასადამე, აქ იმ რიგის ფაქტი გვაქვს,

როგორიც ზემოთ აღინიშნა „ფსკერის“, „თავის“, „პირის“ და მისთ. შემთხვევაში.

ეგევე შინა/121- წინდებული იმავე შინაარსის მქონე (ე. ი. ს ა ხ ლ თ ა ნ დაკავშირებული) ისევე დასტურდება აბაზურში, როგორადაც აფხაზურში, მაგრამ აბაზურს „სახლის“ აღმნიშვნელად დღეს უკვე სხვა სიტყვა თქვამს აქვს გამოყენებული (იგი აფხაზურში „ქედლის“ გაგებით იხმარება. აბაზურში კი შინა დავიწროებული მნიშვნელობით „ქოხის“ გაგებას გვაძლევს).

ამჟამად აბაზურშიაც, აფხაზურის მსგავსად, შინა (მინე) თავის დროზე „სახლს“ აღნიშნავდა. ამის ფაქტები დღესაც მოიპოვება გაქვავებული სახის ანდაზა-თქმებში, მაგ.:

ა შინ ა ჩოჯუმგვანაა ჟღანარა არკა მჟარბა — ანდ. — შინ (ს ა ხ ლ შ ი) თავს ნუ ივაჟკაცებ, შენი ვაჟკაცობა ველზე გამოიჩინე (აჩვენე).

ამიგმა ლა შამგნ ა შინ ა ლა გიარნაცატ — ანდ. — გარეული (უცხო) ძაღლი მოვიდა და შინ ა უ რ ი ძაღლი გარეთ გააგდო.

არკა ამშაზ ჩოგრთა დაყბთა, ა შინ ა ამშაზ დმაჟიამხაპ — ანდ. — ვინც ველზე გაიზარდა, ის ფოლადივით მაგარი გახდება, ხოლო ვინც შინ გაიზარდა, ის ცოპივით (დონდლო) იქნება.

ა შინ ა მაცაქიაზ მაჟიამაჟა მშალაჟიანზ, არკა მაცაქიაზ მაჟხტ — ანდ. — შინ (ს ა ხ ლ შ ი) მყოფნი რომ თათბირობდნენ, ველზე ვინც იყვნენ ისინი უკვე დაბრუნდნენ (უკან მოვიდნენ)...

სპეციალური გამოთქმა „შინა დნაშოგლტ“, ე. ი. „ს ა ხ ლ შ ი (შ ი გ, ოჯახში) შევიდა“, რაც ნიშნავს: „გათხოვდა“.

აქ იგი ძირითადად „შინ“ სიტყვას შეეფარდება.

აღნიშნული სიტყვის (შინა) მნიშვნელობის შეზღუდვისათვის აბაზურში ხელი უნდა შეეწყოს, ერთი მხრივ, „სახლის“, „ოჯახის“, „კარმიდამოს“ მნიშვნელობით აღიღურ ენათაგან ჟნაშია სიტყვისა და, მეორე მხრივ, იმავე აღიღური წარმომავლობის შინა („მხარე“, „საზღვარი“, „ნაპირი“) ფუძის დამკვიდრებას.

საგულისხმოა, რომ ზმნურ შენაერთებში როგორც ფუძე-წინდებული საერთო აფხაზურ-აბაზური შინა (>ჟნა) აბაზურშიაც უცვლელად შემოგვრჩა.

აბაზურშივე (კერძოდ, ტაპანთურში) ზმნაში პრევერბად, მსგავსად აფხაზურისა, შემონახულია რთული შედგენილობის ჯიგჟი- („გარეთ“, ზედმიწ. „მინდორზე“, „მინდორს“), ჯიგლ- („გარეთ“, ზედმიწ. „შიგნიდან გარეთ“, „მინდორზე შიგნიდან“), მომდინარე

„ა-ჟი გ < ა-დი გ „მინდორ“ სიტყვიდან, რომელიც ტაპანთურს, აფხაზურისაგან განსხვავებით, ცალკე ლექსიკურ ერთეულად აღარ შემორჩენია. აბაზურსაც თავის დროზე მასში არსებული ა-დი გ > ა-ჟი გ (/ა-ძი გ) სიტყვა ქიგ- და ლა¹- წინდებულებით გართულებული (ჟი გ ქი-, ჟი გ ლ-) ზმნაში დაუცავს, მაშინ როცა აფხაზური „ა-დინგ“, „ა-დინგყა“, „გარეთ“ ზმნისართის შესატყვისი სახეობა ტაპანთურმა აღარ შემოგვინახა და მის ადგილას გამოიყენება „ა გი ან გ“ (ამინაჲ აგჷინაჲ ანჷჩჩა, ა გი ან გ აგგლაზგჷ დჷგჷჩჩა — ანდ. — როცა მათ გაიცინეს, ვინც სახლში იყვნენ, გ ა რ ე თ ვინც იყო, იმანაც გაიცინა).

2. ლოკალურ პრევერბთა საჰრდენი ფუძეების ძირითადი სამანბიპური ჯგუფები

ლოკალური პრევერბების როლში აღნიშნულ ენებში განზოგადება-აბსტრაქციის სხვადასხვა ხარისხით ძირითადად გამოიყენება, ერთი მხრივ, ადამიანის სხეულის ნაწილების — თ ა ვ ი ს (ჯა > ხგ), ც ხ ვ ი რ ი ს (ფა/გ-), პ ი რ ი ს (ქოა/გ-), ფ ე ხ ი ს (შა/გ-), ხ ე ლ ი ს (მა/გ-), მ უ ც ლ ი ს (მგოა/გ-), გ უ ლ ი ს (გიგ), ყ ე ლ ი ს (ჟოლა/გ > ხოლა/გ-), კ ი ს რ ი ს, ქ ე დ ი ს (ჟიდა > ხიდა...), გ ვ ე რ დ ი ს (აფხ. ვა/გ-, ტაპ. ძ-ჯა/გ-), უ ბ ი ს (კაა-), წ ე ლ ი ს (მლა/გ-)... და, მეორე მხრივ, წ ყ ლ ი ს (აფხ. ძაა-), მ თ ი ს (ხი-), გ ზ ი ს (მშოა- > მჟა...), ს ა ხ ლ ი ს (შინა/გ- > უნა/გ-), კ ე რ ი ს (ჩოშოა/გ-// ჩოშოა/გ-), ე ზ ო-მ ი ნ დ ვ რ ი ს (დიგლ- > ჟიგლ-; დიგქი- > ჟიგქი-), ნ ა პ ი რ ი ს (ჩოფენ-) და მისთ. სახელები.

სწორედ მოყვანილ ლოკალურ პრევერბთა ზმნის ფუძეში ჩართვით წარმოიქმნება ამ ენებში რთული შედგენილობის ზმნათა ძირითადი ბირთვი.

3. ლოკალურ პრევერბთა ორი ჯგუფი ირიბი ობიექტის თანხლების მიხედვით

ლოკალურ პრევერბთა შემცველი ზმნები სხვადასხვა სტრუქტურის მქონენი არიან.

ერთ შემთხვევაში პრევერბთან ერთად . ზმნას ახლავს ირიბო ობიექტის ნიშანი, მეორე შემთხვევაში კი — პრევერბი გვაქვს ზმნაში და ირიბი ობიექტის ნიშანი არა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერთ შემთხვევაში ლოკალური პრევერბი ზმნაში აჩენს ირიბი ობიექტის ნიშანს, სხვა შემთხვევაში კი არა¹.

ამ თვალსაზრისით პრევერბთა ზმნასთან დაკავშირების განხილვისას გარკვეული კანონზომიერებები შეინიშნება.

სხვაობა, პირველ ყოვლისა, გამოწვეულია თვით პრევერბთა რიგების თავისებურებით.

როგორც ზემოთ იყო მითითებული, ლოკალური პრევერბები მომდინარეობენ ენაში ცალკე არსებულ სახელთა ფუძეებისაგან, ოღონდ ლოკალურ პრევერბებად მათი გამოყენებისას ხდება მნიშვნელობის ერთგვარად განზოგადება, გააბსტრაქტულება. ხშირად სწორედ იმის მიხედვით, თუ რამდენად განზოგადდა პრევერბად, ამა თუ იმ სახელის ფუძე ან ძირი, განსხვავებული ხდება მისი გამოყენების არეც და ზმნაში გაფორმების წესიც.

შესაძლოა ერთი და იმავე წარმოშობის ძირი პრევერბად გამოყენებისას განზოგადების განსხვავებულ დონეებსაც ავლენდეს. ამდენადვე პრევერბად გამოყენებული ძირის (თუ ფუძის) განზოგადების ხარისხზე დამოკიდებული გამოდის მისი ზმნაში გაფორმებაც ირიბი ობიექტის ნიშნით.

4. კონკრეტული ბუნების მქონე („ხმა-“ ტიპის) ლოკალური პრევერბები

არსებობს პრევერბები (ლოკალური შინაარსის მქონე ფუძეები), რომლებიც ზმნათა ძირეულ ელემენტებთან ერთად ქმნიან ახალ, კონკრეტულ ზმნურ ფუძეებს და ხასიათდებიან განზოგადე-

¹ ა. გენკო საერთოდ ირიბი ობიექტის ნიშნის დართვა-დაურთველობის მიხედვით აჯგუფებს აბაზურში ზმნურ პრეფიქსებს, რომელთა რიცხვში წარმოდგენილია სწორედ ლოკალური პრევერბებიც (იხ. А. Н. Генко, Абазинский язык. Грамматический очерк наречия Тапанта. Москва, 1955, გვ. 170—172). მაგამ, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ასეთი გაუდიფერენცირებელი გაერთიანება ლოკალური პრევერბებისა და სხვა ზმნური პრეფიქსებისა (მაგ., ქევის ნიშნისა) არაა მართებული, რამდენადაც ის ლოკალური პრევერბები, რომლებიც მას გაერთიანებული აქვს ირიბი ობიექტის მქონე ზმნურ პრეფიქსებთან, ხშირად გვხვდება ირიბი ობიექტის ნიშნის გარეშე და, მაშასადამე, სხვა, საპირისპირო პრეფიქსთა ჯგუფში ექცევიან.

ბის მინიმალური ხარისხით. მათი გამოყენების არეც შედარებით შემოფარგლულია, რამდენადაც ისინი თვით სათანადო სახელის კონკრეტული შინაარსით გვევლინებიან. მათ ჩვეულებრივ ირიბი ობიექტის დართვაც არ ეგუება.

ასეთებია:

უნა/ᲚᲗ¹ - < ჰინა/ᲚᲗ¹ - დაკავშირებული „სახლში“, „შენობაში“ ყოფნა-მოქმედებასთან (თუმცა ყოველგვარ შენობასთან დაკავშირებითაც არ გამოიყენება).

ა ფ ხ.

აბუატიჲ უნგ ჟგ-უნა-ზ აბუატიჲ წიგმელ ჟგგხეატ — ანდ. — სპილენძის სახლში ვინც ცხოვრობდა (=ვინც-შიგ [სახლში]-იყო), მას სპილენძის ლურსმანი არ ჰქონდა (დააკლდა).

აბრრ სარა ღსგფჰიგსნგ სკუნგ ღგ-უნა-გგლანდაზ — დ. გ. — ნეტავ ეს ჩემი ცოლი ქნა და ჩემს სახლში იყოს (ჩემს სახლში შიგ-იღდეს = ტრიალებდეს).

ბგგ ხისენ ადინგყა დღტრფონ, ჟარა აუნტწყა ღგ-უნა-ფალონ — ანდ. — ბგი ხუსეინს გარეთ აგდებდნენ და იგი შიგ (სახლში) ხტებოდა.

...საბ... ხგმშო რგშთახ ჟარღა ნაპტ ახტ ჰქიშიან... ღგშთამლაკია, ჟგიტღჰიალანგ აუნგ ღგ-უნა-ნ — ბ. შ. — ...ჰამაჩემს სამი ღლის წინ მარჯვენა ხელში ტყვია მოხვდა და... არ დაწვა რა, გულზე ხელჩამოკიდებული სახლში იყო (იმყოფებოდა).

ზნგზენლა, აგაკთანტიი აბზარბზან ხგს ბგქჰიან ჟოტმანგახა ჰახ-ტიორჲ აფაცხა ჟაა-უნა-ჰაჲეატ — ib. — ხანდახან, ზღვის სანაპიროდან ზარბაზნის გასროლის საზარელი ხმები შემოვარდებოდა. ფაცხაში რომ ვისხედით (...ვსხედვართ).

...ჟრჲღღგზ ჲადაკ ღანგნგ-უნა-რგალა... — ib. — ...როცა ის შეიყვანეს ყველაზე უკეთეს ოთახში...

ლარგტ ლტადა ხიკ ღგ-უნა-ტიორჲ, ღგ-უნა-ჲიიტ — ა. გ. — ისიც თავის პატარა ოთახში ზის, ჩაბერდა (შიგ დაბერდა).

აწა ზლაშინგ ჟტყაზ აჰაჲა ციააკ აა-უნა-ჰაატ აუნგ — ა. გ. — ყინულით გაქლენთილი რომ იყო სველი ჰაერი, სახლში შემოვარდა.

ა ბ ა ზ.

ნამგს ყა-ჰინჲ ანასგფ ფშიგმავ, ნამგს ყა-ჰინა-მ ანასგფ სასგპ — ანდ. — სადაც ნამუსი, პატივია (სახლში), იქ ბედნიერებაა მასპინ-

ძელი, სადაც ნამუსი არაა (სახლში), იქ ბედნიერება სტუმარია.

ალა გიგბზგლა გ-გ-შინა-ჩარგმ — ანდ. — კვეიანი ძალლი არ შექამს შიგ ([ასეთ] შენობაში).

ათძე ჟე-შინა-მშიშიგნ — აგ-ბზრდემ — ანდ. — სახლში ნუ უსტვენ, სიკეთე არ იქნება.

ჟეჟნაშია აგ-შინგ-ჟმგანზ ხ-მა ზჳარა აგ-ჟაჟრემ — ანდ. — რაც შინ არ გისწავლია (რაც შინიდან არ გამოგიტანია), სხვაგან მას ვერ ისწავლი (ვერ შეიძენ).

შიგ-გ კვშიგ-გ გ-ლამ, აზნა ჟაჟი შინა-პ — გამოც. — არც კარია (აქვს), არც ფანჯარა, მაგრამ ხალხით სავსეა (შიგ, სახლში არის)...

დოჟი- (აფხ., აშხ.) > ჯიჟი- (ტაბ.) „გარეთ“ (წარმოშობით: „მინდორზე“).

ა ფ ხ., ა შ ხ. დ.

აჟასა აჟორა მანახტოზ აკ-აფა ანვჟშოფა, „უხტრტ“-ჰია აჟმა ახგჩიარა მალაგემტ... „ჰამ, ჟბაარაშირტ, ჟარა ჟაჰი ხგმჰაჰაჰია ჟ-დოჟი-უჰ, ახან ჟაჰ დეჟხგმჩიემტ“-აჰიემტ — ანდ. — როცა ცხვარი თხრილზე ხტებოდა და დუმა აეწია (ზე აუევარდა), „უჰა-ნალი გამოგიჩნდა (აგეხადა)ო“ თხამ სიცილი დაჰყარა... „ეჰ, შე დალოცვილო, შენ სულ უჰანალ-დაუფარავი დადიხარ (=გარეთ, მინდორში ხარ ხოლმე), მაგრამ არავის დაუცინიხარო“.

...ჟირ ზაა მჟნჟა დ-დოჟიგ-ჟწაროჟჰ — ა. გ. — ...ის ადრე უნდა გაუშვა (გაგზავნო) შინ.

ჰარა კარაკ ჰა-დოჟი-ლარა ათაგჳ — აშხ. ტ. — ჩვენ შორს უნდა გავემართოთ.

აჰ ნეჰიარა დგ-დოჟი-ლან, დგშო-დოჟიგ-ზ იფჰიგს ახ-არა დ-ლაგატ — ib. — ბატონი სამოგზაუროდ გაემართა. რომ მოგზაურობდა (გამგზავრებული, გამართული [გარეთ] რომ იყო), მისმა ცოლმა მომშობიარება დაიწყო.

...დრგდწგნ, დგ-დოჟი-ლახ — ib. — იგი მათ გამოშორდა და გაემართა...

ა ბ ა ზ. (ტ ა პ.)

აშოიჰ გ-აბამგატ — აბაგა კვჩიან ა-ჟიჟიგ-ლხტ — ანდ. — მისი (მონადირის) თოფი არ გავარდა — მელამ დასცინა და გზა განაგრძო (გაემართა).

მრგჟილათა ჟ-ჟიჟიგ-მღგნ, აშოარკჰაჟათა ჟ-ჟიჟიგ-ლ — ანდ.

— საღამო უამს გზად („გარეთ“) ნუ გაემართები, გამთენიას გაე-
შართე.

„მარგიანგჳ“-ჰია ძუემდგრჳა ამჟალა ზენგჳ ჟ-ჰიგჳი-
მლენ — ანდ. — „ახლოაო“ უცნობ გზაზე არასოდეს გაემართო.

მშოკლა ჟ-ჰიგჳი-ლჳიზთენ, ხემშო ბემინგჳა ჟგჳ-ჰიგჳი-გა —
ანდ. — ერთი დღით თუ სადმე მიემგზავრები, თან წაილე (გზად)
სამი დღის საგზალი.

აბჳარდათა (აბჳარგდათა) ამსრა ჰიგჳი-ჟემწან — ანდ. —
უიარაღოდ ომი არ წამოიწყო (არ გამართო).

დიგლ- (აფხ., აშხ. დ.) > ჰიგლ- (ტაბ.) „გარეთ“ (წარმოშო-
ბით: შიგნიდან მიხედვით, გარეთ).

ა ფ ხ., ა შ ხ. დ.

ალაბან შთტხზრ ალა-ფსტციგჳე აციგოგ ფსტციგჳე ავნგ
ძ-დიგლ-ყანგ ძცოძტ — ანდ. — ჯოხს რომ აიღებ, მსუნაგი ძალ-
ლი და კატა გარეთ გაცივიან.

ასჟდ აბლჳა-ჰია ძღჳ ძგხილა ძშოახან ღენ-დიგლ-წტ —
დ. გ. — მოსამართლე დიდ ჯაჳე-ჩამოყიდებული გარეთ გავიდა.

ნატა დ-დიგლ-წჳი, ღვენანლო აბრა ღმშგჳიგჳ. ამჟა-ხიანსთა
აყენტი აძიგ ძებეჳ ააგჳტ — ა. გ. — ნატო აჳ სახლიდან გამოს-
ელა-შესელაში რომ იყო (რომ გადი-გამოდიოდა), გზიდან (ბილი-
კიდან) ვილატის ხმა მოისმა.

...აში დ-დიგლ-ჟჳიან — ib. — კარში გამოვარდა-სწრაფად.

...ჟაჳგ დგტ-დიგლ-მწჳეჳტ — ib. — ...არავინ მასთან ერ-
თად არ გამოსულა გარეთ.

...„აბზარაზ!“ აში ალგჳი უგლგრშაან ღენ-დიგლ-წიტ — ib. —
„მშვიდობითო“ კარს საკეტი ჩამოაცვა და გარეთ გავიდა.

...ჟაჳიგ-ჟაჳიგ ძგწჳრან ძგჳაზ ავნანში დ-დიგლ-ფშინგ აღიანგ
ღგფშჳიან — ib. — ხშირად იყურებოდა გარეთ ოდნავ გამოლე-
ბული კარიდან.

„ეა!“-ჰია ძჰიან, აგჳში დანსგტ. ნას აკუბან დაწყჳ დ-
დიგლ-წტ — აშხ. ტ. — „ეი!“ო კარს დააკაკუნა. მერე აკუბანი
ზეზე წამოხტა და გარეთ გამოვიდა.

აუნრ ივნრჟ დ-ღგლ-წნგ ძგჳჳიან — ib. — ვინც სახლშია,
ის რომ გარეთ გავიდეს, არ შეიძლება.

„ჟარა ეჳან ჟან-დიგლ-გრგა...“ — ib. — „შინ წუხელ გარეთ
რომ გაგიყვანეს...“

„შ-დიზლ-ზგადა ჟარა?“ — ib. — „ვინ გაგიყვანა შენ გარეთ?“

ა ბ ა ზ. (ტ ა პ.)

ათძე ზლარჩიუზ აკილა ჯიზლ-დგრშითხტ — ანდ. — ნაჯახი, რითაც სახლი ააშენეს, გარეთ ისროლეს (გადაადგეს).

აშილა დ-ჯიზლ-ცათა აკეშილა დუჯიშიაშოგლსჟაშოტ — ანდ. — კარიდან რომ გააგდო (გარეთ გარეკო), ფანჯრიდან შემოვივა.

ავიანგ ზენგ-რ მგგ-ჯიზლ-წჟამ — აბზ. აში. — გარეთ არასოდეს არ გამოდის.

ჩიჰია/რ¹- (აფხ.), ჩიჰია/რ¹- (აბაზ.) დაკეშირებული „ცეცხლის პირას“, „კერასთან“ ყოფნა-მოქმედებასთან.

ა ფ ხ.

აყიჯალ ჩიჰია-გგლოტპ — ქოთანი კერასთან, ცეცხლის პირას დგას.

ტიემ ნაპგლა აფვრღ ჩიჰიგ-მხჟეტ — ანდ. — სხვისი ხელით ნალევრდალი გამოაქვს ცეცხლის პირიდან (კერიდან).

ახიშოთაარა მგ-ჩიჰია-ხაზ ბგზლ აჟბლაა დგჰიგნქოტ — ანდ. — ვინც კერასთან დარჩა, ის უბიხსაც დააბამს ენით.

ხ-გკიერ ამცა დგ-ჩიჰია-სშიტ აშორჟრა ზამნახა — ი. პ. — ხიკური ცეცხლის პირას მოეკალი ამ აუტანელ სიცხეში.

...ჟარა... ჟინაპე ჟგივღპილანგ აჩიჰიაჟგ-ჩიჰია-ტიოტპ — ბ. შ. — შენ გულზე ხელ[ე]ბი დაგიკრეფია და ცეცხლის პირას (კერასთან) ზიხარ.

ამცა ა-ჩიჰიგ-წრა ჟადვგნ — ib. — ძნელი იყო ცეცხლის პირას (კერის) განშორება (გამოსვლა).

ნაყ-ააყ მგ-ჩიჰია-მან ვგჟა აჟა — ა. გ. — ცეცხლის პირას აქეთ-იქით იწვნენ ორნი.

...ახიშოთაარა დნგ-ჩიჰია-ლტ — ib. — ცეცხლის პირას, კერასთან ტრიალებს (საქმიანობს).

...ცქა მგბლანძა ახიშოთაარა მ-ჩიჰიგ-რგაზ აკიასთხეფუშ — ა. გ. — ...სანამ კარგა დაიწვოდა ცეცხლიდან გამოღებულ მუგუ-ზალივით.

ა ბ ა ზ.

ათაბა ჩიჰია-ლგრგგლტ — ტაფა დადო ცეცხლზე (კერაზე).

აკარტრძ ჩიჰია-მბლტ — კარტოფილი ნაცარში ჩაეწვა.

აქანია ჩხშია-ლწატ — პური ჩააკრა...

...დანაშოგლ, ამცა დანნაჰაძგელ, ამცა ი-ჩხშია-ზ ამგანლ,
აბად. — ტ. ტ. — ...რომ შევიდა, ცეცხლს რომ წაადგა, კერაზე
რომ პური ცხებოდა, დაინახა.

გოარ'ა' - „შემოღობილ-შემოკავებულთან“, „სადგომთან“ ყო-
ფნა-მოქმედებასთან დაკავშირებით.

ა ფ ხ.

...აბრეტ იფჰან ამინა დაარა აწებ განგ დგშო-გოარ-ლო — ა. გ.
— ...ხედავს, თუ მისი ქალიშვილი ამინა როგორ შემოდის გვიან
ლამე ეზოში.

ჟიგკ რემოტუ, ჟიღრა დუკ. აახანჟა ჰმთან მარა ნეჟამ, ახან-
ლა მ-გოარ-წტეტ, მ-გოარ-ლოეტ — ib. — ერთი ძროხა ჰყავთ,
ჰრელი, დიდი, რკინიგზის ახლოს ის არ მიდის, თვითონ გამოდის
სადგომიდან (=მიდის საძოვარზე) და ბრუნდება, შედის სადგომ-
ში (=ბრუნდება საძოვრიდან, ბინაველება).

აა, ჟ-გოარ-ლამა, აფგრანწა! — ib. — აა, გამოჩნდი (დაკარ-
გული დაბრუნდი შინ) გაჟაკო!

აქტაქია რახ დგნ-გოარ-ლეეტ. უს მ-გოარო-ჟ დახნეჟა... —
ib. — სოფლებში გავიდა, შევიდა, გაემართა. ასე (უმიზნოდ) ვინც
სოფელშია (=დაეხეტება)...

ჟ-გოარგ-მლააეტ! — წყევლაა — ნუმც დაბრუნებულხარ
(სადგომზე, ბინაზე), არც გამოჩენილიყო!

ათოტლანქია სგწფრააჟა ს-გოარ-ლონ — ა. გ. — ბელაურ
ცხენებზე ჯდომით შემოვფრინდებოდი ხოლმე, შინ ვბრუნდებო-
დი.

ა ბ ა ზ.

აშიგმა ლა ჰამგნ, აშინა ლა გოარ-ნაცატ — ანდ. — სხვა (უც-
ხო) ძალლი მოვიდა და შინაური ძალლი გააგდო (ბინიდან).

ასასცია გოარა-მდატ — სტუმრები შემოიყვანა, შემოიწვია
(თავის კარმიდამოში, სამფლობელოში, ეზოში).

ფჰიგსტა-ჰკიგნ დ-გოარა-ლგნ, აკადგგი აღა ზაკგ'გ გ'ჰალნა-
მჰიტ — ტ. ტ. — გოგონა ეზოში შევიდა, ეზოს ძალმა მას არა-
ფერი უთხრა.

— შთა, აჰრ აკიგზთგნ გამუძანტ მჰიან, დ-გოარ-წგხტ — ტ.
ტ. — 'რაკი ეგრეა, აღარ გამოვიდაო, თქვა და გავიდა (ეზოდან).

გარა/ჯ¹- „აკვანთან“ დაკავშირებული მოქმედება, აკვანში
წოლა...

ა ფ ხ.

ახიქტ აგარა დ-გარო-ტპ — ბავშვი აკვანში წევს.

მეშა მაპიშა ხიქტ მანლანმოთუ აგარა დ-გარე-მწთან, მანლან-
მოთუ დ-გარე-მხთან — ა. ჭ. — მიშა თავის პატარა დას თავის
დროზე (როცა მისი დრო იყო) აკვანში აწვენდა, თავის დროზე აკ-
ვნიდან ამოიყვანდა (ხოლმე).

ა ბ ა ზ.

ასაბგჲ დ-გარა-პ² — ჩვილი აკვანში წევს.

ან ლფა დ-გარა-ლწატ — დედამ შვილი ჩააწვინა აკვანში.

ჩხჟო- „ცხენზე“ ჯდომასთან დაკავშირებული.

ა ფ ხ.

კივრქეი მფა მჯსასცია ჩხჟო-წიტ, მარა დ-ჩხჟო-წტამ —
ანდ. — კურიევის ძის სტუმრები ცხენიდან ჩამოხტნენ, თვითონ
კი ცხენიდან არ ხტება (არ ჩამოდის).

...მახან, მჯეობრმტ, საძიებტპ, სემაცარა ს-ჩხჟო-უპ — ბ. შ. —
... დღეს თქვენ ხედავთ, მე მარტო ვარ, მარტო ვზივარ ცხენზე.

ჰამეტბჲ ხიქტ ბჟ-შოქისა დგშორქიგზგ² არფგს ნაძკ
მგმფშო დ-ჩხჟოგ-ნ — ბ. შ. — პატარა ჰამუთბეი მეშვიდე წელში
რომ იყო, მოწიფულ ყმაწვილივით იჭდა ცხენზე.

სნემფგხზლან, მგშკლ კნგ დაა-ჩხჟოგ-სხიტ — ib. — მივ-
ვარდი (მივეგებე), უზანგი დავუჭირე და ცხენიდან ჩამოვსვი.

მჩოგ ამგივრხაქიან რელილიანგ დვანან დანგნ-ჩხჟო-ლა... —
ა. გ. — თავის ცხენს მოსართავეები მაგრად მოსწია და რომ შემო-
ახტა (ცხენზე რომ დაჭდა)...

ა ბ ა ზ.

აჩხგმი დ-ჩხჟოგ-რწახიტ. აშყაში დნარდანსხიტ — ანდ. —
მხედარს ცხენზე სვამენ, ხოლო ქვეითად მავალს აცილებენ.

„ჰ-ჩხჟო-წპ, ჩიფგსაჰშაპ“ — აშხ. ტ. — „ცხენიდან ჩამოვხ-
ტეთ და დავისვენოთ“.

აჟაან ჩხჟო-ლეფტ — აშხ. ტ. — ხალხი ცხენზე შესხდა.

² აქვე ჩვეულებრივია: „აგარა დ-გარა-პ“. ან კიდევ—აგარა დგლანპ.

აჩუციქიან აძგ-ჰეიჯნ აფნგ მ-ჩაგჟი-წტ — ტ. ტ. — ცხენოს-
ნები პატარა წყაროსთან ჩამოხტენენ.

ჟოგენლა მ-ჩაგჟი-ლიტ, ჩოგნლა მ-ჩაგჟი-წიტ — ტ. ტ. —
ლამით ცხენზე სხდება, ღლისით ცხენიდან ხტება (ჩამოდის)...

ძაა- „წყალთან“, „სითხესთან“ დაკავშირებით.

ა ფ ხ., აშხ. დ.

ამშოგნ მნაციან ძაა-მკელარ მთაბრეტ — ანდ. — მან, რომ
თითი ზღვაში ჩაყოს, ზღვა დაშრება.

ახშო ჟ-ძაა-ფშოგლაღარ ესქენაგ-გ ექიანაჟკ ჟბალპ —
ანდ. — რძეში თუ ნიადაგ იყურე (ეძებე), მუდამ რაღაცას შავს
ღაინახავ.

...ანშოგრაია ხ-ძაა-რყირგლა ყალწან, ხ-ტიგ ეახს ბზრადჟ
ათტლგეეტ, ჟაფხ-ნ ხ-ძაა-რყირგლა ყალწანგნ... ძგზლან ღგრჟგგზ
ლხგ აა-ძაა-ლგრყირგლან... — ა. ჰ. — ...სწრაფად წყალში ჩაყ-
ვინთა და კარგი რამ ოქროს ნაჯახი (რკინა) ამოიღო, კვლავ ჩაყ-
ვინთა... წყლის ღედოფალმა ისევ ჩაყვინთა რა...

ამშოგნ მენ-ძაა-შოგლარც აკგ-გ აგემკია... — ა. გ. — ზღვაში
[მთვარის] ჩაყარნას (ჩასვლას) არა აკლდა რა...

ახიგლფაზ, ამრა ნ-ძაა-ლონ ემფშო... — ა. გ. — საღამოს,
მზე რომ [ზღვაში] ეშვებოდა იმ დროს...

მაფხ-ნაწიყ-ა ფჰიგზბაჟ შამხახ-გ აძგ ღ-ძაა-გგლან... — ა. გ. —
მის წინ ვიღაც ქალიშვილი მუხლამდე წყალში იდგა...

მაციან ნ-ძაა-მშენ მმაციან ხ-ნაფშხეტ — აშხ. ტ. — თითი
წყალში ჩაყო და თითი ოქროთი დაიფარა (გაოქროვდა).

აფხაზური ენისა და აშხარული დიალექტისაგან განსხვავებით
აბაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში ძაა- (<ძაა-) წინდებული
არ გამოიყენება. სათანადო შემთხვევებში გვხვდება სხვადასხვა
საშუალებები (მაგ., თა- წინდებული და სხვ.).

გჰჰა/Ბ¹-//კჰჰა/Ბ¹- „სახლის კუთხესთან“ დაკავშირებით.

...ჟა დახ-გ-გჰჰა-ტიანზ ლჩოგნ-გჰჰა-ლგროლიტეტ — ი. პ. —
...იქ საღაც კუთხეში იჯდა, კუთხეში მიეყარნო (მჭიდროდ).

აჟნსთხი ღგ-კჰჰა-გგლანგ აჰყიანღარ ღგმზგფშოჟან — დ. გ.—
იგი კუთხეში იდგა და ჰყონდიდელს უყურებდა.

აციარღალიგ ნგ-კჰჰა-რწეეტ — დ. გ. — ტახტი კუთხეში მია-
კეთეს.

სან... აკჰგურა ღ-კჰა-ტიან — ბ. შ. — დედაჩემი... კუთხე-ში იყო მიმჯდარი.

აჲშაგ-ჯ აკჰაურა დაბ-გნ-კჰა-გგლაზ აკ-ღმპჰწშიან აღ-ჯ-ჯაია ავედრა ეათნთაჰახიტ — ა. გ. — იმასაც, რომელიც კუთხეში იდგა, რალაც ხელიდან გაუვარდა და ისევ ვედროში ჩავარდა (ბრაგვანით).

...ახან ჟი ჲგიგ ზგრფშააზ იფსნგ ი-გჰა-ზ ჲკიგმგზტ — ib.— ...მაგრამ ის, რომელმაც გული ატკინა, ის არ იყო, მკვდარი რომ ესეენა...

აკიგნთხი დაბ-კჰა-ტიან ღ-კჰა-წიტ — კუთხიდან, სადაც იჯდა, გამოვიდა.

გჰა/ღ-//კჰა/ღ- წინდებული კავშირშია აკჰგურა სი-ტყვასთან, რომელიც აღნიშნავს სახლის კუთხეს, სადაც ქვეშაგებს აწყობენ.

კჰა-//გჰა- წინდებული აბაზურში არ იხმარება. მის ნაცვ-ლად სათანადო შემთხვევებში გამოიყენება კუთხის აღმნიშვნელი აღ-ჯ-წარა და სათანადო ზმნა (შესაბამისი წინდებულით), მაგ.:

...ასი აღ-წარა აფნგ ღგ-ღაზტ... — ტ. ტ. — კარის კუთხეში იდგეს.

აღ-წარა ჲგ-წაგგლაზ — კუთხეში დგას და სხვ.

ფშაწა/ჯ- (აბაზ.) „კარმიდამოსთან“, „ეზოსთან“, „სამფლობე-ლოსთან“ დაკავშირებით.

აქტ აჰ ჲფნგ ნხარა ჲგ-ფშაწა-ლტ — ტ. ტ. — სოფლის მთა-ვართან სამუშაოდ შევიდნენ (მის სამფლობელოში, კარ-მიდამოში).

აფშაწა ღ-ფშაწა-ჲგეტ — შეუშვა (თავის) სამფლობელოში.

აჲრ აჰიარა ღ-ფშაწა-ჲგეტ — მან იგი სათხოვრად გაუშვა (სამფლობელოში).

ღგჩრგნ ღ-ფშაწა-ჲშტგტ — მან თავისი მსახური დაითხოვა (თავისი კარმიდამოდან).

ჲფ ღ-ფშაწა-ჲწან ღჰაგგნჰიგტ — თავისი შვილი დააბი-ნავა (მოაწყო გარკვეულ ადგილას) და დაბრუნდა.

...აში ააჰარტგნ, აქიტან-ქია აადიგლააგან, აფშაწა ჲაა-ფშაწა-ჰწან ჰჰაფჲჲ — აშხ. ტ. — კარი გავალეთ, კვერცხები გარეთ გა-მოვიტანეთ, ეზოში დავდეთ და დაეამსხვრიეთ.

აფხაზურში ეს წინდებული არ გვხვდება. სათანადო შინაარსი სხვადასხვა ზმნური ფუძეებით არის გადმოცემული.

ჩყარა/გ- (აბაზ.). „ეზოსთან“, „კარმიდამოსთან“ დაკავშირებით.

აფხაზურში აჩუნ დთაჩარჯქიზენ დ(მა)-ჩყარა-ხიტ, მა დანგრ-გაჟა ამშო ალაპატრტ — ანდ. — ქალიშვილი თუ ქვაბში ჭამს, იგი შინაბერად დარჩება (თავის კარმიდამოში, ოჯახში, სახლში დარჩება), ან ქორწილის დღეს ამინდი აირევა (გათუქდება).

...დაგვსგმამ ფჰა აჟრ აფშო ჟირიდნალა იზჰმა-ჩყარა-ლჟაშო-ლპიატ — ტ. ტ. — არა მყავს ისეთი ქალიშვილი, რომ ასე საქორწინო ვარიდადს (სიმღერით) ეზოში მისთვის შემოვიდნენ.

აწჯიახზჰ ქეტჰ დრგლალგნ, — ზჰარა ტაკი სჰაპ-ჰჰიან დჰ-ჭყარა-ლტ — ტ. ტ. — ბოლოს ერთ სოფელში შევიდა, — სადმე ცოტა რამეს შევჭამო, თქვა და შევიდა (ეზოში, კარმიდამოში, ოჯახში).

აქტ დანჰარგლალ, რეჰშოა ჩიჰჰ დჰ-ჩყარა-ნაგან, აჟაჰა-ქიაგვჰ დნარგლსგნ, აჩო-ჯაფარა დნენ დნდგგლტ — ტ. ტ. — სოფელში რომ შევიდა, მისმა ცხენმა პირდაპირ ეზოში შეიყვანა, ხალხშიაც გაიარა, ცხენის დასაბმელთან მივიდა და დადგა.

აჩ-აქი სგ-ჩყარა-დდნ, თძგ ჰნე-დგლდ, სირწიან — ტ. ტ. — თავის მხარეში წამიყვანა, სახლში შემიყვანა, დამსვა.

ჟეფსჰა ჩყარა-რგატ! — წყევლაა — შენი ცხედარიმც გაიტანეს (ეზოდან, კარმიდამოდან)!

არც ეს წინდებული ახასიათებს აფხაზურს.

აქ განხილული რიგის წინდებულები სხვაც არა ერთი და ორი გვხვდება აფხაზურსა და აბაზურში. მათ კონკრეტულ ბუნებაზე მართებულად არის მითითებული სპეციალურ ლიტერატურაში³.

5. აბსტრაქტული, განზოგადებული ბუნების მქონე („აა-“ ტიპის) ლოკალური პრეპერაზი

მაგრამ კონკრეტული სახელის ფუძისა და მნიშვნელობის მქონე ზემოთ მოხსენებულ პრეპერაზთა გარდა, აფხაზურშიაც და აბა-

³ იხ. Р. Клычев, Глагольные суффиксы направления в абазинском и абхазском языках. Иерусалим, 1972, с. 136—137.

ზურშიაც ცნობილია საკმაოდ აბსტრაქტული ბუნების პრევერბები, რომლებიც ასევე ჩვეულებრივ არ დაირთავენ ირიბი ობიექტის ნიშანს. ასეთებია, მაგალითად, კა- („ძირს“, „ზევიდან ქვემოთ“, „მიწაზე“ და მსგავსი შინაარსის გამომხატველი) და, უნდა ვიფიქროთ, კა- პრევერბის მონაწილეობით გართულებული პრევერბები: კვლ- („ზედ, სიბრტყეზე“), კვლა- („შიგ, ქუქრუტანაში“...); პრევერბები — ლბაა- < ლბჰა- („ძირს, ზემოდან ქვევით“), ნჟო- („სივრცეში“), თა/გ- („შიგნით“...) და მისთ.

მათი მონაწილეობით მიიღება შემდეგი სახის ზმნური ფორმები:

კა- „ძირს“ („მიწაზე, იატაკზე“...), „სიბრტყეზე“... და მისთ.

ა ფ ხ.

აძგ კა-ლომეძ — წყალი დაღვარა (ძირს).

აწლა კა-აგჟიტ — ხე წააქცია.

არახო კა-რცეძ — საქონელი გარეკეს.

აბღლქიან კა-ფსრძ — ფოთლები ცვივა (ძირს).

აწლა ღუ, აწიანა ღუ კა-ნაფსრძ — ანდ. — დიდი ხე ბევრ ნაფოტს ყრის (დაყრის)...

ა ბ ა ზ.

აბღლქიან კა-პლანტ — ფოთლები დაცვივდა, ჩამოცვივდა.

აფშოა კა-ტფსარგქიენ, ბურან მატხგჰ — ანდ. — ქარს თუ დათესავ (ზედმიწ.: „ძირს დაყრი“), ქარიშხალს მოიმკი (ვარიანტი: ფშოა კა-ტფსარგქიენ, ბურან მატხგჰჰ).

აგოგ კა-პარგქიენ, აშაპქიან განწწტამ — ანდ. — გული თუ დავარდა (ჩაგივარდა), ფეხები ველარ წავლენ.

აქსან დ-კა-პარგჲ დმაგღლხტ — ანდ. — ახალგაზრდა რომ კიდეც წაიქცეს, წამოღებდა.

ა-კა-პუშო აშიგჰიგჲ დ-კა-ნარაპიტ — ანდ. — დასავარდნს თივის წველიც რომ წამოედოს, წააქცევს.

აფშინ ათგძგჲ ათგფგჲ კა-ნარაპიტ — ანდ. — ქარი სახლსაც წააქცევს და კარავსაც.

აქიპრ მთამ აძგ გ-კა-ჩიუმ — ანდ. — წყალი, რომელიც ჯამში არ არის, არც დაიღვრება.

ტქთაწაწიგ კა-შიარგქიენ აჯიგ ღმლაშრტა ღმაძიტ — ანდ. — ლუკმა თუ დაგივარდა, ვინმე მშიერი მოდის.

აზი რშენ დ-კ-რგეტ არკაჰოგ — აშხ. ტ. — ძროხა დაკლეს და გადაადეს ველზე.

კელ- „სიბრტყეზე...“ (ვერტიკალურად)...

ა ფ ხ.

ახ-ჩა ავადარა დ-კელ-ლეფტ — მწყემსი აღმართს აპყვა.

აწხ ბზირზარ, აეწიაქია სარა ისთახმზარგ-გ აჟივან დ-კელ-გმლარ დაბანოჲ? — ანდ. — თუ კარგი ლამეა, ვარსკვლავები, მე რომ არ მინდოდეს კიდევ, ცაზე რომ არ გამოვიდნენ, სად წაველენ?

ანხავჯ იძრა ანანაგიახალაქ, ღლაბანა კელ-ხნგ დცოფტ — ანდ. — გლეხის დაკარგვის დრო რომ დადგება, მოახლოვდება (მოვა), თვითონ აიღებს კვერთხს და წავა.

...დახ-გფშოჲ აბრფტ ამზა შოკიანაძა ახ-კელ-უ — ა. გ. — ...რომ იყურება, ხედავს, მთვარე თეთრად (მბრწყინვალე) რომ არის ცაზე (ჰკილია).

უგბრი ამთაზე ღლგმჰა ღთსიტი აშშგჰია აძიგ ავიანში შო-კელდ-აწაზ — ib. — ამ დროს ყურში ჩაესმა, ვილაცამ რომ წყნარად (ჩუმად) ჰიშკარი მიხურა.

აფხანჰა ჰნახგსენ, ამარდა ჰ-კელ-გმლაცია აძიგ ჰნაფდგგელტ — ib. — რკინიგზას გადავედით და ჰერ აღმართს არ შევედგომოდით, ერთ ვილაცას მივადექით...

ა ბ ა ზ.

აქაბრა კელ-წიტი — თმა სცეცია.

უგსთა ფგმუ აქაჟიგ (ა)გ-კელ-გმ — ანდ. — მის თავზე იმდენი ბეწვი არ არის, რამდენიც საქმე აქვს (ვარიანტი: უგსთა ფგმუ ჯა-ჟიგთა ფ-კელგმ).

ფზმჰიგტუშაზ ფგიგ კელ-გაყ-ახიტი — ანდ. — ვინც ვერ ტიროდა, გულს იკოდავ(და), იგლეჯ(და).

...აბანდაქია „ჰადირკეტ“-რჰიან, დ-კელდ-წგხტი — აშხ. ტ. — ქურდებმა, „დაჰკერინებს იგი მათ ჩვენ თავსო“, თქვეს და გაეცალნენ (ლობეს გამოშორდნენ).

...აგოროდ აფნგ ლესგტრათ (ა)-კელდ-ნ — ტ. ტ. — (იმ) ქალაქში მისი (ქალის) სურათი ეკიდა (იყო გამოკიდებული).

კელა/‘.ჯ’- „ჰუჰრუტანაში“, „გამჰოლ“...

ა ფ ხ.

აგიზრ არახიგც კგლგ-ლდომატ — ნემსს ძაფს უყრის.

აპიგს აშაპგ აგიარა მ-კგლა-ხან, მ-კგლა-ფწიემატ — ხბოს ღობეში ფეხი ჩარჩა (გაეჩხირა) და მოსტყდა (შიგ ჩაუტყდა).

ჯარა მ-კგლა-ძიტ — სადღაც დაიკარგა, ჩაიკარგა (მთლიანად)

აფენჯერ დ-კგლ-ფემატ — ფანჯრიდან გადმოხტა.

აპიგნაფ ახგ ახ-კგლ-სტა ახიამცგ² კგლ-სტემატ — ანდ. — სადღაც თავის თავი გაძვრება (გაეტევა), იქ მისი ტანიც გაძვრება (გაეტევა).

აბგახიპგ ფპიგს დაანაგონ, აბგაღუ კგლ-ფშოჭან — ანდ. — ტურას ქორწილი ჰქონდა (ცოლს თხოულობდა, მოჰყავდა), მგელი იპვრიტებოდა.

აშოშო დ-კგლა-ხაზშია იბეგ თერყცუნგ — ანდ. — მას ჩახშული (ჩახრინწული) ხმა აქვს, როგორც წნულ ღობეში გაჩხერილს.

ღზაკიუ ზბანდაზ პია მ-კგლ-კაანგ სნეფზფშორტ — ბ. შ. — ნეტავ ვნახავდე, როგორია-თქო დაკვირვებით შევხედე.

იხთერფაგ² მტაპა მნაქიენალჰან, იფაუახგრ ღნაპგ ნ-კგლგ-ლდემატ — ა. გ. — ყაბალახი ნაბაღზე მიაკიდა და მას მკლავში ხელი გაუყარა.

ტი ღგლაღგრძქია მნაპგ მახ²ქათიოზ მ-კგლგ-რბლააჟან — იხ. — მისი ცრემლები ხელზე რომ ეღვრებოდა, ხელს უთუთქავდა ('ამო'უწვავდა).

ა ბ ა ზ.

აფშერჰა აძგ კგლ-სიტ — ვედროს წყალი გასდის.

აჟარჯაყ ალშია კგლ-ჩიტ — ბუხრიდან კვამლი ამოდის.

აღგ²ღლ დ-კგლ-შითტ — ქვესენელში (მიწაში) ჩაძვრა (გაქრა).

აგიზრ ალართა მ-კგლგ-ლციტ — ანდ. — იგი ყველაფერს ნემსის ყუნწში ატარებს (=ცნობის მოყვარეა).

ასარან მგლა კგლ-ხთა ახჩან კგლა-რქია — ანდ. — ხარბს თვალი ამოთხარე და შიგ ფული ჩაუსვი.

ჩოფენჰიან ზწუ ტთამაყ მგ²-კგლ-სტამ — ანდ. — დამადლე-ბული (ლუკმა) ყელში არ გადადის.

აგიზრ გ-კგლ-სტა არაჯიაგ² კგლ-სიტ — ანდ. — სადღაც ნემსი გადის, იქ ძაფიც გადის (ძვრება, ეტევა).

აქიგლა ამიფან დ-კგლ-შითტ (ღუმფთა დგძტ) — ანდ. — მიწა შუაზე გაიპო და ის (თან) დაიტანა (შიგ ჩაუარდა).

...„სა ს-კგლ-სგპ აკგლწიარა“ აჰიფტ აჩიფენ — აშხ. ტ. — „მე გავძერები ნახერეტშიო“, თქვა ბიჭუნამ.

ზანტე ჭიფენკ ათრფ ანატიშთ, ათაზი ლთფძე-ჭიფენ აკგსი-ჭიფენლა ა-კგლ-სითენ აფჰიფსფა-ჭიფენ-ფშიძა დგზთაწიანზ ამყიფბა ათასიანტ — ტ. ტ. — ერთხელ ბიჭუნამ ბურთი რომ ისროლა, დე-დაბრის სახლის სარკმელში შევარდა და ხაპერაში ჩაფარდა (შიგ ჩაფარდა), რომელშიაც პაწია ლამაზი ქალიშვილი იჟდა...

ლბაა- (აფხ.) < ლბჰა- (აბაზ.) „ძირს“, „ქვევით“...

ა ფ ხ.

აწლა დგ-ლბაა-აფტ — ხიდან ძირს ჩამოვიდა.

ამწიფში ლბაა-აგშთიფ — გიდელი ძირს ჩამოუშვა.

არახა ლბაა-აფეფტ — (მთიდან) საქონელი ჩამორეკა.

აჰთაწა ლბაა-აფეფტ — ლუჰმა გადაყლაპა.

...აჰფჰ ხაა ლბაა-დო იფშოჰჰ — ა. გ. — ...საამო სუნს ყლა-პავენ რა, უყურებენ (ელოდებიან, იცდიან).

აწლა რქილო აშაპაჰჰ დგ-ლბაა-აჰაფტ — ანდ. — ხეზე ამსვ-ლელი ძირსაც ჩამოვა.

...დაჩაჰკ ბააძიტიგს აყერყჰ აფგ-ლბაა-ცზარ... — ა. გ. — სხვა რამ სითხე ყელში (ხახაში) რომ არ ჩასვლოდა (გაესინჯა)...

...აჰრჭართაჰჰ აჰკ დნცპარკ დაზნა-ლბაა-ზ... — ib. — ...სა-სადილოში წასახემსებლად რომ ჩავიდა...

სარგ-გ აძლაგარახნ სგ-ლბაა-რც სგიტ ათრჰჰ — ib. — მეც წისქვილში რომ ჩავიდე, ვფიქრობ.

ანციან დგყაზარ, დაჰზგ-ლბაა-ფშოჰჰ — ib. — ლმერთი თუ არის, გადმოგვხედავს (ზემოდან ქვევით).

ა ბ ა ზ.

არახი ჰა-ლბჰა-ხტ — საქონელი ჩამოვიდა (მთის საძოვრი-დან).

აჰაფშოლგრქიფენ — აჰმთანდ, აჰჰა-ლბჰა-რგქიფენ — ჰიგლა — ანდ. — შეხედავ ზევით და — ცაა, ქვევით დაიხედავ და მხოლოდ მიწას დაინახავ (მიწაა)...

აშხარულ დიალექტში ლბჰა- > ლბაა- წარმოდგენილია გა-მარტიფებული ბაა- სახეობით:

...დანიზჰამგალა, დაა-ბაა-სგნ დგაგუ-მაცარა დგჰგაგალან, აჩოგ დაქიირტიფ — აშხ. ტ. — ...ზედ(ცხენზე) რომ ვერ აიყვანა ის, ძირს ჩამოვიდა, წაიყვანა და ზე-აყვანით ცხენზე დასვა.

აჭარბა ანრ აჟუგტიგს ეგ აანქათა, ანახტო აუქიან იშორქფუშ-
გმგზ ანაბა, ი-ბაა-ნამდგონე პბზ აწყაა აააწანარხნეტ — აშხ. ტ. —
ეს, ადამიანის ზორცი რომ მისცა, ორბმა დანარჩენ ზორცებს რომ
არ ჰგავდა, შენიშნა (ნახა), არ გადაყლაპა და ენის ქვეშ შეინახა.

აბაზურში ამავე დანიშნულებით შეიძლება შეგვხვდეს ბლა-
წინდებულიც, მაგ.:

აჟმა ჟეარგელთა ჟეგმა-ბლა-რგახპ — ანდ. — ხალხი შენ
ზევითაც აგიყვანს (აგამაღლებს) და ძირსაც ჩამოგიყვანს (ჩამო-
გაქვეითებს)...

მაგრამ ისინი განსხვავებული გამოყენებით ხასიათდებიან.
ბლა- მიჰყვება ჩვეულებრივად პრევერბებს, რომლებიც ზმნის ძი-
რებს ერთვიან, მაშინ როცა ლბმა- > ლბაა- > ბაა- ზმნის ძირებ-
საც შეიძლება დაერთოს და დამოუკიდებლადაც მოგვევლინოს
„ზევიდან ქვევით“ მოძრაობის გამომხატველ ზმნად.

ნყჲ- (წყჲ)- „სიბრტყის გასწვრივ...“

ა ფ ხ.

პალოჟ იფსგ ნყჲგ-მცააჲტ — ანდ. — მტერია, სული წაიწ-
ყმიდოს.

სარა ყწაწიგრა სგლამგრგელაძაკია შიარა ს-ნყჲ-ჟიგალა პაა
რანაპიარც ათახტუშია... — ა. გ. — ნიავე არ გამაკართ (სველ,
ცივ ადგილას არ მომათავსოთ), ისე მომიარეთო, თითქოს ეს უნ-
დოდა მათთვის ეთქვა.

ა ბ ა ზ.

აფშა აგ-წყი-ნაგატ, აწრს ააშატ, აპიგპიგტ ააშატ — ანდ. —
ქარმა წაიღო (გაიტანა), ბელურამ გაიგონა, მტრედმაც გაიგონა.

აჟრ აჟტს ჰიელაჟაწალა აგ-წყიგ-აგერტ — ანდ. — იგი თავის
საქმეს მიწის ქვეშ აკეთებს, ასრულებს (=ატარებს), (ე. ი. დიდი
საიდუმლოებით მოსავს).

ბგზშიათა აცჟუ ზგშიათ ჟდტრგნდა — ზქილა აგტ-წყი-ჟგტმ —
ანდ. — ნეტავ ყველა ენა იცოდე, რაც კი არსებობს — ზურგით
ზომ არ ატარებ.

ლაბაქალა დგ-წყი-გრცრტ — ანდ. — ჯოხით მირეკავს (აგდებს,
ატარებს) [სამუშაოდ].

თა/გ- „შიგნით (სიღრმეში)...“

ა ფ ზ.

აჭუ-ყიგშო მგიგ მ-თრ-უ აჯ მანუ მგბზ მჯქიუპ — ანდ. — რაც ჰკვიან კაცს გულში აქვს, მთერალს ის ენაზე აქვს.

ახიქტ აშოკრლ დ-თრ-ტპ — ყმაწვილი სკოლაში სწავლობს (სკოლაშია).

აფსგძ აძგ მ-თრ-ტპ — თევზი წყალში ცხოვრობს (წყალშია).

აკიარა თა-ბეგტ — ლელე დამრა.

აცი ზხიფშოგზ აბლა თგ-მხიტ — ანდ. — ხარმა ვისაც შეხედა, მან თვალი ამოთხარა.

ციგზენ მანამთამგზ აბბთრა დ-თა-ლტ — ანდ. — ცვიგინმა, როცა დრო არ იყო, მაშინ გარეკა საქონელი ზამთრის სადგომში (ზედმიწ.: [საქონლით] შევიდა სადგომში).

ეგზმამ ტყა დ-თო-ტმგრფშოგზ — ანდ. — არაფრის მქონეს შენს ბელელში ნუ შეახედებ.

ჩხჩა დანგფსგ რქია მ-თა-ფშოტან აში თა-მზაადტ ჰია — ანდ. — მწყემსი რომ მოკვდა, უბეში უყურებდნენ (შიგ ეძებდნენ), ყველი შიგ არ ედოსო.

აჟორა მ-თგ-ტხტა ანგში ალა აჟორა ტზგროთიჟამ — ანდ. — იმ მიწით, რომელსაც ორმოდან ამოიოებ, ორმოს ველარ გაავსებ.

ახაფგრჩ ემფშო მციან დ-თა-ლომტ — ანდ. — ზღარბივით ძვრება (შედის) თავის ტყავში.

აქოგ ბააფს აჟია ბააფს თგ-წტემტ — ანდ. — ავი პირიდან ავი სიტყვა ამოღის.

აჟსაჟ ატგშოა მ-თა-ფალარ, აგიართა ზეგჯ აჟახ მ-თა-ფალომტ — ანდ. — ერთი ცხვარი რომ ჩახტეს უფსკრულში, მთელი ფარა იქ ჩაცვივა.

აჟორა ზეშოგზ მფა დ-თა-ჰამტ — ანდ. — ვინც ორმო ამოთხარა, შიგ მისი შვილი ჩავარდა.

გიგდაუთანტიი სააგანგ სან ლაჰიშა ლჰოგ აშოკრლ ს-თა-რწემტ — ა. გ. — გუდაუთიდან წამომიყვანეს და დეიდასას (დეიდას სახლში) სკოლაში შემოიყვანეს.

...სგნტიან ფგტყ თა-სთიემტ — ა. გ. — ...წელს [დვინო] ცოტა დაეაყენე (შიგ ჩავასხი).

ა ბ ა ზ.

მჩია დ-თა-ჰიანტ — ის გახდა (შიგ-გახმა).

აჟრ ჰქტ შარდან დ-თა-ნ — ის დიდხანს ცხოვრობდა (შიგ იყო) ჩვენს სოფელში.

ამიჯიმიგს ძაქალ ძკია ძ-თა-პ — ანდ. — აღამიანს სიკვდილო უბეში უღევს.

აქიტი აქა დ-თა-ლიტ — ანდ. — ქათმის თავში ძვრება, შიგ შედის (გამოუვალ მდგომარეობაშია).

აძე უ-თა-დღაძთა ბახთა უშა-თე-დღაძხ — ანდ. — წყალში შე-გოყვანს და მშრალად გამოგოყვანს.

აქაჯმა შიარახია აჯაურტა-პია აქიჯმა თარა ძ-თე-წუმა? — ანდ. — მგელს ირმის ტყავი რომ გადააცვა, სამგლიდან (მგლის სადგომიდან) გამოვა?

ამიჯიმიგს ძია შარდნ თა-ძირტ — ანდ. — აღამიანის ტყავი (ჯანი) ბევრს იტევს (შიგ).

სია ს-თა-ძიტ — ანდ. — ჩემს კანში ვიწვი.

ამგია ძ-თა-უწალაკე გ-შა-თე-პიუმ — ანდ. — მუცელში რამ-დენიც უნდა ჩაუშვა (ჩადო), არ გამოჩანს (შიგნიდან).

აკიჯეს შამდამიგ აძერშეგ ძ-თა-ფირტ — ანდ. — მოხეტიალე წიწილა მღულარეში ხედება (შიგ ხტება).

აქმა გლი აძე ძ-თა-ფშოგნ, „სჰოარკიაპ“ აპიატ — ანდ. — დო-ლა თხამ წყალში ჩაიხედა და თქვა, „ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ნორ-ჩი ვარო“.

ბაგ ცა-თუ ლა თა-შორტ — ანდ. — სადაც მელა (შიგ) არის, იქ (შიგ) ძალი ყფეს.

შაჩიკეს ცანგმ ძშაბლაც თა-დერგგლტ — ანდ. — სადაც მი-სი ფეხის ნეკი არაა, იქ (შიგ) ტერფს დგამს.

აურ ღუტგოლაზთენ უტკია წეძ თა-პიაპ — ანდ. — ის თუ შენი მეზობელია, უბეში რწყილი გიზის (შიგ).

არრ ბზითა შიგიგ ძ-თა-შიკე — ეს კარგად დაიხსომეთ (შიგ ჩაიჭირეთ).

6. ირიბ ობიექტ-დარტული ლოკალური პრემერბები

პრევერბთა დიდი წყება ჩვეულებრივ დაირთავს პირთა კუთვ-ნილებით პრეფიქსებს და ამ გზით იწვევს პრევერბიანი ზმნის ფუ-ძეში პირთა რაოდენობის ზრდას. ბუნებრივია, რომ ამ რიგის პრე-ვერბთა როლში უმთავრესად გამოდის ის ძირები, რომლებიც უკავ-შირდებიან სხეულის ნაწილებს ან მათ უთანაბრდებიან.

ასეთები:

ა ფ ხ.

ჭა/‘ჯ’- „შიგ“, „ზედ“...

შახი დ-ა-ჭა-ლემტ — კლდეზე ავიდა, კლდეს აპყვა.

აჟია ჟ-ჭა-ჯხიტ — მას სიტყვა ჩამოართვა.

აჟია ს-ჭა-ირხიტ — სიტყვა პირში მომახალა.

აჟაჟ ღვლარღვრჟა ჟაჟალა აჟემ, აჟაჟა აჟმაგჯ ჟ-ა-ჭორ-ტპ — ანდ. — აღამიანს წვერით როდი იცნობენ, წვერი თხასაც აქვს (ასხია, მას-პირზე-აქვს).

ჭაჟ ჟ-კაჟანკ ა-ჭაგ-წაძომ — ანდ. — ღორს ორი კაკალი პირში არ ეტევა.

ამჟან ღ-ლ-ჭა-ჰამტ — გზაზე შეეფეთა მას.

ახიჟ ღმწიგჟაჟია ჟან აჟჟა ჟ-ჭა-ლჟამ — ანდ. — ბავშვი სანამ არ იტირებს, მანამ ღელა ძუძუს არ მოაწოვებს (მას პირში არ „ჩაუჭერს“).

აჩხაღა ზტოგ ღირა ა-ჭა-რწომ, რაზნჯ კიადგრ აჟიგრწომ — ანდ. — სახედარს ოქროს აღვირს არ ამოსდებენ (პირში), ვერცხლის უნაგირს არ დაადგამენ.

ამათ ბზგ ჟ-ჭორ-ტპ ჰია შიზგრჰიოზწიჟა ღჟან — ბ. შ. — გველის ენა აქვსო (აბიაო, პირს-აქვსო) რომ იტყვიან, სწორედ ის იყო.

...ეს ეაზარა ღ-ჟ-ჭა-გგლან ღჟიგგლომტ — ა. გ. — ყოველ კრებაზე შენ (პირისპირ ღვრით) წინააღმდეგ გამოდის.

ი-ბ-ჭა-შიალაჟ ბემჰინ! — ა. გ. — რაც ენაზე მოგადგება (პირში მოგხვდება), არ თქვა!

ა ბ ა ზ.

აჰინაფ აჰინაფჟგა ჟ-ა-ჭა-შიატ — თავვი ხათანგში ჩავარდა.

აფშა შა-ჭ-ჭა-სიტ — ქარი პირში გვეცმს.

ჭამშო ჟ-ჭა-პ — ანდ. — მას ბედნიერი ენა აქვს (აბია, შიგ აქვს).

ჩოგბზრ ზმჟ ღამა ჟ-ჭაპ — ანდ. — ვისაც კარგი ცხენი ჰყავს, მას ფრთა აბია (ზედ აქვს გამოსხმული).

კანთა შა-ჟ-ჭა-ლტ — ანდ. — მას (მამაკ.) ღუმა გამოება.

აჟრ ჟჟახბანსთა ს-ჭა-პ — ანდ. — მისი პურმარილი მივიღე (პირში მიღე).

აღაგა ჟგმაჩი ძ-ჰა-ჰგმწან — ანდ. — სულელს პირში ხელს (თითს) ნუ ჩაუღებ.

ახშო შა-ძ-ჰო-ჟორტ — ანდ. — პირიდან რძე მოასხამს.

ამცაბზ შა-ძ-ჰო-ჟ-იტ — ანდ. — მას დიდი ტემპერატურა აქვს (მისი პირიდან ალი ვარდება).

...ზჳარან აძიგ დმა-ს-ჰა-სიარგჳიენ... — ტ. ტ. — სადმე ვინმე რომ შემომხედეს...

...მომო, ჰგზიგგგ იგჳანდგრამ ჰჳა-ძ-ჰო-წგძ ჰჳა-ძ-ჰოგმწგძ... — ტ. ტ. — ...არა, ჳერაც არ ვიციტ მას ჩვენ გავეცალეთ, თუ არ გავეცალეთ...

მიგ-შაპკ ძ-ჰა-ბთა, მესი-ჰიგსკ ნაძრტ — ტ. ტ. — ორი ფეხი აბია (ზედ აქვს), დათვის ბელის ოდენაა („წვდება“, „აღწევს“).

წა/რგ¹- „ქვეშ“, „შიგ“...

ა ფ ხ.

აჳპა სგ-წა-ლგრშიიტ — ნაბადი გამიგო, დამიფინა.

ძფან დ-რ-წა-ჰიჰიეძტ — თავის შვილს შეუყვირა.

აჩოგ ფშ-შაპკ ა-წო-ჳბ, ახან ძშაციხნგსლოძტ — ანდ. — ცხენს ოთხი ფეხი აქვს (ქვეშ-აქვს), მაგრამ მაინც წაიბოროძიებს (ბოროძი-კობს).

ახგ ნაპგ ა-წა-მ, შაპგ ა-წა-მ, ახან ზეგგგ ალშოოძტ — ანდ. — ოქროს არც ხელი აქვს (ზედ აქვს, აბია), არც ფეხი აქვს (ქვეშ აქვს), მაგრამ ყველაფერი შეუძლია.

შოანანძა ძგგლაზ ძჩოან აჩოანა ა-წა-ძკიტ — ანდ. — ვინც აღ-რე (გათენებამდე) აღგა, თავის ჰაკს კვიცი შეუხვა (ქვეშ დაუჰკირა).

წგფხ დგზნგფოზ სგნტიან დ-ა-წგ-სჳეძტ — ანდ. — რასაც შარ-შან ზევიდან ახტებოდა, წელს მის ქვეშ ძვრება (გაღის).

აშარ ზ-წო-ჳ აჰიან ძგ ხიაშგმზარ ძგ აზგჳიჳამ — ანდ. — გოჳე-ბიანი ღორი (ღორი რომელსაც გოჳები ქვეშ-ჰყავს) თუ არ მღვრიე, [სხვა] წყალს ვერ დაღევს (=ღორმა თქვაო, გოჳები რომ დამესია, მერე სუფთა წყალი არ დამიღვეიაო).

...ჳესყანტირ ახჩა ხგბს ძგმან აჳიჳან, გიაბანს ძგ-წა-ნ აშხა-ტიგლა აცაყა წშინა — ა. გ. — მაშინდელ მწყემსს თავზე ცა ეხურა (სახურავად ცა ჰჰონდა), ლეიბად ეგო (ქვეშ ჰჰონდა) მთიანეთის ცივი სიბი ქვა.

...ძფაწან დ-ა-წა-ჩჩო ძჰოგნეძხონ — ib. — უღვაშებში ჩაცი-ნებით მიბრუნდებოდა.

ესგშე, ესგხიგლფაზ აჟიან წაუტლა **ა-ა-წა-ფშოთა** დაათ-
გგლალოდტ — **ib.** — ყოველ დილით, ყოველ საღამოს უძირო ცის
ქვეშ შემყურე დგება (ჩერდება) ხოლმე.

— **აჟგზ-ზეა** უარს, **ა-ჟგ-წა-ლაზეა**?! — **ib.** — რა დაგე-
მართა შენ, რა შეგიჭდა (რა შეგივიდა)?!

... აჟან რტცია გყამ — რტია, აზნა მგლოუ, აშიაქ **ა-ა-წო-უბ** —
ib. — ...ხალხს ძილი არა აქვს და მოსვენება, ტყეში გახიზნულებს
თოფი უჭირავს ხელში (თოფის ქვეშა).

ა ბ ა ზ.

აგიგშხიარა თოქალ **ა-წა-პ** — ანდ. — რისკი კეთილი საქმეა.

აბგეი **დ-ა-წა-გგლაპ** — ანდ. — კლდეს ბიჭვად უდგას (მის
ქვეშ დგას).

შაპგ ზ-წა-მ ჭიშია აჯაჟმგრგვლენ — ანდ. — რასაც ფეხი არა
აქვს (ქვეშ არა აქვს, არ აბია), რქას ნუ დაადგამ.

მარმანგეი ლთგრჩან აპ მფგცქია **ა-რგ-წა-შიატ** — ანდ. — მა-
რიანის კეებულა თავადის კბილებში მოხვდა.

ამცა **დ-ა-წა-ჩიპიიტ** — ანდ. — ცეცხლს აღვივებს (ქვეშ უბე-
რავს).

დღჰიგიგლუზ აცჰა **აგ-წა-ფჩოტ** — ანდ. — ხიდი, რომლის
იმედიც ჰქონდა, ჩაუტყდა (მას ქვეშ).

აწლაქია რფნგ **დ-რგ-წა-ლდატ** — **ტ. ტ.** — ხეების ქვეშ (ჩრდი-
ლში, ბაღში) შეიყვანა.

... **აწლაქია** რჰმგ **ა-ა-წა-ნ** — **აშხ. ტ.** — ხეებს ქვეშ (ჩრდილ-
ში) იყვნენ.

გა/რ'გ'- → **აფხ. ხა/რ'გ'-** „ზედ“, „ზემოთ“...

ა ფ ხ.

ათსტიგ'გ აფსგ **ა-ხრ-ჟპ** — ანდ. — ცხოველსაც აქვს სული
(ზედ, თავს აქვს, ადევს).

აფჰაგს შიგ-ფსგქ **ლ-ხო-ჟპ** — ანდ. — ქალს ასი სული აქვს
(ზედ აქვს, ადევს...).

აბზიბარა აბლა **ა-ხა-მ** — ანდ. — სიყვარულს თვალი არ აქვს
(ზედ არ აქვს, არ ადევს...).

აყიჯალ შიბგლგ'ოზ ახვან **ა-ხა-შიგ'მტ** — ანდ. — ქოთანი რომ
მიგორავდა, ისე დაეხურა (თავზე ჩამოეცემა, მოხვდა) თავსახურავი.

აზ'ჩა ბზია ფშგბლანკ **ა-ხრ-ჟპ** — ანდ. — კარგ მწყემსს ოთხი
თვალი აქვს (აბია).

ავგ ზოთუ აჟალგრ ავგეიცია რგბლა ა-ხ-უპ — ანდ. — ლეინიან კასრს ლეინის მსმელების თვალი ადგას.

აქიარაგ⁷ ჟავგ მგიგ ა-ხ-შირმტ — ანდ. — ახალგაზრდობაც ბეზრდება ადამიანს (გულიდან გადაუვარდება).

ამქეადა ემდგმალაზ, ნასგფ ზმაზ დ-ა-ხა-ტიემტ — ანდ. — უბედურის მონაგარს (თავმოყრილს) ბედნიერი დაეუფლა (ზედ-ლააჯდა).

თჰიგს ემბაკ დგ-ლ-ხა-ტიემტ — ქვრივ ქალს ჩაესიძა (ზედ-სიძედ)- დაუჯდა).

დგზუზგსლა ანგმ მჰიატიგ ხაწანგ ჰარან ჰჰიატიგ მ-ა-ხგ-ფო... — ა. გ. — ვინ არის ის, მის ნათქვამს რომ იჯერებს (დაიჯერებს) და ჩვენს ნათქვამს გადააბიჯებს (გადაახტება).

იშინგ მგყან ლშაპქიან, იშინგ მგყან ლნაპქიან, ახან ამცა რ-ხგ-ნ ლგბლაქია — ib. — გაყინული ჰქონდა ფეხები, გაყინული ჰქონდა ხელები, მაგრამ ცეცხლს აფრქვევდა მისი თვალები.

ჟუჟიგ ესგმშოა ატგსგმშოაზ აკოლგზნარახ⁷ დმაირ, ფსგზია მგმამ, მანგმ მარემ როჟბ აუნგ მ-ა-ხგ-უ — ib. — ახლა ყოველ-დღე სამუშაო დღეს კოლმეურნეობაში რომ არ მოვიდეს, საშველი არა აქვს, რამდენადაც ისა და დედამისია შინ მხოლოდ (ბატონ-პატრონი).

... აძლამ-ცია ყიგზყიგზბზჟა ი-ლ-ხან — ib. — ახალგაზრდული შესახედაობა (ფერ-ხორცი) ჰქონდა.

აუნგ იმაცარა დ-ა-ხ-უპ — შინ ის არის მარტო (ბატონ-პატრონი).

ა ბ ა ზ.

ბგჟფსგკ ლ-ჯა-პ — ანდ. — მას შვიდი სული აქვს (უდგას ზედ).

ამი ბზრ კას ლ-ჯა-ლწატ -- ანდ. — კარგმა ქალმა თავსაფარი მოიხვია (დაიხურა).

უშოზოთგნ — სკგლფა ჟ-ჯა-წი — ანდ. — თუ გეშინია, ჩემი ქული დაიხურე.

აქიამშოჟ ლასგ მ-ა-კგ-წიტი, აქია სსა ჩხარაჟიტი — ანდ. — თქე-ში წვიმა ჩქარა გადაიღებს („მის ზეიდან გადავა“), წვრილი წვიმა დიდხანს მოდის.

ალან ჩიგენ ალან დუ მ-ა-ჯან-ფშოლიტი — ანდ. — პატარა ძაღლი დიდ ძაღლს ბაძავს („მას ზედ უყურებს“).

ალაჩიან მ-კა-მგრუტ — ანდ. — მან ძალის ტყავი ჩამოიკ-
ვა (=სინდისი დაკარგა).

ამკოქიან წწა ბუჯ შა-რ-კვ-წუა მბელუწთენ, მხ-თახუშოტ მა
ყაუშაჲ ჟინაშიოტ — ანდ. — თუ შეშებს წვის ღროს ტყაცანის ხმა
ასდის, ან სიცივეს მოასწავებს, ან ჩხუბს.

აფსგნამკა ჟიცა ღ-ა-კა-ჟმგრუშოგენ — ანდ. — ხარბს შენს ბე-
ლელში ნუ შეახედებ (ზედ ნუ დაახედებ).

ჟეზლოჲ ჟგ-რ-კვ-სთა ჟაბაცუშო -- ანდ. — რა (ხალხშიც) ხარ,
იმათგან რომ განსხვავდე („მათ-ზე-გადახვიდე, გადასცილდე“), სად
წახვალ?

ზაჯი მჩია მთან მგ-გ-მ-კვ-რხუამ — ანდ. — ერთ ადამიანს ორ-
ჯერ ტყავს (კანს) ვერ გააძრობენ.

...ი-ჟ-კა-გგლაქ'ი'უ აწირა? — ი-ს-კა-გგლაქ'ი'უ, აქიგჲმა ლა-
კვლხაბ — ტ. ტ. — თავზე რა გაქვს (გადგას)? — თავზე რომ მაქვს
(მადგას), მგლის თვალ'ების დამთხრელია.

... მაბაძა-ხარწი-ბზიზ, აწასა ჩოყ-გ ჭკშიგ ა-კა-პიტ — ტ. ტ. —
...რა რიგ კარგი მაწონი იყო, ოლონდ ჩონჩოროკის სუნი ასდის.

... აქარფ ა-კა-მწახენ... ღმძიგქივლხტ — ტ. ტ. — საცობი (სა-
ხურავი) ჩამოაცვა და... გაემართა.

... აფსგ ლ-კა-ზწაზ ჟას მჰიგტ... — აშხ. ტ. — სული ვინც ჩა-
უდგა მას, ასე თქვა...

ქი'ჯ' — „ზედ“, „ზედაპირზე“...

ა ფ ხ.

აჟაჲ მგმოჲ ჰათგრ მზ-ა-ქიგმ — ანდ. — ადამიანს რაცა აქვს,
მას არ აფასებს (პატივი მასზე არ უდევს).

ჟაუგ მახ-რხ-ჟა მნაბგ ა-ქიგ-მკუთედტ — ანდ. — ადამიანს სა-
დაც სტკივა, ხელს იქ იღებს (ზედ ადებს).

აბგნკიტგ ბეარ ა-ქიგ-მ — ანდ. — ტყის ქათმის გაწვრთნა არ
შეიძლება („ზედ არ ადევს“).

ახაბჲ მხგ აშირ ა-ქი-გვლტ — ანდ. — თავქეციანს თავზე (კი-
დედ) მსხმო (მუწუკი) ამოუვიდა (ზედ დაედგა).

აჰაფშან უშოთაყააჟა ეჲფშო მ-ჟგ-ქი-ყააჟედტ — ანდ. — ჭურ-
ში როგორც ჩასძახებ, ისე ამოგძახებდო („იგი შენ შემოგყვირებს“).

ამში ახაპი ა-ქი-ჰან იმბგბრტ, ამჰოგხი ა-ქი-ჰან იმბგბრტ, აბლ-გც
ან-ა-ქა-შია აბგბრან მალაგედტ — ანდ. — დათეს ქვა დაეცა (ზედ) და
არ იღრიალა, მორი დაეცა და არ იღრიალა, ფოთოლი რომ მოხვდა
(ზედ დავარდა), მაშინ იღრიალა.

ახპი შობღღო აწგთია ზ-ა-ქი-ლომ — ანდ. — აგორებულ ქეას ხავსი არ მოედება (ზედ).

ზემი ღ-ა-ქი-გიღღა ღმაქარძომ — ანდ. — ვისაც თავისი ღონის იმედი აქვს (მასზეა დაიმედებული), ის არ იმუქრება.

აქია ჭაარა ზთიზ — აქსაცი ჟ-ა-ქი-მტიან ჰია ეაჰიონ — ანდ. — ვინც შარვალი გაანათხოვრა, ზედ (კალთაზე) არ დაჯდო, ეუბნებოდა.

ალ აძახიან ა-ქი-მლარგ ღაჟიჟღტ — ანდ. — თხმელა, მასზე ვაზი რომ არ ავიდეს კიდეც, დაბერდება.

ჰაჯ კარანტგხი სანჰარ, ლასსგ ჟანსგრხიგ სარა! — დღა-სგ-ქი-ყანგ, ღიგ დასნგ აშთა ღგთჟღტ — ბ. შ. — ჰაჯი კიარანტიხვი თუ ვყოფილვარ, მალე გაგიხდი სანანებლადო შემომყვორა, ცხენს ჰკრა და ეზოდან გავარდა.

ზნგ, ახიღღაზ ამხაჟგტი ღშააჟანზ, ყასთგ ღ-ა-ქი-შიეღტ — ა. გ. — ერთხელ, საღამოს ყანიდან რომ ბრუნდებოდა, მას ყასთვი შეხვდა (ზედ მოხვდა, შეემთხვა).

ა ბ ა ზ.

ჟესარჰიგ სგ-ქი-ჟმა? — ანდ. — განა შენი ვალი მადევს?

აიგ მჰაკაშაჟან აიგმგიაკაჟიან ღ-რგ-ქი-იწიტ — ანდ. — ვინც ცხენიდან ვარდება, ის ყველაფერში მოსართავებს ადანაშაულებს (მათზე დებს).

ანგმაჟან აჰაჟიარართა შგრძა ა-ქი-იფსიტ — ანდ. — უქნარა ფეტვს ქვიან ადგილზე თესავს (ზედ აჰნევს).

აფშან ღ-ა-ქი-ჰია აძგ მაიგლა ღგლასიტ — ანდ. — ქარზე ზის და თითს წყალში ყოფს, ტიკავს (=თავქარიანია).

ალს აჟან ჟშმრგჰიგ აჯიჯიგ მა-ჟგ-ქი-ხიხიტ — ანდ. — ძალღა რომ თავზე (ხელი) გადაუსვა, ძალის ნერწყვი (ზედ) მოგხვდება, მოგეცება.

— იგსიგსთგჟაშგმ ღამგლა ზაკვ-ზაკ სიგ-ქი-სგმწაკია — ტ. ტ. — არ მოგცემთ, თითო-თითო ღამლა რომ არ დაგასვთ.

... ლარგ ღ ღგჰან ღ-ა-ქი-ბტ — ტ. ტ. — ისიც თავის ქალიშვილს გადააკვდა (ზედ დაიკარგა).

... აბალაჰ ღგგციკ ღ-რგ-ქი-გ-რწეღტ. აციჰია ანითი, აიგ ღ-ა-ქი-გ-რწეღტ აბალაჰ — აწხ. ტ. — უბედურება მის ორ ხარზე გადაიტანეს (ზედ დაადეს). ხარები რომ გაყიდა, ცხენზე გადაიტანეს უბედურება...

ა ფ ხ .

აბზ ბავ ა-ლა-მ, მაურპიალკ აპირეტ — ანდ. — ენას ძეალი არა აქვს, რასაც ათქმევინებ, იტყვის.

ტყამ ზ-ლა-მ უმპაწი ა-ლო-უმწან — ანდ. — რაშიაც შენი ჯამი არ არის, შენს კოფს ნუ ყოფ.

ამაშიგრ აპამპლ დ-ა-ლო-უპ --- ანდ. — მარცხი, უბედურება კოკორშიც (კვერშიც) არის.

დტუდამაჟა აგირა ტ-ა-ლა-დშოშოტეტ — ანდ. — ვინც მოგერევა, ლობეში ჩაგაწნავს.

აცხა ზგფშოტაგ-ჯ მნაციან ა-ლგ-დშტეტ — ანდ. — ვინც თაფლს ხილავს, თითსაც (პირველი) ამოუსვამს მას.

აბან რაცია დ-რგ-ლა-ფშოგზ დგჯგზახეტ — ანდ. — იმას ჰგავს, ვინც ბევრი მატერია ნახა, დაათვალიერა (მათ შორის შეიხედა).

აწლა ანტილაკ ახიარშოგ ა-ლა-ლოეტ — ანდ. — ხე რომ დაბერდება, მატლი გაუჩნდება (შიგ შეუვა).

აბათსგ მარა დგბათსრა იზხრტუ, ტარა ტჩო-დგ-ლა-უმგალან — ანდ. — გლახას თავისი სიგლახე ეყოფა, შენ მას ნუ ერევი (შენ თავს მასში ნუ ჩართავ).

ამხგ დ-ა-ლ-წიტ — ყანიდან გამოვიდა.

დ-პან-ლ-ყან დცეტ — ჩვენგან გავარდა და წავიდა.

ჯარა-ჯარაგ-ჯ წლაქიაც რტოგ... აუ ემქიანაპანპარაძა ამახიქია დ-რგ-ლგ-ტბაატან — ბ. შ. — აქა-იქ ხეებზე... შავ-შავ ყურძენს დაინახავდი ხის ტოტებს შორის(იდან).

სარა ეილარა დუე ს-რგ-ლო-ტბ, ეილარა დუე ს-რგ-ლ-წიტ — ა. გ. — მე დიდ ხალხს ეურევივარ, მე დიდი ხალხიდან ვარ გამოსული.

... აჯაბაა ში-ა-ლა-სწეტ დანქმეტე — ა. გ. — ...შეგაწუნეთ („ჯათაში შეგიყვანეთ“) მთელი დღე.

... ემზარაკ ატოგ მაძანტყიგავს დ-ა-ლგ-ტხგრ... — ib. — ერთ კრებაზე ის მდივნად რომ აირჩიო...

დგ-გლ ბათსგკ ატოგ, ამთან ციგ-აკ ს-ა-ლგ-დააეტ — ib. — ცუდ, უვარგის მიწაზე, ცუდ დროს დაეიბადე („შიგნიდან“).

„აბრგგ-აბრგგ-ყაზემწან, აკოლნხარა დ-ა-ლ-ჰკოეტ“ — იბეგ გოეტ ამზარაქია რტოგ — ა. გ. — „ვინც ესა და ეს არ გააკეთა, კოლმეურნეობიდან გავრიცხავთო“ — გაისმის მისი ხმა კრებაზე...

ა ბ ა ზ.

ჟგ-ზ-ლ-ჟ ღგ-ა-ლა-მ — ანდ. — შენ რაშიაც ხარ (შენ რა საქმეშიაც ხარ გარეული), იგი მასში არ ურევია (შიგ არაა).

ზაშია ზამამკეზ ხხგეიში ა-ლა-აწათ — ანდ. — ვისაც თავისი სიმღერა პატარად (მცირედ) ეჩვენა, თავისი თოფის წამალი დაუმატა.

აძრგშო ღმშგგლუ ფფსგ ა-ლ-წიტ — ანდ. — ჭიუტი (ფეხზე) მღგომარე კვდება (მისი სული [სხეულიდან] გამოდის).

აჟრ გგჯგმსა აეიგც ა-ა-ლ-შითგზ აფშოთაგრი აგრიბჟმ — ანდ. — ეს მას არ აწუხებს (იგი არ ხედავს), როგორც ბეწვი მისი წარბიდან მომძვრალი (გამოვარდნილი).

ატხა ხიშმა ა-ლა-აწატ-ჰია აგა-ატატამ — ანდ. — თათლს ქონი რომ ჩაუერთო (ჩაურიო), ამით არ გაფუჟდება.

აფსგზ აიი ჰიესტა ა-ლა-ა-ცეატ — ანდ. — მკედარ ხარს (კიდევ) დანა ჩასცა (ჩაურკო).

აჯა ამცა ა-ლა-აწახტ — ანდ. — თავისი თავი ცეცხლში შერგო.

და გ-აგ-ლა-მ — ანდ. — უინიციატივოა (შიგ ძარღვი არა აქვს).

ღგრრა ზმოჟ მირაგჯ აგ-ლა-პ — ანდ. — ვისაც ცოდნა აქვს, მას კაცობაც აქვს (თავისში).

აჟემღგრჟა აშიგ ჟ-აგ-ლა-მიიჟიან — ანდ. — ადამიანს, რომელსაც არ იცნობ, მის შესახებ ნუ ილაპარაკებ (ნუ განსჯი).

ჟგჟნაშია ჩიგბჟათა აჟმა ტ-რგ-ლა-ლ — ანდ. — ჯერ შინ „გაიწვრთინე“ თავი და მერე გაერიე ხალხში.

აიი ანაეირა აჰიარა ა-რგ-ლა-ჟ — ანდ. — როცა ხარი დაბერდება, შეუშვი ხბორებში.

ანათგჯ ირჰიარგზია?!... აზიაც ა-ლა-რგმწაჟა, ღამგლა რგჰიიდგრწათ — ტ. ტ. — ესენიც რალას იტყოდნენ?!... სიტყვის შეუბრუნებლად (შიგჩაურთველად) დამლა დაასმევენეს.

აჟათ აშიგჯ არგათგჟაშოგზ ახარწიგ ძგ ა-ლა-ა-ციან ირზირწიატ — ტ. ტ. — ამ ორი კაცისთვის მისაცემ მაწონში წყალი ჩაასხა (და ისე) შეადედა.

სარა... აჟაა კეიგნქია ს-რგ-ლო-ჟპ — აშხ. ტ. — მე პატარა ხალხიდან ვარ (მათში ვურევივარ).

... არი პაზმორ ათუშა-მაშა აგიგ ტ-ა-ლა-ტიოპ — აშხ. ტ. — ... ამ ჩვენი პატრონის ფაფუკი (საწოლის) გულში ზიხარ (შიგ)...

ნ'გ¹- „სიბრტყეზე (ჰორიზონტალურად, სივრცეში)“...

ა ფ ხ.

ამჟა დ-ა-ნგ-ლემტ — გზას გაუდგა.

ამჟა ღუ ჟ-ა-ნ-ტ უაჟუბ — ანდ. — დიდ გზაზე დამდგარი კაცია.

... ამჟა ჟდგრჟაზარ, აბგრეიგწიყა ჟ-ა-ნგ-ლანგ ჟცა! — ბ. შ. —
... თუ გზა იცი, ახლავე გაუდემქი და წადი!

იფშმძრტპ ამჟა, ჟ-ა-ნ-ტ დანგყოჟ, ღეფშმძრტპ აჟაჟგ, ამჟა
დან-ა-ნ-ტ — ა. გ. — ლამაზია გზა, მასზე მავალი როცა არის, ლა-
მაზია ადამიანი, როცა (მართალ) გზაზე დადის.

... ამჟახიასთა დ-ა-ნგ-ლან დააჟან — იხ. — ბილიკზე სვლით
მოდიოდა.

აწლა დ-ა-ნ-ყ-ემტ — ხეს დაეჯახა.

აფშმს ღ-ნგ-რდომტ — მას ქარს უნიავებენ.

აბგსთა ა-ნგ-ლწემტ — ღომი დააგო (ზედ დადო).

... აშოყიგ-გ ჟშმ-ა-ნგ-რწაზ — ბ. შ. — ...როგორც წიგნშიც
დაწერეს.

ლუგზა ღშმგშთაზ დღ-ნ-იემტ — ამხანაგი მწოლარე დახედა
(შეხედა).

აჟარდგნ დ-ა-ნგ-ფემტ — ურმიდან გადმოხტა.

... რჟგს ჟნაპგ ჟ-ა-ნ-ტპ — ა. გ. — მათი საქმე შენს ხელშია.

... ზნგკემკია, უგნტიგემკია აგაზეთქია დგ-რ-ნგ-ლა-ზან — იხ. —
არა ერთხელ და ორჯერ ყოფილა გაზეთში (მის შესახებ).

ასრა დ-ა-ნგ-რხიტ — სიიდან ამოშალეს...

ა ბ ა ზ.

აჩიან აჟანდგრ ჟ-ა-ნგ-რხტ — თივა ურმიდან ჩამოიღეს.

აჩიან აჟანდგრ ბზრთა ჟ-ა-ნგ-ლტ — თივა ურემზე კარგად დაი-
ლო.

აჟრ ჟკაფანზ ჟ-ა-ნ-შიგლან — ანდ. — ეს მას შუბლზე ეწერა.
ჟაჟია აცჰაშიგ ჟ-ა-ნ-შიგლაპ — ანდ. — მისი სიტყვები ყინულ-
ზეა დაწერილი.

ჟტლაზ ჟ-ა-ნ-ტ ჰ-გკათა ჟგქიფსაზშია ღუბიტ — ანდ. — ვინც
შენი ბედია (შენი ბედისწერაა), ოქროს რიდეშოსხმული გეჩვენება.

„არ' ატკიენ დგშინაძაძაჟა, ნაქ-აპ უიშიგშთა, სგფჰა დრშით“-
ჰია აჩასა ჟ-ა-ნგ-ლწანდ. ჟ-ა-ნგ-ლწან... — ტ. ტ. — „ეს ყმაწვილა
როცა მანდ მოვა (მოაღწევს), ქორწილი „მოაწერეთ“ და ჩემი ქალი
მიეცითო“, ასე დაწერა. [ქალაღლზე], რომ დაწერა...

... მძიმეაფნე ღერგეიჲ ა-ნგ-ნ — ტ. ტ. — ლოყაზე მას ნაია-რევი აჩნდა (ზედ ჰქონდა).

ჰკიჲნ აფჰიგსფაგ-გ აჟანდგრ დ-ა-ნგ-ირტიან, დაამგანტ — აშხ. ტ. — ყმაწვილმა ქალიშვილიც ურემზე დასვა და წამოიყვანა.

ყა-//ყი'ჯ'- „მკიდროდ მიკრული“ (ოდენ უკუქცევითი მიმართულებისა).

აფხ.

ჟე-ს-ყი-წ! — დამეხსენ, თავი დამანებე!

არრ აჟგს დ-ა-ყი-წი — ამ საქმეს თავი დაანება.

აჯგეირა დ-ა-ყი-რხიტ. — ღვინის სმა მოაშლევინეს (თავი დაანებებინეს).

შორა ზმამ, აჟაჯე ჟე-ჲ-ყი-წ, წლაგ-გ გყამ — ანდ. — უთვის-ტომო (უშთამომავლობო) არა თუ კაცი (კაცს თავი დაანებე), ზეც არ არის.

ჰციგ-ა-მგციგ-ა უ-ყი-ბლანაჟ — სიავე აგშორდეს („შენგან ამოიწვას, ამომწვარია“).

ი-ბ-ყი-ბლანაჟაჲტ აში-კას! — ბ. შ. — აგშორებოდეს შავი თავსაფარი (შაგები, შავი ტანსაცმელი, ტრაური)!

სანგაძაზ ზნე ართ ზეგ-გ სრგწაგგლოზთგ, ჟაჟიშთარნახს ი-ს-ყი-ბლანაჟ — ა. გ. — როცა სულელი ვიყავი, ამათ ყველას თუ ვემორჩილებოდი, ამიერიდან ყველაფერი აშორებული მაქვს.

აქასგეიძარა ჲაშცგლაზ აბანტ ჟ-ზ-ა-ყი-ხჟამ — ანდ. — ჩერის ჰამას (ლეკვას) მიჩვეულ ზაქს, ველარ გადააჩვევ (თავს ვერ დაანებებინებ).

აწგხია ზმამგზ აჟი, აწგხია ზმაზ აშწ ა-ყი-ნაცრნ — ანდ. — უკუდო იროხა კუდიანს მწერს ურეკავდა (მისგან აგდებდა).

აჲბაშრა ჲ-ა-ყი-წი — ომი შეწყვეტეს (მას თავი დაანებეს).

... ახან ალრჟ-ჲფა შარდენ ჲჩიჲფსრჲფთან, მჩგლაწიყ-ა ჰ-ა-ყი-გხტ — ბ. შ. — ...მაგრამ შარდინ ალოუს იემ თავი მოიკლა და ძალით თავი მიგვანებებინა (ჩამოგვხსნა).

„ჰარა ათააცია ჟ-აჰ-ყი-წ, არრ აქტა ზეგ-გ რგბლა თგრხანა იჟზეფშოჟ, ჲჰაჲჰიარგზეჲ, მესა ჰაზჰიწარგზეჲ“-ჰია — ბ. შ. — „ჩვენ ოჯახს თავი დაგვანებე (არა თუ ჩვენი ოჯახი), მთელი ეს სოფელი თვალდაჰყეტილი შემოგყურებს, რას გვეტყვის, რა გზას დაგვაყენებსო“.

ბცა ბარან, აციჰიარა ბ-ა-ყი-წნე — ა. გ. — წადი შენ, ლაპარაკს თავი დაანებე და.

ბძი-ბგმძღრ უმაძამ — ურთ უ-რ-ყიან-წხეძტ — ib. — სირ-
ცხვილ-ნამუსი არა გაქეს — მათ შენ დიდი ხანია „თავი დაანებე“.

ანშთახ... დანახხიგქია, დგ-ლ-ყიან-წტ — ა. გ. — შემდეგ... რო-
ცა დაფიქრდა, მას ჩამოეხსნა.

„უარს აძო ზაწიჯკ ჟუტლშოზიჟე, აჟან ზეგჯ მანგრთახგმხა!“ —
დგ-ჟ-ყიან-წჟამზტ ასია — ა. გ. — „მარტო შენ რას გააწყობ, მთლი-
ანად ხალხს როცა არ უნდა!“ — არ ეშვებოდა მას ასია.

— ზშო-ა-ყიგ-წრა, ჟდრნ ანგს! — ს-ა-ყიგ-წიტ... — ib. — თა-
ვი დაანებე, თუ ღმერთი გწამს! — თავი დავანებე...

ეგჟ ნათხგცგჟ ზშ-ჟჟ-ყი-ხჟამ — ანდ. — ხორცსა და ფრხიხილს
ერთმანეთს ვერ დააცილებ (ერთმანეთისგან ვერ გამოპყოფ).

დტიან, დტიან, ახან აკგჯ მზგძბომგზტ, — იზდგრჟაღა მარან
სგჟანციჟიარ, ჟაჟიშმთ დგჟლუჟ, დ-ა-ყიგ-სხგრ, ზგქ-ვგქ აჟან რშა
კინიმთიარტი... — ა. გ. — იჯდა, იჯდა, მაგრამ ვერაფერს წყვეტდა, —
ეინიცობაა რომ დაველაპარაკო, ის ახლა უკეთაა, (და) თავი დავა-
ნებებინო ათასობით აღამიანის სისხლი არ დაღვაროს.

სით იბეჯ შთარაჟაზ, ზეგჯ აციჟიარაჟია ჟაა-რ-ყიან-წგნ,
მნეჟზეფშორტი,... — ბ. შ. — სითის ხმა როგორც კი მოესმათ, ყვე-
ლამ ლაპარაკ[ებ]ი შეწყვიტა და მისკენ მიიხედა.

ჟბლა აა-ჟ-ზზ-გჟ-ყი-გმგარტი დფშმძან — ა. გ. — ისე ლამაზი
იყო, რომ თვალს ვერ მოაშორებდი.

ა ბ ა ზ.

აგიგმხა ჟუტპაგჯი ჟუტლფაგჯი. მტთა ჟგ-ჟ-ყიგ-წ — ანდ. —
ცუდ აღამიანს მიეცი შენი ნაბადიცა და ქუდიც და მოშორდი, გაე-
ცალე.

აჟი რშაჩიჟია მ-ა-ყიგ-ჟიჟიანზ აჩრჯყიჟია მჟარკგლშითტ — მას
თითები გამოუცვივდა დაგლეჯილი ჩექმებიდან.

... აჟკიგნცია დმა-რ-ყიგ-წგნ, აძგ-კიარგ-ჟკიგნ დზშაძტ —
ტ. ტ. — იგი ყმაწვილებს ჩამოშორდა და ლელესთან მივიდა.

... მარს აჟაჟა დგ-რ-ყიგ-წგნ, დძიგქიგლზტ — ტ. ტ. — მათ გა-
ეცალა და წავიდა (გაემართა).

მარს ნარგქ დ-ა-ყიგ-წდ აჟანდგრ — ib. — თვით ნარიჟი გა-
ეცალა (გაშორდა) ურემს.

... — ლგინაჟ მსგქისიად, მჟიან დგ-ლ-ყიგ-წზდ — ib. — ...მი-
სი ცოდვა შემეყარაო — თქვა და მას გაეცალა.

აფჟანსთა ხიგც-ხიგცშთა ასიაჟან [მ]ა-ყიგ-ლზიზიან', მკალფსანდ—

ib. — ქალიშვილმა წერილი პატარ-პატარა ნაკუწებად დაგლიჯა და გადაყარა.

ტუწიანგ ღმაჲკენ, აჩხმბეასქია ღვრგბეაენგჰან, ღ-ა-ყიგ-ჲჟჟჟჟაღ⁴ — ib. — ბოლოს დაიჭირა, გაუხედნელ ცხენებს შორის გამოჰკიდა (გამოაბა) და დაგლიჯა.

აჟჟჟ ტგ-ჲ-ყიგ-წ: ღგზგარა ჟღგნ ჲგქისიან, ღგფსგჲტ — აშხ. ტ. — იმას დაეხსენ, სასიკვდილო რამ ეცა (ღარტყმა ეცა) და კვღღ-ბა.

აჰიგს აჟი ჲ-ა-ყიგ-ჲცატ — ხბო ძროხას გამოაცალა (გააგღო).

ას ა-ყიგ-ტტატ — პერანგი დაიცრიცა (ურთიერთ-განშორებით დაიცრიცა).

ყინგ- „ზედ მჭიდროდ“, „შემორტყმით“.

ა ფ ხ.

ჲატიარგმბოზ აჰიჲ ჲ-ყინგ-ნ — ანღ. — არაფრად აგდებდნენ და ის კი ხმალ-შემორტყმული (ხმლით მოკაზმული) იყო.

აჰია ზგ-ყინგ-მ ჟაჟგ ღგჰანწგგლომ — ანღ. — ვისაც ხმალი არ არტყია, მის პატივსაცემად არავინ აღგება (ყაცი არ აუღგება).

აჲგჲ ჰიგზბა ჲ-ყინგ-მ — ანღ. — მჭედელს დანა არა აქვს („არ არტყია“).

... ლგ-ლჰგ მჲკანა აძღაბ-ცია ა-ყინგ-ნ — ა. გ. — მის პირისახეს ჯერ ქალიშვილის ფერ-ხორცი ჰქონდა (ქალიშვილის, ახალ-გაზრდის კანი „ერტყა“).

ამრა გგლაზან, ახა აბარწა ჲ-ა-ყინგ-ზ აძახიან ჲაანაშთჰამგზტ — ib. — მზე უჟვე ამოსულიყო, მაგრამ აივანზე შემოხვეული, შემოყოლებული (შემორტყმული) რომ იყო ვენახი, ის არ უშვებდა.

... ტტაჰანჩა უ-ყინგ-ზარ, ჲათგზგ ჲნასგიღღწან სშგ — ib. — ...ღამბაჩა თუ გაქვს (გარტყია), ამოიღე, მესროლე და მომკალი.

...ნას რჰკმა ჲმჰჟჟერ ააშთგზგ ჲაა-ჲ-ყინგ-ჲწან... ჲჰაჰან-გჰგზგნეჲგჲტ — ib. — ... მერე რაჰმამ მაუზერი აიღო, „შემოირტყა“ და თავისი ნაბღისკენ გასწია (მიბრუნდა).

ყამა ხიგჰგ ი-ყინგ-ჟბაათან — ბ. შ. — პატარა ხანჯალს ტანზე (გვერდით) რომ ეკიდა, დაუნახავდი.

ბჰარ ი-ყინგ-ნ ჟჲ აძიკ — ib. — აბჰარ ასხმული იყო (ესხა, ჰქონდა შემორტყმული) იმ ერთ ვინმეს.

⁴ ამ შემთხვევაში ცალკეულ პირებს საურთიერთო პრეფიქსი ცვლის.

ურთგე რშიაქქია რე-ყინგ-რხენ... — ა. გ. — მათაც თავიან-
თი თოფები შეიხსნეს რა...

ასა აშშგჰია ჟშიაქ აა-ჟ-ყინგ-ხენ... — ib. — იასამ ნელა თო-
ფი ჩამოიხსნა რა...

აბაზური ენის აზხარულ დიალექტში ასევე გვხვდება ხოლმე
ყ ინ გ- რთული პრევერბი მსგავსივე დანიშნულების მქონე.

მაგ.:

... არი არაზნაგე არაზნაყაწაჯ ი-ლ-ყინგ-ჟწეჟტ — აშხ. ტ. —
...ეს ვერცხლიც (იგულისხმება: ვერცხლის სამკაული, კერძოდ, ლი-
ლები, ხანჯალი) მას (ქალს) შემოაბა (წელზე)...

მაგრამ აბაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში ყ ინ გ- რთული
წინდებულს სცვლის კნგ- რთული წინდებული (ამ ფუნქციით).

მაგ.:

აჩაჲ ჟ-ა-კნგ-მ (ჟაჲამ) აქიუმძახენ — ანდ. — რაც ტანზე
(კან-ხორცზე) არაა (ზედ მიკრული), მას ნუ მიაკერებ.

ან ვარიანტი: აჩაჲ ჟ-ა-კნგ-მ ა-კნგ-უმწან — ანდ. — რაც ტა-
ნზე (კან-ხორცზე) არაა (მიკრული), მას არ მიაღო (არ მიაკრა).

აპაჟ აძგ ჟ-ჲ-კნა-ხიტ⁵, აჩოფნჰია ზაკგ⁶ იგ⁷-ჲ-კნა-ხ-ხჲაშოგმ⁸
— ანდ. — ჭუჭყს წყალი ჩამოგბანს, ჩამოგაცლის, სირცხვილს კი
არაფერი აღარ ჩამოგაცლის.

აკოსტრუმ ჰიენჰიგ ა-კნგ-ლტ — კოსტიუმს ტალახი მოეცხო
(მიეკრა).

... ართ სბჰარქია ბ-კენ-წათა... ბეშტალხლა!... ჟაბჰარქია ლგ-
კნგ-ლწან... — ტ. ტ. — ...ეს ჩემი იარაღი აისხი და ... ისე ღაწე-
ქი!... მისი იარაღები აისხა რა...

... აძი-აძიგმცა თაბანჩღლა რჰა დანგჲამცა, ი-კნგ-ჟ-წაჲამცა
აჩოცია მიგნშაიზია რჰიშჰა ი-რ-კნგ-ჟწატ. ი-რ-კნგ-ჟწან... — ტ. ტ.
— სათითაოდ თავზე დამბაჩა ღაჰკრა (ღაარტყა) ძირს ჩამოყარა რა,
ორმოცი ცხენოსანი თავიანთი ცხენებიდან ძირს ჩამოყარა. (ცხენე-
ბიდან) ძირს ჩამოყარა რა...

ამ ბოლო მაგალითის მიხედვით ჩანს, რომ კნგ- წინდებულის
მნიშვნელობა ნაწილობრივ განსხვავებულია.

⁵ აქ გამოყოფილი წინდებული კნა- რთული „შენაზაი“ გამოდის. ამ შემ-
თხვევაში მოსალოდნელი იყო „ჟ-ჲ-კნ-ნა-ხიტ“ (ან: „ჟ-ჲ-კნ-ნა-ხიტ“), „იგ⁷-ჲ-
კნ-ნა-ხხჲაშოგმ“ (ან: „იგ⁷-ჲ-კნ-ნა-ხხჲაშოგმ“). მოყვანილ ზმნის ფორმებში -ნა-
ნივთა კატეგორიის სუბიექტის (აძგ „წყალი“, ზაკგ⁶ „რამეც“) ნიშანია. ამ
პირის ნიშნის და კნ- წინდებულისეული „ნ“-ს ერთად თავმოყრის გამო ნნ
კომპლექსი გამარტივებულია.

ამავე დანიშნულებით (ე. ი. ტაპანთური დიალექტის მსგავსად) აშხარულშიაც გვხვდება კნ-გ- წინდებული (შდრ. ზემოთ, ყონ-).
მაგ.:

... აშიაქქია ზ-კნ-ი აგყაზ... — აშხ. ტ. — ...ვისაც თოფები ჰქონდათ ასხმული...

აგაბეჯ ამაბ ამაბჯარქია ი-კნ-გ-მწე — ib. — ქაჩალმა თავისი მამის ამაბარი აისხა.

... ამაბი დეკედლეფტ. დენნასკა-ფხ-აძაგ, წიგმელკ ამაბი მაღმეწე-მაცარა იზღმწარაჲ დ-ა-კნ-გ-გლუ-მაცარა⁶ დჯალეფტ — ib. — ...კლდეზე აღის (აცოდდა). ყოველ წინ წაწევისას ლურსმანს კლდეში არკობს რა, ჩარკობილზე დგება რა, ავიდა.

ამ წინდებულთა (ყინ-გ-, კნ-გ-) მიხედვით სხვაობა დასტურდება, როგორც ზემოთ ვნახეთ, აფხაზურსა და აბაზურს (განსაკუთრებით ტაპანთურ დიალექტს) შორის, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კნ-გ- წინდებული აფხაზურსაც აქვს. ამ მხრივ ყველა აფხაზურ-აბაზური დიალექტი ერთიანდება. მაგრამ ესის შემთხვევებია, როცა განხილული წინდებული გამოდის ირიბი ობიექტის გარეშე.

მაგ.:

სან, აბჟათნე ეფეშო, ახ-ურძე კნ-ლემჰაფტ — ბ. შ. — დე-ლაჩემმა წინანდებურად ლომის წყალი (ცეცხლზე) აღარ შემოჰკიდა.

ძაძკეგ-ე აქაჰჰე მ-კნ-ჰან — აშხ. ტ. — სადგისიც მის თავთან ეკიდა (დაკიდებული იყო).

აჩოფსახში აკიღრ კნ-აჰახიტ — ანდ. (ტაპ.) — ვინც ცხენებს ხშირად იცვლის, იგი უნაგირს კიდებს.

აქიბ კნ-ლხიტ — (აფხ.) ქვაბი ჩამოხსნა.

აჟიპა კნ-ხ (მა-კნ-ხ)! — (ტაპ.) — ნაბადი ჩამოხსენი! და სხვ.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს აღნიშნული წინდებული გახმოვნების თვალსაზრისით. მოქმედების მიმართულების დაპირისპირების მიხედვით ზმნები (ა)- კნ-ჰარა („დაკიდება“) და (ა)- კნ-ხრა („დაკიდებულის“) ჩამოხსნა⁷ შეიძლებოდა გვევარაუდნა, რომ ისეთსავე თვისებრივი აბლაუტის ნიშნებს გვაძლევს, როგორიცაა მაგ., (ა)-თა-წარა („შიგ ჩადება, ჩალაგება“) და (ა)-თგ-ხრა („შიგ ჩადებულის, ჩალაგებულის, არსებულის“) ამოღება⁸ და მისთ.⁹

მაგრამ ირკვევა, რომ ამ წინდებულის შემთხვევაში ა-გ ხმოვანთა მსგავსი დაპირისპირება არ უნდა იყოს გატარებული. მიქ-

⁶ თუმცა ამ შემთხვევაში ტაპანთურში იქნება — დ-ა-ხეგ-გ-გლუ-მაცარა.

⁷ ქ. ლომთათიძე, რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში. იყვ. ტ. IV, 1953, § 6, გვ. 97—103.

ე ვ ე თ ი მიმართულების გამოხატვის დროსაც კი, როგორც ამას ქვემოთ მოყვანილი მაგალითები გვიდასტურებს, ენა მიმართავს (აფხაზურიც კი, მითუმეტეს ეს ითქმის აბაზურის შესახებ) კნჟ-// კჟნ- (და არა „კნა-“) სახეობას.

მაგ.:

აქასგ გრშინგ აწიგმღ მ-კჟნ-ლგრშიჟლემტ — ხილაბანდი მო-
იქნია და (იქით) ლურსმანზე ჩამოჰკიდა, გადმოჰკიდა (გადმოაცვა,
გადააცვა)⁸.

აუ ეაქიწიჰპაჰარაჰა ი-კნჟ-ელოჟჰ — ყურძენი ჩაშავებული
(შავ-შავად) ზედ (ხეზე) არის ბლომად „მისხმული“ (ბლომად ას-
ხია ზედ).

აპგრპგლ რგფხნგ მ-კჟნ-სგელემტ — წიწაკა ავაცვი (ბლომად)
და ჩამოვკიდე (კედელზე).

დგ-კნჟ-ბწემტ, დგ-კნჟ-ბხიტ ჟჰჰა მზგბური? — შენ ის ყველა-
ფრით დასაჯე (ზედმიწ.: გასაწირავად) ზედ ჩამოკიდე), დაღე, იქი-
დან ჩამოხსენი“... სხვა რაღა გინდა? და სხვ.

რაც შეეხება (ა)-კნა-ჰარა („დაკიდება“) ზმნაში კნა- სახეობის
გამოყენებას, იგი შეპირობებული ჩანს ჯ ირაციონალური ხმოვნის
ლარინგალური ჰ სპირანტის მეზობლობაში შეუთავსებლობით, რაც
ასე რიგად დამახასიათებელია აფხაზურისათვის⁹. ლარინგალურ
სპირანტებთან მეზობლობაში მაქსიმალურად ღია ხმოვნური (ა)
არტიკულაცია ეხება აბაზურსაც, ოღონდ აქ პარალელურად ლარინ-
გალებთან მეზობლობაშიაც ხმოვნების იმ ცვლილებებსაც ვადას-
ტურებთ, რაც ჩვეულებრივია სხვა თანხმოვნებთან¹⁰. ამით აიხსნება
ის ფაქტი, რომ აბაზურში „კნა-ჰარა“-ს გვერდით დღეს გავრცელე-
ბულია კნჟჰარა („დაკიდება“)¹¹.

აფხაზურში (პარალელურ სახეობად აბაზურშიაც) ა-კნა-ჰარა
ზმნაში კნჟ- წინდებულის კნა- ვარიანტის არსებობა, როგორც გა-
ირკვა, ჰ ლარინგალის მეზობლობას მიეწერება, მაგრამ აქ ყურად-
ღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ა ხმოვნიანი სახეობა ამ წინდე-

⁸ შდრ. საპირისპირო, უკუქცევითი მიმართულებისა — ალაბ ნაწაჰმანგ
აწკჰ ახკნაჰჰ მ-კჟნ-ლგრშიჟტ — ჯოხი შეუჰო (შეურკო) და დაკიდებული
კაბა ჩამოავდო.

⁹ ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედა-
რებითი ანალიზი. I. ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები,
თბ., 1976, გვ. 71.

¹⁰ იქვე, გვ. 68—71.

¹¹ აბაზური ენის ლექსიკონში (1967 წ.) სწორედ ეს სახეობაა შეტანილი.

ბულისა მაშინაც გვაქვს, როცა ჰ სპირანტი მას უშუალოდ არ მოს-
დევს, კერძოდ, — ზმნის პირიან ფორმებში, — სადაც წინდებულ-
სა და ჰა ძირეულ ელემენტს შორის მოთავსებულია პირის ნიშნე-
ბი, მაგ.: ი-კნა-ს-ჰაჲტ („მე ის ჩამოვიკიდე“), ი-კნა-ბ-ჰაჲტ („შენ ის
ჩამოვიკიდე“), ი-კნა-ში-ჰაჲტ („თქვენ ის ჩამოვიკიდეთ“) და ა. შ.

ეს ფაქტი საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს პოზიციური
წარმომავლობის ფონეტიკური პროცესის სამოქმედო არის „გავრ-
ცობის“ თვალსაზრისით. ა-კნაჰარა რთულ ფუძეში პოზიციურად
წემორჩენილი „კნაჰა“ „იქცა“ მტკიცე შენაერთად და იგი მა-
შინაც ინარჩუნებს ამ სახეს, როცა სათანადო ფონეტიკური პირობა
ირლევია (ამ მოვლენის სხვა მაგალითებიც დასტურდება აღნიშნულ
ენებში).

დ'ჯ' - „ზედ“, „სიბრტყეზე (ვერტიკალურად)“, „გვერ-
დით“...

ა ფ ხ.

აწლა აუნგ ა-ა-დ-გგლოჲტ — ხე სახლის გვერდით დგას.

აჩოგ აწლა ა-ა-დ-ჰჰარაჰაჲტ — ცხენი ხეზე მიაბეს.

დაინ და-სგ-დ-გგლეჲტ — მოვიდა და ჩემ გვერდით დადგა.

აქვზა დ-აგ-დ-ტიაჲტ — ამხანაგს მიუჯდა (გვერდით).

უაჲგ აჯაბან ზ-დ-უ აგოგ აზგბლუჲტ — ანდ. — ადამიანს რა-
ზედაც შრომა მიუძღვის (რაზედაც აქვს), იმაზე გული ეწვის.

აქიან მარგლიდინ, აკგდხაჩოა ალგჲჲან. სპალტა მალსგნ, სგმა-
თიჰაჲა ზეგ'გ, ამათ აციჲფჲშო იხ'შიანშიაჲა, აძგ რგ-ლაჲჲჲჲ სცია
ა-ა-დგ-ნ — ა. გ. — წვიმა გაძლიერდა, (ცა) ჩამოქცევით მოდიოდა.
ჩემს პალტოში გაატანა, მთელი ჩემი ტანსაცმელი, გველის ტყავი-
ვით გაციებული, წყლით გაჟღენთილი მიკრული მქონდა კანზე.

უგს აგლაფჲშო ხ'შიანშიაჲა ა-ა-დგ-ნ ეაქიგჲაჲა აგგლაზ აკიანსკა
დუ — ib. — ასე მისი ცივი მზერა იყო მიმართული („ადგა ზედ“)
ქვით ნაგებ დიდ ოდა სახლს.

„მარგ'გ სგგლწუჲტჲტ, შიარგ'გ“... ლჰიან დ-სგ-დ-ყ'ან დცეჲტ
— ib. — „მასაც მოვშორდები და თქვენცო“... თქვა, გამეცალა (ჩემ-
გან გავარდა) და წავიდა.

ადიან'ალაშია ათძამც ა-ა-დ-ჩაფალაზ... აკნაჰაგაჲოგ ანახანჰშიტ
ტგრთ — ib. — გარეთ კედელზე მიჭედებული რომ იყო დასაკიდი,
მასზე (მიჭედებულ დასაკიდზე) ჩამოვიკიდეთ ისინი.

... დახტალაჲგჲგ მძაჲს ს-ა-დ-ჰიალონ — ბ. შ. — ...სადაც კი უნდა წასულიყო, მე მის ქამარზე ვიყავი მიბმული (მას თან ვახლდი).

ა ბ ა ზ.

ღმა-სგ-დ-ხხგლტ — მან ჩემთან მოირბინა.

უბალაჲ მ-სგ-დ-უმგალენ! — შენს სადარდებელს (უბედურებას) მე ნუ მომიგდებ (ჩემზე ნუ გადმოიტან)!

უგოჲ ზ-დგ-მ აუტეს უნაჲგ მგჲაჲჲმ — ანდ. — საქმეს, რომელზედაც გული არ გიღვეს, ხელს ვერ მოჰკიდებ.

ლგნასგფ აჲხგჲლა მ-ა-დ-ჰიალუმა? — ანდ. — განა მისი ბედი მიწაზეა მიბმული?

უგ-ზ-დ-ჰამფსანლგზ ამგჲლ აჲჰარა გგუდგრაჲაშუმ — ანდ. — მკადის გემოჲ, რომელიც შენი შრომით არაა მოპოვებული (რომელზედაც არ „მოღლილხარ“), ვერ გაიგებ.

სარა ბგგინაჲ სგ-დ-ხგ? — აშხ. ტ. — მე შენი ცოდვა აღარ მაღწევს. .

გოგდგ¹ - „მკერდზე“, „გულის ფიცარზე“, „სიბრტყეზე“, „ზიდ“...

ა ფ ხ.

აჲიაროთ მ-ა-გოგდგ-რწაზ აჲიჲჲშ აჲიშოემტ — ანდ. — კრუხს რომ (რაც) ესროლია, წიწილას მოხვდა.

აჲგჲიჲტ ახაჲი ა-გოგდ-წა, მანახარ ბზროჲჲ, მამანახარ, ახაჲი ახაჲი მანლომტ, აჲგჲიჲტ აჲგჲცია მარგცლაჲ — ანდ. — ესროლე ჰეა წყლის ქათამს (იხვს), თუ მოხვდა, ხომ კარგი, თუ არ მოხვდა და, ჰეა ჰეას მიემატება, იხვი თავის ამნანაგებს.

ან ლხიჲგ დგ-ლ-გოგდ-ლგრლილიალემტ — დედამ ბავშვი გულში (მაგრად) ჩაიკრა.

... აა, ნან, არა სგჲოჲჲ... არა... — ღაა-ლ-გოგდ-ლგჰიალიალემტ ლხიჲგ — ა. გ. — ...აა, დედა, აჲა ვარ... აჲ... — ჩაიკრა გულში თავისი შვილი (ნაზად).

ამაშა ხგმა-ფსგმა ღნაღბაან, შაჲჲს ლ-გოგდ-ძალოზ აფჰი ააშო-გხნგ აიშოთახგ ლგჰგნალხემტ — იხ. — აიშა ჩჲარა (სულმოუთჲმე-ლად) ჩამოვიდა ძირს, აიღო ჩალა, რამდენსაც (ხელში) დაიტევდა (ხელის მოხვევითა და გულზე მიკვრით), და საჲინიბოსაჲენ გასწია.

აშხა აწლა გწგვრგრგჲგ არგცჰა მ-გოგდ-ჰალომტ — ანდ. — მთაში ხე რომ წაიჲცეს, საბრალოს დაეცემა (გულზე).

ა ბ ა ზ.

ალაბა: ღ-გიგდგ-მწატ — ჯოხი ესროლა (წინა მხრით).

აწმა ღგ-ღ-გიგდგ-მპიპიალტ — ბავშვი ჩაიკრა გულში.

რამშოა ღგ-ღ-გიგდგ-ლტ (ღმა-ღ-გიგდგ-ლტ) — პირდაპირ დაე-ტაკა.

ფ¹გ¹-¹² „წინ“, „პირისპირ“...

ა ფ ხ.

ამჟან ღგ-ს-ფგ-ლეტ — გზაზე შემომხვდა.

იუჩაზ მკმასტუმეტ, იუწიასზ ჟ-ფგ-ლომტ — ანდ. — რაც შექამე, იმან ჩაიარა, რაც შეინახე, წინ დაგხვდება (გამოგადგება).

— ჰამ, სანაძდე, აპიადე, ძეყალაზე? ბზგქიშიაზე? — მჰიან, მაარცყანგ დნა-ლ-ფგ-ხხგლეტ — ბ. შ. — ჰოი, ნათლიდე-და, ქალბატონო, რა მოხდა, რა დაგემართაო? თქვა და ჩქარა მიე-გება (მიჰყარდა).

ა ბ ა ზ.

... მერგ² ღგმციაკია აბლაჟა შოათაზ მბემეტ. დესეთინა ურაკ აყარა აბლაჟა იშოჟარარკიაზ დ-ა-ფგ-ლან ზშგეტ. — აშხ. ტ. — ... მან კი არ დაიძინა. გველუშაპი რომ დაინახა, მოდიოდა, ერთი დესეტინის სიშორეზე რომ იყო, შეეგება და მოკლა.

მეშა ღგ-ღ-ფგ-ლარგს დცემტ — ib. — თავისი ძმის შესახ-ვედრად წავიდა.

სარა მჰა-ს-ფგ-ლრა ათაგვ — მე უნდა შემხვდნენ.

ფგრა/გ¹- „წინ“...

ა ფ ხ.

ოჯაშთა ჟგ-ღ-ფგრ-წგრ ციგ²ამ — ბ. შ. — აწ რომ შენ მას გა-შორდე (გამოეცალო), ცული არაა.

აცადეიავ მცაჟეიარალა ღგ-ჟ-ფგრგ-ჟგაროჟ — ანდ. — ყბე-დი მღუმარებით უნდა მოიშორო.

ჟა მცეხი აჯაბაჟია ზდგმბალახ²ზ აჟილარ რჟგს დ-ა-ფგრ-წნგ მუნგ მჩაანკელანგ დშაჟყახ... — ბ. შ. — აგი ჩამოშორდა სახალ-ხო(ხალხის) საქმეს, რომელზედაც დიდი ღვაწლი ჰქონდა და შინ წყნარად („თავშეკაეებულად“) რომ იყო...

¹² არსებობს რთული აფგ- ვარიანტიც ამ წინდებულისა.

ა ბ ა ზ.

... ჭარა ჟეს-დგუ ჟ-ფერა-პ — ტ. ტ. — ... შენ დიდი საქმე გაქვს წინ.

ასი აფნგ დანნაძა, აფაჩაპ მთაგზია დგწერჯუა დმა-ლგ-ფერა-ლტ — ტ. ტ. — კართან რომ მივიდა (მიადწია); ფადიშაპის ცოლი ყვირილით მიეგება წინ.

... დგშოცუზ ჩოგში დმა-ჟ-ფერა-სიად — ტ. ტ. — ... რომ მიდიოდა, წინ ცხენოსანს შეხვდა (შეეფეთა).

აქტ ჟამათა მთაზ მა-ჟ-ფერე-ჟეჟ მამაქმსუა მაღაგად — ტ. ტ. — სოფელში რაც ხალხი იყო, წინ მიაგება და მასთან ომი დაიწყო.

ვა/[გ]- „გვერდით“...

ა ფ ხ., ა შ ხ. დ.

ახიქტ მაბ დ-ჟგ-ვა-გგლოტუ — ბიქუნა დგას მამის გვერდით.

აყამჩ ჟემსგ ჟ-ა-ვე-ჟწემტ — მათრახი საცვეთში გაირკო.

ჩოგლა დ-სგ-ვ-ყ-ემტ — ცხენით ჩამიქროლა.

აქდგ აგიარა ჟ-ა-ვა-რეჟიტ — მორი ლობეზე მიაგდო.

სეგზცია ზეგჯ ამაშრაქოჟ ჟ-სგ-ვე-რშაადტ — ა. გ. — ჩემი ამხანაგები ყველანი ომში ჩემ გვერდით ამოწყვიტეს.

„შიგალაბაჟ ზდგრტან, ახან ახშეცბან ან-ს-ძგ-ვა-ს ზეგჯ სხანარშოტიტ — ანდ. — ასი გალობა (სიმღერა) ეიცოდი, მაგრამ მიმინომ რომ გვერდით ჩამიქროლა, ყველა დამავიწყდაო“ [თქვა შაშვმა].

... ჟგლაფშო ნაქიშიემტ ადიგდბა ჟ-ა-ვა-უნგ ჟნქაჟაზ ამაქაჟა — ა. გ. — ... თვალი მოჰკრა, (როგორ) ჩარბოდა ახალი მთვარე მატარებლის გვერდით.

... ასქამ დნქიიგირტიან... ჟარგჯ დნა-ლგ-ვა-ტიემტ — ib. — ... სკამზე დასვა ის... და თვითონაც გვერდით მიუჯდა.

... ჟარა აბლაჟა დანნ-ა-ვა-ლა... — აშხ. ტ. — მან გველუშაპს როცა გვერდით ჩაუარა...

... ჟარგჯ აჰ დ-ჟგ-ვა-ტიან — აშხ. ტ. — ... ისიც მთავარს გვერდით უჯდა.

... დანგნ, დახნგაზ ამა ეაწკანგ დნაქისიემტ. ამაგჯ ბლაჟა დ-ა-ვა-ნ — აშხ. ტ. — ... დაჰკრა ფეხი და გასწია. სადაც მივიდა, ეცხლია გაჩაღებული. ეცხლის გვერდით კი გველუშაპია...

როგორც ცნობილია, ტაპანთურ დიალექტში ვა- პრევერბის ადგილას გამოდის ძვა-.

ძვა/რგ]-

ამშია აძგმი დ-ა-ძვა-პ — გზა მდინარის გვერდით არის (ახლოს), მიპყვება.

აპბა-აფწბან გ'უტმაბ. — უმაჯენ უმა-სგ-ძვა-ჭიატ — აბაზ. ლ. — უფროს-უმცროსი არ იცი („არა გაქვს“) — მოხვედი და გვერდით მომიჯექი.

ანეან დნა-გ-ძვა-გვლტ. სალამ მარხ'ტ — ტ. ტ. — მივიდა. და გვერდით დაუდგა. სალამი მისცა.

აქციენ ბელ'გზიგ'გ შადანტენ, აძგზ დ-ა-ძვა-გვლაბ — ტ. ტ. — ცმაწვილს ნიჩაბი უჭირავს და წყაროსთან დგას (გვერდით).

... ანაშაქია... ავიარა-შაპგ მჭაწალფსან დძიგქივლბტ. ლ'აშაზ-ზიგ'გ მარან 'უანცა დ-ა-ძვა-წიან... იშტაზ ანაშაქიაა მჭანტ — ტ. ტ. — ... კიტრები... ლობის ძირას დაყარა და წავიდა. ლიაშაქვი („ძველი გულა“) სწორედ მას გვერდით მიუჯდა... ძირს რომ კიტრები ეყარა, შეეპაბა.

ბ-, (ბა-) „ზედ“, „კენ“, „მიმართულებით“...

ა ფ ხ.

ვგჯა ზცომზტ, აძიკ დ-რგ-ბ-ძომზტ — ანდ. — ორნი ვერ მი-ლიოდნენ, ერთი ვერ ეწეოდა.

ახიპგ მან დ-ლგ-ბ-წიგ'უემტ — ბავშვი დედას მისტირის.

უშაპგ აძგ ა-ბ'გ-რშან! — ფეხზე წყალი გაივლე!

ამახი დ-ა-ბ-ჰიაზან დვლბაანტ — შტოზე ჩამოცურდა, ჩამოს-რიილდა რა ძირს ჩამოვიდა.

ახიარა აიორდ ა-ბ'გ-მშიტ — ჰრილობას იოდი წასცხო.

ამცა აკგზშაა მცან ღძამვა დ-ა-ბ'გ-ჯრანგ მღეფაშა ღტლაღვრ-ძქია — ა. გ. — ცეცხლმოკიდებულებით ცხელი იყო, მის ლოყაზე რომ ღვარვალთ ცრემლები ჩამოდიოდა.

... აძიგ'გ დააპინგ დგ-მ-ზ-ბა-მფშოიტ — ბ. შ. — არავინ არ მობრუნდა და არ შეხედა (არაფრად ჩაავდო).

ნას უარა უხგ უზამგზბოზარ, იტზგმდგრუემ დ-უ-ბ'გ-ფშოუ მხალა მხგ დ-ა-ბა-ხიარა დშან-შოთალო — ა. გ. — შენ თუ არ შეგიძლია შენს თავს უშველო, განა არ იცი, რომ შენი შემყურე თვითონ ეცდება თავის თავს უშველოს.

ა ბ ა ზ.

ავიგზმა მჟეა აქ'გმა დ-ბ'გ-მშიტ — ანდ. — ცუდი ადამიანი თავის ჰუპყს უდანაშაულოს (პატიოსანს) სცხებს..

აჩი ძ-ა-ხ-გ-მძაზ ავიგში ღსიტ -- ანდ. — ვინც ხარს ვერ მის-
წვდა, წინარას ურტყამს.

აქირა შა-ძ-ხ-გ-ძატ — ანდ. — მას სიბერე მოეწია (დაბერდა).

აჟასან ძმა-რ-ხ-შოან ასგს აქიჯმა ძაგირტ — ანდ. — ბატკანი,
რომელიც ცხერის (ფარას) ჩამორჩა, მოსწყდა, „მოჰვარდა“, მგელს
მიჰყავს (მგელი წაიყვანს).

აზამან ჩარხთა ძკენჰირტ, უბალ-არგლტ — ჟჰ-ა-ხ-შოანტ —
ანდ. — დრო ჩარხივით ბრუნავს, თუ გამოგრჩა, გამოგვპარა —
ჩამორჩები (მას „მოჰვარდები“).

ძგმშიანძსჟა ჟგ-ძ-ხ-გ-ძახიტთა ძჩაჟან ჟგ-გ-ძ-ხ-გ-ძახჟამ —
ანდ. — გზად მიმავალს დაეწევი და ვინც ჰამს, იმას ველარ დაეწე-
ვი.

ბნაფყრან ძცუშო ძგირანჰა თჳსა დ-ა-ხ-ფშორტ — ანდ. — ვინც
ტყეში მიდის შეშის მოსაჰრელად, მან ნაჯახი წინასწარ უნდა მო-
ამზადოს („მას დახედოს“, დაათვალიეროს).

აფჰიგს დცან, ძშალგატ აჰირან, ძგლა ძ-ა-ხ-გ-ლშენ, იბზირახტ —
ტ. ტ. — ქალი წავიდა, ბალახი მოიტანა, თვალზე წაუსვა და მორ-
ჩა.

ხ-გნ- „ზედ“, „მიქცევით“...

ა ფ ხ.

ზეგ-გ დგ-რ-ხ-გნ-ჰანლოძტ — ყველაფერს ებლაუჰება (იეკი-
ლებბა“).

ა ბ ა ზ.

ავიანრა ჩო-ა-ხ-გნ-რჩალტ — ლობეს მიაწვა (მიეყრდნო, „მიე-
კიდა“).

კო¹გ¹- „გარშემო“, „ირგვლივ“...

ა ფ ხ.

ამძგრან ავიანრა ა-კიგ-რშოეძტ — ეზოს ლობე შემოავლეს.

ავნგ დ-ა-კი-შოეძტ — სახლს შემოუარა.

ახგზა ცქ¹ა ძ-ჟგ-კიგ-რშოა! — საბანი კარგა შემოიხვია!

... ლანბხიეძ ლანბხიეძ რჰათგინქია დ-რგ-კი-შოონ — ბ. შ. —
დედამთილ-მამამთილის საფლავებს (მატურებს) უვლიდა გარშემო.
რანკმეძ რაჟდენი რჟან ა-კი-დგრშოეძტ ჟა აზნა — ა. გ. —

რაკმამ და რაუდენმა თავიანთი ხალხი იმ ტყეს „გარშემოავლეს“ (ტყე მოიცვეს...).

ა ბ ა ზ.

ამშო შაბაგაზ დ-ა-კიგ-მცად — მთელი დღე არბენინა (იქით-აქეთ).

ბგეფსგჰაჲ დმა-რგ-კი-შხად — შვიდი ველი მოიარა.

თაქა დმ-ა-კიგ-რგაშხიდ — პატარძალი შემოატარეს (მთელ სოფელში).

ჟგა მტგმზ-ჟაბოჟი ა-კი-უმგრშხან — ანდ. — ნუ შეიხვევ თავს, როცა (რომელიც) არ გტყვია.

ლ'გხიფაგია მთგძ მ-ა-კი-შოხნი ეხაგაირა მგკიგრშხან — აშხ. ტ. — ტლუხფაგეს სახლს გარს ჰქონდა შემოვლებული რკინის ღობე.

მა/რ'- „ზედ (ქონება)“...

ა ფ ხ.

ანგშიაფშ ათძამც მ-ა-მა-ვემტ — თიხა კედელს შეახმა.

ლანსია ლაბ ილზნგეჟზ ამალ მ-ლგ-მა-რკიტ — მამამ რომ ქონება დაუტოვა იმაზე ძმები შეედავენენ.

აში ამაა ა-მ-ვგრიტ — კარს სახელური მოსძვრა.

იხშგჯ მგ-მგ-კიჟიემტ — ჰკუა გამოელია.

ათგრქი სულთან დუ ჰრგცჰაფშომტ, ჰხგ მგ-მ[ა]-აა-დარ, მგმჩხარა დუ ჰაშოფაზგმზ-ჩარი?! — ბ. შ. — თურქეთის დიდი სულთანი შეგვიბრალეზ, თუ ჩვენ ჩვენს თავს ვანდობთ (გადაცემთ), მისი ძალა როგორ არ დავგიცავს?!

რაკმა, აზირარა ჟზგყალაამტ! — მჰიემტ მასა, მნაპგჯ აა-მგ-მ-იხიტ — ა. გ. — რაკმა, კარგად იყავი! — თქვა იასამ და ხელი ჩამოართვა („გამოართვა“).

... ჟთფჟ ჟგ-მ-იხერც დაჰოჰ — ib. — ...შენი ადგილის წართმევას ლამობს.

ა ბ ა ზ.

აყიადმა აწლა მ-ა-მა-მგხტ — ტოტი ხეს შეეზარდა.

აწაფხა ა-მა-ითად — დაკეტა.

აჰკიგნციაჰია ასი. აწაფხა ა-მგ-რხგნ აპისსაჰია მაძიგლგრგ-შოტ — ტ. ტ. — ყმაწვილებმა კარს კლიტე (გასაღები) მოაძვრეს და ქალიშვილები გარეთ გამოუშვეს.

აში ამჟან ა-მ-შით — კარს სახელური მოსძვრა.

ამცჳია დ-ა-მგ-რცად — მატყუარა გააძევეს.

მწა/გ¹- „წინ“...

ა ფ ხ.

აკაკან ზგ-მწრ-ჟ არაყნგ აპიაქიან აზნეჟეჟტ — ანდ. — კაკლის ხესთან, რომელსაც ქვეშ (წინ) კაკალი აქვს (რომლის ძირსაც კაკალია), ღორები მიდიან.

აჩხადან ახილა აბგა დ-ა-მწა-ნაკჟეჟტ — ანდ. — სახედარი კისერს მგელს თვითონ უწვდის („წინ უჭერს“).

აწარმგ ა-მწ-იტ — ლანჩა ასძვრა (მოსძვრა ფეხსაცმელს).

აძგ მაშტანზ ამათ დ-ა-მწა-სჟან — ანდ. — წყალწალეხული (წყალი ვისაც კლავდა) გველს სტაცებდა (ხელს).

... ქაად ბლ/გცკ ააფწგხგნ, აგჳიშთან აგგლაზ ათააციან ააჟ-მან-მწე-აკიტ — ბ. შ. — ... ქალაღლის ფურცელი გაასწორა და ირგვლივ მდგომ მთელ ოჯახს „წარმოგვიღინა“ („წინ დაგვიჭირა“).

„სან ღებავ ააწხნგ ალგე აპიეჟ დ-რგ-მწა-სგფსაადტ“ — ა. გ. — „ღედის ძვალი ამოვთხარო და ძალსა და ღორს წინ დავუყარო“.

... ლხიგე ნაპარ ღნე-აგ-მწა-რშინგ ღებნლან აჩხაძიგ დგტ-ცეჟტ — იხ. — ... თავისი ბავშვი ნაპარს მიუგდო და გავარდა, სხვა ვინმეს გაჰყვა.

აყიგდ შიგიგ ფნაწიახ-აზარ, აკიანც შიგ-მწა-სწაპ — იხ. — თუ ლობიო მოგებზრდათ, ხორცს შემოგათავაზებთ („წინ დაგიღებთ“).

ა ბ ა ზ.

აძგ მაგაჟან აშოგჳიცი დ-ა-მწა-სიტ — ანდ. — წყალწალეხული ხავსს (წველს) ეკიდებოდა (ეტაცებოდა, ხელს სტაცებდა).

ამც აპირა დ-ა-მწა-სტ — ცეცხლი წაეკიდა ბალახს.

... იფჳიგს აძ ზლრგტ. აშოზლოგოზ აჩიგნ ხოჳგ დ-ღგ-მწა-სგნ ლეჟშან აგჳიგჟეთეჟტ — აშხ ტ. — ... მისმა ცოლმა წყალი მოარბენინა, რომ მოჰქონდა, პატარა ბიჳმა გამოსტაცა („ეტაცა მას“) და მის ძმას შეასხა.

შა/გ¹- „ფეხზე“, „წვივზე“...

ა ფ ხ.

აფხაშარაზ აჟპ აჟქია ზ-რგ-შა-რწო — ანდ. — სირცხვილის გამოა, შარვალს რომ იცვამენ.

აშაწატიგ ლგ-შა-ლწემტ — ფეხსაცმელი ჩაიცვა.

უემმა შო-ტგ-შო-ტ ალან ანაო ანანლაგა... — ა. გ. — შენი ფეხსაცმლის ჭამა, ფეხზე რომ გაცვია, ისე, რომ დაიწყო ძალღმა...

... მაქანა... აშამთლანქიქია სგ-შა-მ — ბ. შ. — ...ჯერჯერობით... ბორკილები არ მადევს ფეხზე.

ა ბ ა ზ.

ალან ამან ა-შა-ტწარგქიგენ ა-ა-შ-ნაქაშაგტ — ანდ. — ძალღს თუ წულას ჩააცმევ, იგი მას ფეხზე დახრავს („შემოაქმევს“).

... „ა-სგ-შა-სწარა აქქია სთაქუბ“ — აქიატ — აშხ. ტ. — ... „შარვალს მინდა, რომ ჩავიცვა (წვივზე, ფეხზე)“-ო, თქვა.

ეგვეე ძირი მონაწილეობს რთული შედგენილობის პრევერბებში, როგორიცაა: შხა-, შაქი-, შკლა- და სხვ.

ში'გ] „ტანზე“...

ა ფ ზ.

აპალტა ლ-ში-უბ — პალტო აცვია.

ამათია ა-შიგ-სწემტ — ტანსაცმელი ჩავაცვი.

ამათიაქია რ-შიგ-რხტემტ — ტანსაცმელს იხდიან.

აფხაშარაზ ატბ ანფუა ზგ-რ-შიგ-რწო — ანდ. — სირცხვილის გამოა, ქვედატანს რომ იცვამენ.

აგ-ტ-შიგ-ტწაროტბ აფაშან მათია — ბ. შ. — უნდა ჩაიცვა ფაშას ტანსაცმელი.

რანკა ატბა აალგმხნგ ა-შიგ-აწემტ — ა. გ. — რანკამ ნაბადი გამოართვა და ჩაიცვა.

... ატბა აწლა ააფლგრტლან აა-ა-შიგ-ლხტ — ib. — ...ნაბდის შესაბმელი გაუხსნა და (ტანთ) გახადა.

აფჰიგზბა... აწოგრაბა ლწკგ აა-ლ-შიგ-ლხგენ... აძახგ დნა-სკრან — ib. — ქალიშვილმა... სასწრაფოდ კაბა გაიხადა... და მდინარისკენ მიდიოდა (მდინარისკენ მიიწევდა, უახლოვდებოდა).

ა ბ ა ზ.

ახიგტა აგრბანაქიან გგ-ა-შიგ-რგმწატ¹³ — ანდ. — პატარად რომ ეჩვენათ, იმას შარვალს არ ჩააცვებს.

აწმიგა აკარგშითთა ა-ტ-შიგ-ტწარგქიგენ — ჩიგაბ — ანდ. — ტანსაცმელი რომ უკუღმა ჩაიცვა — ავის მომასწავებელია.

¹³ შდრ. აშაწარა.

მგია/‘ჯ’- „შიგნით“ („მუცელში“)...

ეს წინდებული ფართოდ გამოიყენება აბაზურში.

მაგ.:

აშთანჰი ატაპა **ა-ა-მგია-მიზტ** — ნაბდიდან გამოსრიალდა გვე-
ლი.

ასაბრ **აგზ-გზ** ას **ა-ა-მგია-თა** აშაგრთიტ — ანდ. — ბავშვს სა-
ხელს პერანგში გახვეულს აძლევენ (ე. ი. ნათლია საჩუქარ პერანგ-
თან ერთად აძლევს სახელს).

ტაჰგნლა **ა-ა-მგი-წიტ**¹⁴ ჩაგნლა **ა-ა-მგი-ლიტ** — გამოც. —
ლამით გაიშლება, დღისით შეიხვევა.

ლკალთა **ა-ა-მგია-ზ** ანაშაქია... — ტ. ტ. — მას კალთაში რომ
ჰქონდა კიტრები...

... ატრ აკიგზტ-ჰია ლიაშაზი იზტაწუშო, **აგ-ზგ-მგიე-აწუშო**
კალთა, ჯგლთა **გ-გაგამ** — ტ. ტ. — ...მაგრამ ლიაშავეს არაფერი
აქვს (კალთა, ქუდი), რაშიაც ჩადოს, გაახვიოს ის.

... მაგჩი, ლკაწა ჯაბაღ ატაპა **ა-ა-მგია-ლგრ-აენ**¹⁴, ატანდგრ
დანგლწან... — ტ. ტ. — ...რომ დაიძინეს, თავისი ქმარი ჯაბალი ნა-
ბადში გახვია, ურემზე დადო (დასვა)...

ლგმათაქია აალსიგლზგ **ა-ა-მგია-ლწან** ატასახჩა ილთეგტ —
იშხ. ტ. — თავისი ტანსაცმელი შეახვია და ცხერის მწყემსს მისცა.

მყიგწა/‘ჯ’ || მკწა/‘ჯ’- „ხელში“...

ეს რთული წინდებული — შედგენილი „ხელ“ სიტყვის ფუძი-
სა და წა- (იხ.) წინდებულისაგან — მოყვანილი სახეობებით დამა-
ხასიათებელია აფხაზურისათვის. ტაპანთურში მის ადგილას გამო-
დის ნ ა პ გ წ ა- სახეობა.

ა ფ ზ.

აშთახ ზნგ აშთაკიგმ ჯარა ჰაგჰოჰან, მაშიგრა **ა-ა-მყიგწა-**
ფსიტ მარა გიგშა — ბ. შ. — მერე ერთხელ ერთგან შეუფერებლად
შევეჯახეთ ერთმანეთს და მარცხად ხელში შემომაკვდა ის უბედუ-
რი.

... ატიგლა რგ-მყიგწა-რხალარც... — ib. — ...მათ ხელში რომ
ჩაიგდონ ქვეყანა...

¹⁴ ამ და მსგავს ფორმებში პრეფიქსი ა- ტაპანთურში საურთიერთო კა-
ტეგორიის ნიშანია.

მჩგლა ლხიჯე დაა-ლე-მყიგწ-ჟიანგ, მჭიგნადღრხემატ ამშინგნაწახ — ib. — ბავშვი ხელიდან ძალით გამოგლიჯეს და ჩააგდეს ზღვაში (ზღვის ფსკერზე).

... ჭაპრა ჟე-მპგწა-მძააღტ — ib. — ...შენი მეფობა ხელიდან არ გამოგეცალოს (ხელში არ ჩაგელიოს).

ადუნგე აბეჟაჟ ზე-მპგწა-კეჟ... — ib. — ვის ხელშიაც ნახე-ვარი ქვეყანაა (ვინც ფლობს)...

აშმა... აპიგზბა აა-ლე-მპგწ-შიან ავტდრა ილთაპაღტ — ა. გ. — აიშას... დანა ხელიდან გაუვარდა და ვედროში ჩავარდა.

... მტემაძიძე... ტემაწურა ჟე-მპგწ-შიშიან, მარა მახ აცარა. აშმაჟიგჟი? — ib. — ...ვერ ხედავ... შენი სამსახური ხელიდან გეცლება და მისკენ გადადის!?

აშიაფეჯაფ... რემახიქია მ-რე-მპგწ-შიშიან, აკიანტ-სათჰია მკაკიკიორტ აძაძა ციგკიბარქია — ib. — მცენარეთა... ტოტებიდან მოწყვეტილი წვეთ-წვეთად ძირს ცვივა ნამის წვეთები.

აბას ზეგ-გ-ზეგ-გ აკაკალა მნა-სე-მპგწა-ბა, აფსგ აძგ ზწაბაზ. ეფუშო, სნაპგ სგიგწაფსა საანხგეტ — ib. — ასე ყველა სათითაოდ ხელში ჩამიხმა (ჩამიშრა), ისე, თევზს რომ წყალი დაუშრება (ქვეშ), და დავრჩი გულზე ხელდაკრეფილი.

... ართ ჰ-რე-მპგწა-ნწიარ ჰია სშიორტ — ib. — ჩვენ მათ ხელში [არ] ვავქრეთო, მეშინია.

ა ბ ა ზ.

აპირა მგლუ ჟამგილათა მ-ჟ-ნაპგწ-უ კატმრგშიგნ — ანდ. — ზალახში რაც არის, იმის იმედით, ხელში რაცა გაქვს, იმას ნუ გააგდე!

აერმეში ცაზა აჯაპინ (!) მ-ნაპგწა-კიმაირტ — ანდ. — ჩაქუჩი. კარგი მკედლის ხელში თამაშობს.

ასარან აში მ-ნაპგწა-შიიტ — ანდ. — ხარბის ხელში ყველი ხმება.

მტჰიგმ ჟამამნაწგნ, მ-ჟ-ნაპგწა-მგ-გ ჟემშიან! — ანდ. — რაც შენ არ გეკუთვნის, იმაზე თვალი ნუ გიჭირავს, რაც ხელში არა გაქვს, იმას ნუ გასცემ (ნუ გაყოფ)!

მშიაზ მენასგუ მ-ნაპგწ-წიტ — ანდ. — ვისაც შეეშინდა, მას, ბელი ხელიდან გაუვარდა (წაუვიდა).

„ჰა-მ-ნაპგწ-წტ ჟეზიგ აფსტგზგში“-ჰია — ტ. ტ. — გადავურჩით (ხელიდან დაუძვევრით, წაუძვევრით) ახლა სულთამხუთავს (საფრთხობელას).

აფხაზურში მსგავსივე ფუნქციით გვხვდება აგრეთვე რთული პრევერბი მფგზა- (ფგზა).

აფარა შონა-სგ-მფგზა-შიალაკ ემფშოწყა... — როგორც კი ფული ჩამივარდება ხელში (მაშინვე)...

ამში ჟ-ა-მფგზა-მშიაადტ! — დათეს ნუ ჩაუვარდება (ხელში).

აჟგბა მნაპტ ანგნთაგშ ააა-აგ-მფგზაშიეატ ჟაყა მთაზ ასფგ-ჩკა — ა. გ. — ჯიბეში რომ ხელი ჩაიყო, ხელში მოხვდა (შიგ რომ იღო) ასანთი.

აფსნგტიი აპ უსყან მთაგვლაზააშა ააღკაარა ააპიო ს-ფგზა-შიეატ ლონდონტიი აგაზეთ — ბ. შ. — ხელში ჩამივარდა აფხაზე-თის მთავრის (მეფის) მაშინდელ მდგომარეობას რომ აშუქებდა, ლონდონის გაზეთი.

ღრა/ღ'- „მუცელში“, „შიგ (სიღრმეში)“...

ა ფ ხ.

აფჰიგს ჰფგმთ აზუან ლგ-ღრო-ჰპ — ანდ. — უენო (უთქმელ) ქალს ბოროტება (ჭირი) აქვს (შიგ, სხეულში).

აკიტტ კაკონზარ აკიტატლ ა-ღრა-ზაროჰპ — ანდ. — ქათამი თუ კაკანებს, კვერცხი უნდა ჰქონდეს.

ამათგ ჟ-ა-ღრა-მგვლარ აჰტგჰაჰამ — ანდ. — თუ ფეხი (შიგ) არ დაადგი, გველიც არ გიკბენს.

დასგჟ აგ-ღრა-სჰს მარა იდგრჟეატ — ანდ. — ყველამ თვითონ იცის, რამდენს მოინელებს (აიტანს).

... ჰზააძაზ აჰბლაჰია რჟგ ჰზ-ა-ღრა-გვლაზ! — ბ. შ. — ...შენი გამზრდელი უბიხების „ჯიგარს“ (ფეხი) რაზე დაადგი (რატომ უღალატე)?

ახი პზგთიჰანდაზ, მარა ღზაჰთახგზ, ჰარა მჰამფშააჰაზ!... აგ-ღრა-ზგიაზ ზეგ არანზ შანგ მჰოგწაადტ... ხააწიანკ რეაფშო ეი-ააწიანკ რეხი აგ-ღრა-ბგეატ — ა. გ. — რომ შეგვეძლოს ფასი გადავიხადოთ, ის რად გვინდოდა, ჩვენ არ ვიპოვიდით!... რაც მე შიგ (ჩამიტენია) ჩამიდევეს, ყველა აქეთ სისხლად ამონთხეოდეს... არა თუ სამი ტომრის (სამი ტომრის მსგავსად), ათი ტომრის ფასი ჩა-(უ)ცვივდა შიგ („ჩახეთქა“).

სგზმგრთგნჰჰაზ ახგჟი სგ-ღრა-ნ, დად! — ბ. შ. — ძველი ტყვია (დარდი, კრილობა) მქონდა (შიგ), რაც არ მასვენებდა, შვილო!

ა ბ ა ზ.

აშგმთაჟა ჰაჰს ზგ-ღრა-ლგზ არათჰაჰიან შარდა ნგრწგპ — ანდ.

— დილის ჰავა რომელ ფილტვებშიც ჩავიდა, ის დიდხანს იცოცხლებს (გაძლებს).

... ავიგნწალა ძმა-სგ-ღრა-სიდ — ტ. ტ. — ფიწალს ჩამცემენ შიგ (მუცელში).

უბზიგგ² (აჯაქიან) მაქიირგგლან შვიალან დგ-რ-ღრა-ფან, ბჟყაბბატკ ადგ²ლ მგწეად — ტ. ტ. — ახლაც (კვლავ) თავები დააყენა ერთმანეთზე და წიხლი ჩასცა მათ (შიგ), შვილ ფენა მიწაში (ქვესკნელში) ჩაასო.

სულემან დანგნ აყალაგ² ფეძიხმტ, აწიგცაგ² ირჯიანშეძტ, ნალ²ყიგთ-ნალ²მსსგ² დ-ა-ღრა-გგლატა ჟაღირჯიანშან, ზულ²ეხა ლჰვ დცეატ — აშხ. ტ. — სულეიმანი მიღვა და ციხე-სიმაგრე გატეხა, შუშები დაამსხვრია, მარგალიტებში ჩადვა, ერთმანეთს მიამსხვრია და ზულეიხასთან წავიდა.

... აიხვზ ძენანგრგჲ პტჰა ძ-ა-ღრა-სწან ძაადგქიგზ-გალწ — აშხ. ტ. — შეინდა ცხენმა რომ მოიგო, ნაბადში გავხვიე (შიგ ჩავდევი) და გამოვიყვანე.

მლა/ღ¹- „წელზე“...

ა ფ ხ.

ჟ-მაყაჟ ზგ-მღა-მ ხ²გმძლ მგრატ — ანდ. — ვისაც ორი ქამარი არ არტყია, სირცხვილს ქამს.

ახანწა ჟ-მაყაჟ ძგ-მლა-ზაროტჰ: აკგ ჩხვრბანგას, ეგ² ჩხვრლი-ლიანგას — ანდ. — კაცს ორი ქამარი უნდა ერტყას: ერთი თავის მოსაწონებლად, მეორე დასამაგრებლად.

ჟაჟ ანგვბახო — ჟ-მაყაჟ ჟგ-მლა-წა — ანდ. — შენი ერთი რომ ორად იქცევა (იგულისხმება — საქმე, სიტყვა), ორი ქამარი შემოირტყი (სიფრთხილისათვის).

ძმაყა ძანდჰიალაზ აფხ²არცა აა-ძგ-მღვ-ძხგნ, ახგც ნაჰვგძშ-აჰვგძშგნ ძააძგრხგძატ — ბ. შ. — აფხიარცა, ქამარზე რომ ჰქონდა მიკიდებული, წელიდან მოიხსნა, გასამართავი გაუსვ-გამოუსვა და მოაწყო (ააწყო).

აღნიშნული პრევერბის ადგილას აბაზურში იხმარება მლა/ღ¹-პრევერბი. ბ ღ ა აღნიშნავს „წელს“; „ზურგს“ (და „ზურგის“ გაგებასთან დაკავშირებით იგი „ძირს“ მოქმედებასაც გადმოსცემს: აიხვ ღმა-ბლა-სიანდ — ცხენიდან ჩამოვარდა; აცჰა დგ-ბლა-სიანდ — ხიდიდან გადავარდა...).

მაგ.:

აყამა ღ-ბლა-აწატ — ხანჯალი შემოირტყა წელზე.

... დაპია ღ-ბლა-აწად, აქმცა აქემდოდ — ტ. ტ. — ...ხმალი გადმოიკიდა, ქამარი შეიკრა.

... ლრ-აფა დანდგქ დმაიხტ, ჟამა საბეჟჟაგჯე აგცთა, სარქჯჯე ღ-ბლა-პ — ტ. ტ. — ლოუს ძე დანდიქი მოვიდა ორმოცდაათი კაცის თანსლებით, მათ თოფიც აქეთ (ასხმული).

აფხაზურში (სამწერლობო ენაში, აბეჟურ დიალექტში) ზღა/ღ-წინდებული „წელთან“ დაკავშირებული მოქმედების გარდა, მაშინაც გამოიყენება, როცა გადმოსაცემია თითთან, ხელთან (მაჯასთან) დაკავშირებული მოქმედება (მდგომარეობა);

ამაციანზ ლგ-მლა-აწეატ — თითზე ბეჭედი წამოაგო.

აქგმაციანზ ლგ-მღ-წიტ — სათითური წასძვრა.

ანაპთარფა ღ-მღ-ახიტ — ხელთათმანი წაიძრო...

ბზიფურ დიალექტში ამ შემთხვევაში მას სცვლის ზა/ჯ¹- (ჯა — „თავ“ სიტყვისგან მომდინარე) წინდებული¹⁵.

ეგევე ჯა¹- წინდებული გამოიყენება ბზიფურის მსგავსად სათანადო შემთხვევებშიც აბაზურშიაც:

...ლზხანამაცი ი-რ-ჯ-ზ ახაფშ-ქალ'გნქია... — ტ. ტ. — ...თავის ათ თითზე რომ ოქროს ბეჭდები ჰქონდა ჩამოცმული...

აფხაზურის (აბე.) ზღა- და ბზიფურ-აბაზურის ჯა>ზა- (>ზა-) საერთო ჯა→ზა მასალას უნდა შეიცავდეს, ოღონდ აბეჟურში მას დართვია ხელი ალმნიშვნელი ძირი მა. *მა+ჯა→მა+ზა შენაერთში ხმოვნის ჩავარდნის ნიადაგზე *ზა სახეობიდან ზის გამჟღერებით უნდა მიგვეღო ზღა ვარიანტი¹⁶. ამ ფონეტიკურ პროცესს აფხაზურში (აბეჟურში) იმ გარემოებათაც არ შეუშალა ხელი, რომ „წელთან“ დაკავშირებული წინდებული „ზღა“-ც არსებობს ენაში (რომელიც თავისთავად პირვანდელი სახით არც ამ სახეობაშია დაცული)¹⁷.

ჯილა¹ - > ზილა/ჯ¹- „ყელში“...

¹⁵ ქ. ლომთათიძე, ანგარიში საზაფხულო მივლინებისა აფხაზურის შესასწავლად ლიხნში. ენიკის მოამბე, 1937, II, გვ. 292.

¹⁶ საგულისხმოა ის გარემოება, რომ არსებითად იმავე მასალობრივი შემადგენლობის უნებურობის წინდებული აფხ. ზზა- (<*მა-ჯა-), აბაზ. ჯა- მსგავს ცვლილებებს აღარ დაექვემდებარა.

¹⁷ შდრ. ერთი მხრივ, ზღა „წელის“ მნიშვნელობით (მეორე მხრივ, — მაყა (>მყა) „ქამრის“ მნიშვნელობით).

ა ფ ბ.

აპათშან ტთანყაარ ღ-ჟღ-ხილა-ყაათეღტ — ანდ. — ქვეერში რომ ჩასდახო, ყელში ამოგდახებს.

იფსღ რ-ხილა-მძო აში დაწლაგღლეღტ აგაჟა ზჟაფშოზ რჟა-ძიგ — ბ. შ. — სული ყელში ებჟინებოდა (ყელში ვერ ეტეოდა რა) ისე კარს მოადგა ერთი მათგანი, ვინც სანაპიროს იცავედა.

... აქ ზაწიგჟ ფყარას ღამოჟ — „მააგალა, ღ-ხღ-ხილა-ჟლა!“ — ib. — ...წესად ერთი რამა აქვს — „მოიტა ხოლმე, ყელში ჩამიგდე ხოლმე“.

ღქშაჰახანშია აჟიგჟღ ღღ-ხილღ-მშიეღტ — ib. — თითქოს და-მუნჯდო, სიტყვაც კი არ ამოსცდენია პირიდან (ყელიდან).

ჟღ რღაღღრძ აანაგრმა ჟჰიარატიღფფშ იჯბარან... ღღ-ხილა-ჩნღ დანხაჩჟან — ა. გ. — ის ისეთი მაგარი იყო, რომ ცრემლს მოჰგვრისო იტყოდი... ყელში გაჩხერით აღრჩობდა.

... მაჰიმან დნა-ღღ-ხილა-ჩჩეღტ ღასა — ib. — თავის დას ყელში ჩაუცინა იასამ (=ერთმანეთს გაუგეს და იმანაც შემოსცინა).

... ლგბეღ ღღ-ხილა-შიო ღნაღღრგეღტ ააშან — ib. — ...ძლივს ხმა-ჩაწყვეტით (გაჩხერით) გამოთქვა აიშამ.

ა ბ ა ზ.

ჟანჩაჟან იჟჟაჟან ჟღ-ჯილა-ხათა ჟშანარამჰიარქიგან აჯიგ ჟავრ-ბშიტ — ანდ. — ჰამის დროს საჰმელი თუ ყელში გაგეჩხირა და და-გახველა, ვინმე გამადღის.

აბაზურში ამავე დანიშნულებით გვხვდება ასევე რთული წინ-ღებული გიგლ(ა)-.

მაგ.:

აღან აბაში ა-გიგლა-ხატ — ძაღლს ყელში გაეჩხირა ძვალი.

აჟი ღ-ა-გიგლა-ხაზ შ-ა-გიგლღ-ღხეტ — ძროხას რომ ჰქონდა ყელში გაჩხერილი, მან ყელიდან ამოუღო.

იჟიძიგ ღ-გიგლ-ყატ — ნერწყვი გადასცდა.

აჟან ღ-გიგლა-სიატ — საწამლავი „გადაეყლაპა“ (გადასცდა).

ამავე ფუნქციით შეიძლება სხვა წინდებულებიც იქნეს ამ ენებში გამოყენებული (მაგ., კვლა-...), მაგრამ გიგლა- აფხაზურში აღ-ნიშნულ კონტექსტში არ იხმარება. იგი აქ მთლიან რამეში შიგ მოთავსების გადმოსაცემად გამოდის.

მაგ.:

აყანჰხიაც აპარკ ღ-ა-გიგლა-ხოღტ — ანდ. — აბრეშუმის ჰია პარკის შიგნით რჩება (შიგ, გულში რჩება გახვეული).

არა აბნა ჰმზ-ა-გიგლა-ტიოტგ¹⁸ ანთა ჰაკუემტ — ბ. შ. — აქ
შუაგულ ტყეში ვსხედვართ (ეცხოვრობთ) და სიცივე გვკლავს...

ცრა/[გ]- „თან (მოკიდებით)“...

ა ფ ხ.

აძე ამცა ა-ცრა-ლარ იზლატრციოზე? — ანდ. — წყალს რომ
ცეცხლი მოეკიდოს, რითი ჩააქრობ?

აპიგნაფ აკვლპარა იზკვლსჟამგზტ ამყიგბა ა-ცრა-ნაპიონ —
ანდ. — თავგი ნახერეტში ვერ ძვრებოდა და გოგრას უკან (მიბ-
მულს) მიათრევდაო.

ათგრას ამცა ა-ცრა-მწემტ — გვიმრას ცეცხლი წაუკიდა.

... მგ¹იზლგტრგ² ღ-ლ-ცრგ-წჟამ — რაც არ უნდა ქნას, მა-
ინც თავს არ ანებებს (არ ეშვება, არ სცილდება).

მუგზცია დ-რგ-ცრგ-მხიტ — ამხანაგებს ჩამოაშორა.

ა ბ ა ზ.

ჟგ-ს-ცრგ-წ! — ჩამომშორდი, ჩამომეცალე!

აჩიგლ³ აღს მ-ა-ცრა-სტ¹⁸ — ხარმა ძაღლს ურქინა.

აშა მ-ა-ცრგ-ყ¹იტ — მას სისხლი სდის (სისხლიდან იცლება).

აყარანდამშ მ-ცრგ-შითტ — ფანქარი დაუვარდა.

აძე მ-ცრგ-ჰიიტ — წყალი ჩამოსდის.

ჟი- „ზედ (გდებით, ცემით)“...

ა ფ ხ.

არ რგ-ჟი-ლემტ — ჯარმა მათზე იერიში მიიტანა.

... რგჩიქიან აყამჩგ ნა-რგ-ჟი-წან... — ბ. შ. — ...თავიანთ ცხე-
ნებს მათრახი გადაუჭირეს რა...

მჩიგ აგიჩამა აპყაცპია აყამჩგ ან-ა-ჟიგ-მწა, ახგ ფშხა შთგხნგ
მფგრძანგ აჰოგნანახემტ — ა. გ. — თავის ცხენს გავაზე ტლაშუნით
მათრახი რომ შემოჰკრა, ცხენმა ლამაზი თავი ასწია და გაფრინდა
(ფრენით გაემართა).

აჩიგ აგიარა მ-ა-ჟიგ-მწემტ — ცხენი ღობეზე მიაგდო.

¹⁸ ცრა- შედის ამდენადე სიტყვა „მარქენალის“ ფუძეში: აჟი ცრა-სგმა
გჰიში ლსგ მკიტრ — ანდ. — მარქენალ ძროხას რქა მალე სტყდებაო.

ა ბ ა ზ.

აჟამან აჟრამ აფნგ ა-შ-ა-ეიგ-სგლტ¹⁹ — ხალხი მიაწყდა ქუჩას (ქუჩაში გამოცევიდა).

ალს მა-სგ-ეიგ-აწად — ძალლი მომისია.

ალს აქიგჟმა ა-ა-ეიგ-ლტ — ძალლი მგელს ეცა.

ბეა/რ¹- „შორის“, „შუაში“..²⁰

ა ფ ხ.

აპიაა ზგ-ბერ-ჟ ეამაკ რგგხომ — ანდ. — ვისაც შუაში საზღვარი აქვს (აქვთ), მათ სადაო არ დაეღვეათ.

... ახჟის ჰა-ბერ-ჟჰ ჟარჟა სარჟა. — ა. გ. — ჩვენს შორის (შენსა და ჩემს შორის) ისარია (=მტრები ვართ).

ამრა თაშიონ... ამშოგნი აჟოჟანი ა-რგ-ბეა-შშგ ზლანწგ ალჟარა აჟგონ — ib. — მზე ჩადიოდა... ზღვასა და ცას შორის ნელა მიცურავდა (ქვევით).

... ჟარა ნაყ უნ-ჰა-ბეგ-წ — ბ. შ. — ჩვენ („შორითგან“) გაგვეცალე იქით.

რაციაკ მგრწგჟია აცჰარჟიჰიაცია ნაყ-აყ ა-რგ-ბეგ-სიტ — ib. — დიდი დრო არ გასულა, მოციქულები აქეთ-იქით მათ შორის გამოვიდნენ (საქმე გააწყვეს).

აფსრჟა აძრჟა ა-რგ-ბეა-გგლან — ა. გ. — სიკვდილისა და დაღუპვის (დაკარგვის) შორის იდგა...

ა ბ ა ზ.

აპჟიი ანგშიი მა-ჰ-ბეა-ლტ — ანდ. — ჩვენს შორის ჩადგა მიწა და ქვა (=მათ შორის ერთ-ერთი მოკვდა).

აძგში აბგჟიჟია ამა-რ-ბეგ-ყ-იტ — მდინარე კლდეთა შორის გამოედინება (შორის ვარდება).

ჩხხ-გნ- (ჩხხ-ნგ-) „ცხენზე თან...“

ა ფ ხ.

ჟააჟ აბრანჟ ჟ-სგ-ჩხხ-ნგ-ლ!... დ-აგ-ჩხხ-ნგ-ლტ — დ. გ. — მოდი აქეთ, ცხენზე შემომიჩექ!... ის მას ცხენზე შემოუჯდა.

¹⁹ აქაც ლა სხვა მსგავს შემთხვევებში მა- შენაერთში პრევერბისეული მა-ს სმოვანიც არის და პირისნიშნისეული ა-ც. აქ ჩვენ პირობით გამოვეყოფთ -ა- პირის ნიშანს.

²⁰ პრევერბის ბუნების გამო, რამდენადაც „შორის“ ერთზე მეტს გულისხმობს, პირის აღნიშვნისას მრავლობითის ფორმებია ბუნებრივი.

უმ ღ-ჯ-ჩხ-გ-ტიალან მასა — ა. გ. — მას ცხენზე შემოუჯ-
და იასა.

პარა პანეია კქა ემნჯრაზ ჰაჯ-ჩხ-გ-ტიალტ — დ. გ. —
ჩვენ ერთმანეთის ლაპარაკის (სიტყვის) კარგად გასაგონებლად ერ-
თად დავსხედით (ერთმანეთს მივუსხედით) ცხენზე.

აბაზურში ეს წინდებული გართულებულია ფ- ელემენტით და
გვაქვს ჩოფხ-გ- სახეობით.

აქკაენგ ღ-ჯ-ჩოფხ-გ-მჯრწილან დძიქიელტ — ბიქუნაც
შემოისვა ცხენზე და გაემართა.

„სარა სრტცჰაჟ, ამშიაგ-ჯ სჯზდგრხამ, აბნა სგლახამ, აჟამა სა-
შე“ მჰიჲ. — „შთა, აჟამა ჟაშაზარი, ჟაა-ს-ჩოფხ-გ-ტიალ! —
მჰიჲ. ღ-ჯ-ჩოფხ-გ-ტიალნგს დლაგან აჩოგ ღგ-გმჯჰამგვლჲ. —
აშხ. ტ. — „მე საბრალო ვარ, არც გზა ვიცი, ტყეში ჩავრჩი, სიცი-
ემ მომკლაო“, თქვა. — „მერედა, თუ სიციემ მოგკლა, (მოდი და)
ცხენზე შემომიჯექიო“, თქვა. მასთან ცხენზე შეჯდომა დაიწყო, მაგ-
რამ (მან ის) ცხენზე ვერ დასვა (ვერ აიყვანა)... და სხვ.

ამ წესითაა გაფორმებული სხვაც არაერთი ლოკალური პრე-
ვერბი განხილულ ენებში.

7. ლოკალური პრევერბები ირიბი ობიექტის ზარეში

მაგრამ აქ განხილული პრევერბებიც კი, რომლებიც ჩვეულებ-
რივ ზმნის ფუძეში შეაპირობებენ ირიბი ობიექტის პირის ნიშნის
გაჩენას, არც თუ იშვიათად გვხვდება აღნიშნული პირის ნიშნის გა-
რეშეც.

მაგ.:

ა ფ ხ. ახტრჰარა — ნაწიბურის ამოხვევა, შემოტეხვა, თავის
მოხვევა, მოკეთება: აკალთ ხე-ირქმტ — კალათს თავი მოუხვია.

ახწიარა — მოკრა, გადაჰრა: გადასახლება: აჩოადნ ალგმჰა
ხგრწიონ, „ზაკიგზედა“-ჰია მწააჟან — ანდ. — სახედარს ყურს სჰრი-
დნენ და „რა არისო“, კითხულობდა;

აცგიგ ხ-წიან ალგლიარ მტქილეტ — ანდ. — კატა გადასახლ-
და — სხვენზე ავიდა.

ახვარა — დახურვა, დაფარება, გადაფარება: აფშოძარა ეია-
გრატ ზ-ნავრმტ — ანდ. — სილამაზე ათ ნაკლს ფარავს.

ახეიარ — მოტეხვა, გადატეხვა: აკამბანშ ძაქიფაზ აცი ატიგვა
ზ-ჟიქტ — ხარს, რომელიც კამეჩს დაეკიდა, რქა მოსტყდა („კამე-
ჩის მოკიდავე ხარს, რქა არ შერჩებაო“).

ა ბ ა ზ. ჯალრა — ზევით (თავზე) ასვლა: ჩიგმლანდჷა აჟიმთანდ
დ-ქა-ლიტ — ანდ. — უკიბოდ ცაზე აღის.

„სარან ს-კა-ლანგ მაასგრშიგშიჟშოტ, ჟიარ იჟიშია!-ლჰიექტ“ —
ზედ [ხეზე] ავალ, დავერტყავ, შენ აკრიფეო, თქვა.

ჯაწარან — ჩამოცმა: ახაფშ-ცალ'გნქია მგგლაზ აჟიაცაქია
მ-ქა-ლწატ — აშხ. ტ. — ოქროს ბეჭდები ჰინჭრებზე (იქ რომ
იღგა), ჩამოაცვა.

ა ფ ხ. აჰოგხრა — ჩამოხსნა, დახსნა: აშიქია ჰოგრხიტ — კა-
რები ჩამოხსნეს.

ა ბ ა ზ. კოპიარა — მიბმა, დაბმა: ლჷაბრ მგან, აჟიგმზღ
დგ-ჰოე-მჰიატ — ტ. ტ. — მისი ნაწნავებით (თმით) ღირეზე დაა-
ბა (მიბა).

ა ფ ხ. ალსრა — შიგ გავლა: ალტარრა დგ-ლ-სნგ ახიგ დახ'გ-
ნსშიაზ დაანგლტ — ნორჩი მურყნის ტყე გაიარა და გორაკს რომ
გადავიდა, შედგა.

ა ბ ა ზ. „სლაბზაზარა“ — შიგ ცხოვრება: სარან არ მბნა სგ-
ლა-ბზახუშიამ — აშხ. ტ. — მე ამ ტყეში არ ვიცხოვრებ.

ა ფ ხ. აწერყივდაარა — ქვევიდან შემოკრიჭა: მფაწ წგ-ირ-
ყივდაანტ — უღვაში მოკრიჭა.

აწატარა — ქვეშ ჯდომა, დაჯდომა: აშიშგრა დგ-წა-ტიექტ —
ჩრდილში დაჯდა.

ა ბ ა ზ. წაბზაზარა — შიგ (ქვეშ) ცხოვრება: აჟათ ათგჲ ჰოგც
მგ-წა-ბზახიტ — ისინი ახალ სახლში ცხოვრობენ.

წალარა — შიგ შესვლა: ახ'იგჰქ დოთგწგნ, თაჲ დგ-წა-ლეექტ —
აშხ. ტ. — ყმაწვილი გამოვიდა და თივაში შეძვრა (შიგ შევიდა).

ა ფ ხ. აქიგმარა — ზედ [და]წოლა: აციარდალიგ დგქიგმან —
ტახტზე იწვა.

აქისრა — ზედ გადასვლა; ზედ მოსმა: აცა დგ-ქი-სიტ — ხი-
დი გადავიდა.

კიგმჰგლ აჩან ანგნწიან აჟშია დგ-ქი-სჟიან — ანდ. — კუმბულმა,

როცა პური გათავდა, მაგიდას დაუწყო [ხელის] მოსმა (დაიწყო ზედ ძებნა).

პქიგლარა — ზედ დადგომა: აქუხ ხეშხია ადგლ ხეშხია დგ-ქი-გგლომტ — ანდ. — უმწეო ადამიანი უვარგის მიწაზე სახლდება (დგება).

პქიგლარა — ზედ აყვანა, ატანა: აცი აღვლირ ი-ქიგ-რგალონ, აჯგა უა რ-ქი-უპ-პია — ანდ. — ხარი [რომ] სხვენზე აპყავდათ, მარილი იქ დევსო.

ა ბ ა ზ. პქიკიაშოარა — ზედ ცეკვა: სწგქია ნგნა დგ-ქი-კიაშოომტ, სფგწა ამაშა აფნგ ტგგი-ტგგი — გამოც. — ჩემს კულზე ბებია ცეკვავს, ჩემი ცხვირი ორმოში — ტუკ-ტუკ (ძიძის).

ქიწრა — ზევიდან გადასვლა (ასვლა): ასგ შიკიოკიამთა მგ-გ ფეშმძთა მჟასრტ, აჟასა ლასძ მგ-ქი-წხიტ — ანდ. — (თოვლი) თეთრად და ლამაზად თოვს, მაგრამ მალე ქრება.

ა ფ ხ. აბეაფსრა — შორის მოკედლომა: აუძძქეკ რგბქრა ჰხიფჰა დგ-ბეა-ფსრტ — ანდ. — ორ ძიძას შუა გაზრდილი (შორის) მოკელა (ორ ძიძას შუა ყმაწვილი დაიხრჩო).

პხიმარაჰოზ აჟაუგ დგ-ბეკ-ფსნამტ — რპიემტ — ანდ. — ამბობენ, რომ თამაშშიაც (შორის) კაცი კვდებაო.

პიანხიდაშია ი-ბეა-ძტ — ანდ. — დაიკარგა (შორის), როგორც ღორის კისერი.

მგსა იმშოგზრა ეფუშ ი-ბეა-ძიტ — ანდ. — დაიკარგა ([მათ] შორის) მუსას გამარჯობასავით.

ა ბ ა ზ. ბეჯშითრა — შუიდან („შორისით“) ამოვარდნა, გამოვარდნა: ატეტრად ნათჰკ ბეკ-შითტ — რვეულიდან ფურცელი (შორის) ამოვარდა... და მრ. სხვ.

ა. ლოკალური პრემერბების ორგვარი — ირიბ-ოგნიეპიანი და
ურიბ-ოგნიეპო — სახეობის არსებობის საფუძველი

აღნიშნულ შემთხვევებში საჭიროა გავითვალისწინოთ მოყვანილი ტიპის პრევერბთა კონკრეტულ პირებთან შეწყობის ხასიათი.

ირკვევა, რომ ლოკალურ პრევერბებს, ერთი მხრივ, აქვთ უნარი, მსგავსად რიგი თანდებულ-ნაწილაკისა, შეიწყონ კონკრეტ-

ტულა პირი „ირიბი ობიექტისა“ (შდრ., მაგალითად, თანდებუ-
ლები აფხ. -ჰიზ, -ყნგ..., აბაზ. -ფნგ: აუნ[გ] ა-ჰიზ, აუნ[გ] ა-ყნგ, ათქ
ა-ფნგ — „სახლში“ (=სახლი მას-ში); აფჰიგს ლ-ჰიზ, აფჰიგს ლ-ყნგ,
აფჰიგს ლ-ფნგ — „ქალთან“ (=ქალი მას-თან) და ა. შ., ხოლო,
მეორე მხრივ, ისინი ლოკალიზაციას გამოხატავენ კონკრეტულ პირ-
თან მიმართების გარეშე განზოგადებულად, მსგავსად იმ
თანდებულ-ნაწილაკებისა, რომლებიც გვხვდებიან ზმნისართუ-
ლი გაგების ფუძეებთან ასევე პირის კუთვნილების ექსპონენტთა
გარეშე (შდრ., მაგალითად, აფხ. აუნგ-ჟა „შინ“, წა-ჟა „ქვევით“
და მისთანათა ტიპის ფორმები)²¹.

ამისდა კვალობაზე განხილული ლოკალური პრევერბები ირიბ
ობიექტს შეიწყობენ კონკრეტული (განსაზღვრული) შინაარსით.
გამოყენებისას, ხოლო უობიექტოდ წარმოგვიდგებიან, როცა ისინი
განზოგადებულად (განუსაზღვრელი შინაარსით) იხმარებიან.

9. ლოკალურ პრევერბებთან ირიბი ობიექტის შეწყობა I, II (მხ. და მრ.) და III (მრ.) პირში

ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის გარემოება,
რომ ეს პრევერბები, ე. ი. მეორე წყების პრევერბები, წესისა-
მებრ ირიბი ობიექტის ნიშანს იწყობენ პირველსა და მეორე პირ-
ებში, როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში და მესამე
პირში მრავლობით რიცხვში.

მაგ.:

აფხ.

ყაფშ-ყაფშძა მ-სგ-ქი-ნაფსეფტ — წითლად გამომაყარა.

უპალტა უ-ში-წა! — პალტო ჩაიცივ!

ღანარა დგ-ზ-ჰიფშორტ — ძალიან გიყურა შენ მან.

მფა დ-მგ-წა-ჰიჰეფტ — შვილს შეუყვია.

აუაღ ლგ-ქაგ-ლწეფტ — ვალი დაიდო.

²¹ ამ საკითხებზე იხ. ქ. ლომთათიძე, განსაზღვრულობის კატეგორია
აფხაზური ზმნის უღვლილებაში. თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის VII სამეც-
ნიერო სესია, მიძღვნილი აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის დაბადების 85 წლის-
თავისადმი. მოხსენებათა გეგმა და თეზისები. თბ., 1964, გვ. 15—16; მისივე,
განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობის ასახვა აფხაზური ზმნის უღვლილებაში.
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. ენისა და ლიტერატურის სე-
რია. თბ., 1979, № 2, გვ. 131—136.

პარა ძ-ჰა-ლა-ლეტ — ჩვენ შემოგვიერთდნენ.
ზეგ-გ ში-ხგ-ჩჩოატ — ყველანი თქვენ დაგცინიან.
ახგზა რგ-კი-დგრშოეტ — საბანი შემოიხეიეს.

ა ბ ა ზ.

ბჰა-სგ-დ-ქიალ! — გვერდით მომიჯექი!
ბარა ძ-ბგ-ქი-შიატ — (არჩევანი) შენ შეგხვდა.
შოიქ-ჟგ-ბლა-პ — თოფი გაქვს გადაიდებული.
მცა ჟგ-ბლა-პ — ქამარი გარტყია წელზე.
ასაბი აპქგ ძ-ვგ-სტ — ბავშვმა წითელა მოიხადა.
დნემან დნა-ლგ-ძგა-გგლტ — მივიდა და გვერდით დაუდგა.
აფშაა შა-ჰ-ჰსა-სიტ — ქარი პირში გვცემს.
ალა შიგ-ჟიგ-რწიტ — ძალს 'მო' გისევნ.
აძგ რგ-ლ-სიტ — მათში წყალი შედის (გადის) და მრ. სხვ.

10. ლოკალური პრემერბები ირიბი ობიექტის პრეფიქსის გარეშე

III პ. მხ. რიცხვში

ირიბი ობიექტის პირის პრეფიქსით გაუფორმებელი სა-
ზეომა ამავე პრევერბებისა სისტემებზე გვხვდება მესამე პირის
შხოლოობით რიცხვში, ე. ი. როცა ირიბი ობიექტად მოსალოდნელია
ნივთთა კატეგორიის მესამე პირი (მხ. რ.), რომლის ნიშანიც არის
პრეფიქსი ა- (იხ. ზემოთ, გვ. 54—56).

ამის გამო შეიძლებოდა დასმულიყო საკითხი, ხომ არ არის ეს
ფაქტი დაკავშირებული ა ხმოვნის გ ხმოვანში გადასვლის, — ბო-
ლოს კი გ-ს სრული გაუჩინარების — გავრცელებულ ფონეტიკურ
პროცესთან²².

არა გვგონია, რომ ამ მოვლენას (ე. ი. ირიბი ობიექტის ნივთთა
კატეგორიის ა- პრეფიქსის უქონლობას განხილულ პრევერბებთან)
განსაზღვრავდეს ფონეტიკური პროცესი.

საერთოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ პირის-ნიშნის ეული
ა- მორფემის ამგვარი რელუქციის წესით გაუჩინარება-
დაკარგვა არაა დამახასიათებელი აფხაზურ-აბაზურისათვის.

შეიძლება ზოგჯერ არ ჩანდეს პირის ნიშანი ა-, მაგრამ ეს ხდე-
ბა მორფემისეულ ხმოვანთა შერწყმის საფუძველზე და ამის ნიშ-

²² იხ. P. H. Клычев, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

დაგზე წარმოქმნილ რთულ, შერწყმულ მორფემაში იგი უთუოდ დაცულად უნდა ჩაითვალოს. ეს აშკარად ჩანს ამ წესით წარმოქმნილი, შერწყმული ა ფონემის შემდგომი ცვლილებისა და სახეობის მიხედვითაც, ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის მიხედვითაც²³.

11. ერთი და იმავე რიგის ლოკალურ პრევერბთა განსხვავებული (აბსტრაქტული/კონკრეტული) შინაარსით გამოყენება და მასთან დაკავშირებული მორფოლოგიური დაპირისპირება (ირიბი ობიექტის ნიშნის დართვა/დაუბრუნებლობა)

ზემოთ დასახელებულ შემთხვევებში (ე. ი. როცა საქმე ეხება პრევერბზე ირიბი ობიექტის III პ. მხ. რ. ნივთთა კატეგორიის ა-პრეფიქსის დართვა-დაურთველობას) გამოხატულებას პოვნებს სწორედ მორფოლოგიური დაპირისპირება.

თუ ერთი და იმავე ლოკალური პრევერბის შემცველ ზმნაში საქმე გვაქვს განსაზღვრულ, კონკრეტულ (ირიბი ობიექტის) პირთან, პრევერბთან ერთად ზმნაში წარმოჩნდება მესამე პირის ნივთთა კატეგორიის ა-პრეფიქსი²⁴, ხოლო თუ განზოგადებული, არა-კონკრეტული შინაარსით არის აღებული ზმნა, არ არის ნაგულისხმევი კონკრეტული პირი (ობიექტისა), მაშინ აღარც მისი ექსპონენტი (ა-) ჩანს.

ამ ნიადაგზეა წარმოქმნილი ერთი და იმავე პრევერბის მქონე ერთი და იმავე ფუძის ზმნათა შემდეგი დაპირისპირებული სახეობები:

ე რ თ ი მ ხ რ ი ე

მ ე ო რ ე მ ხ რ ი ე

ჰაა/ე¹-

ა ფ ხ.

აში ამაა ა-ჰაგ-აჟიეეტ — ალგმჰაქია ჰაგ-აჟიეეტ — ყუ-
კარს სახელური მოჰგლიჯა. რები ააგლიჯა.

²³ ამ საკითხების თაობაზე იხ. ქ. ლომთათიძე, აუზაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. I, გვ. 29—31; გვ. 87—88.

²⁴ ან რომელიმე სხვა პირის ნიშანი.

აბახი დ-ა-ჭა-ლ ე ძ ტ —
კლდეს აყვა (ავიდა, „შედგა“).

აეი ამარდა მ ა ნ -ა-ჭა-ლ ა
აჩაღან ყააჟან მაღაგეძტ... —
ძროხა ფერდობზე რომ ავიდა
(შედგა), სახედარმა ყვირილი მო-
რთო...

ატამი ა-ჭა-ში ე ძ ტ — ატა-
ში (ხიდან მოსწყდა და) ჩამოვა-
რდა.

ამს ახრა მ-ა-ჭა-ში ე ძ ტ —
თიკანი კლდიდან ჩამოვარდა.

აჩაღან ხ ტ ი ზ ლ ი რ ა ა-ჭა-
რ წ ო მ, რაზნე კიადგრ აჭიგრწომ
— ანდ. — სახედარს ოქროს ალ-
ვირს არ ამოსდებენ, ვერცხლის
უნაგირს არ დაადგამენ.

აეია მ-ჭა-გ-მ ხ ი ტ — სიტყვა
(ჩვენება) ჩამოართვა.

ა ბ ა ზ.

აეიაქია შა-მ-ჭა-პ ლ რ ტ — სი-
ტყვები სცივია (პირიდან).

კა/რ'გ' > ხა[გ]-

ა ფ ხ.

სნაპე აციან ა-ხე-წ უ ე ძ ტ —

ანასტე ზმოჟ აჟაუჯ ალაბაჯან
ანდ'გლ მნგწეწარგ'გ აბლ'გ.
ჭა-ლო ძ ტ — ანდ. — კაცი
თუ ბედნიერია, მიწაში რომ ხმე-
ლი ჯოხი ჩაასოს, იგი ფოთოლს
მოისხამს.

ანგა აჟასან მაშთან — იზღ-
რჟადა აკ'ანთა ჭა-ში ა ნ გ მკაში-
რზარპია — ანდ. — მგელი
ცხვარს გამოედევნა — ვინიცობაა
დუმა მო(ს)ძვრეს (მოსწყდეს,
მოვარდეს) და ძირს დეგარდესო.

ართ შა-ჭა-ა-ზ აკიამთა ჭა-
ში ე ძ ტ — ანდ. — მწიფე რომ
ეკიდა (ესხა) ისე, მკუხე ჩამოვარ-
და.

ხიანჯა-შარადღნ გიარა ყამწაძა-
კია აღიგშეკიად'აზაჭო აგიაში
ჭაჟ-მ წ ო ნ — ანდ. — ხოჯა შა-
რადინი ღობის გაუკეთებლად
ტიალ მინდორზე ჰკიდებდა ჭიშ-
კარს.

რმათია ჭაგ-მ ხ ი ტ — ტანისა-
მოსი გამოიხსნა.

ანბლ'ქია ჭა-პ ლ რ ტ (შა-ჭა-
პ ლ რ ტ) — ფოთლები ცვივა.

ნარტეხ'ო ჭაგ-მ გ რ პ ლ რ ტ —
სიმინდს ფშენის.

აძგმვა უშიაჰარ, აძგ ხ გ-წ უ ე-

ხელზე კანი მძვრება (ჩემს ხელს კანი სძვრება, „გადასდის“).

აბზიარა უნჯ აძგ მათ, აციგარა უნჯ აწიგ მ-ა-ხ-ა-წა! — სიკეთე ქენი და წყალს მიეცი (წყალში გადააგდე), სიავე ქენი და ჯოხზე წამოაცვი, წამოაგე! („ზედ ლაგე, ლაადე“)!
ა ბ ა ზ.

აკას აკან მ-ა-კ-გ-შიზრტ — თავსაფარი თავიდან (თავს) სძვრება (უვარდება), უცურდება.

ლა 'გ' -

ა ფ ზ.

აშა დცაშა ადნ მ-ა-ლ-ა-გ-გ-ლომ — ანდ. — გამოსასვლელი სისხლი ძარღვში არ დადგება.

ამაწურა დ-ა-ლ-ო-უპ — „სამ-სახურშია“, მსახურობს.

ამხგ დ-ა-ლ-ს-ი-ტ — ყანაში გაიარა.

მ ტ — ანდ. — მდინარე რომ დაავუბო, წყალი ზევიდან გადავა.

აგიარა ახგლაყიუ აჟაან ხ-გ-წ-უ-ე მ ტ — ანდ. — ღობე სადაც დაბალია, ხალხი (იქ) გადადის.

მჰიატიგ ხ-ა-წ-ა! — მისი ნათქვამი დაიჯერე! („ზედ, [თავზე] დაიდე“).

აჟი აჩიგ აბლა დ-კ-გ-ში-გ-ზ-გ-ტ — ის ცხენიდან (ცხენის ზურგიდან) ჩამოვარდა.

აშთანწი ალაბან მ-კ-გ-ში-გ-ზ-გ-ტ — გველი ჯოხზე გადახოხდა.

ზგციგ-ა უჰიორ უტში დ-გ-ლ-ა-გ-გ-ლო-უპ — ანდ. — ვის ძვირსაც (სიავეს) ამბობ, შენს კარში დგას.

...აკრანწუტე მტ ყანსრუტ მამ, ან-ხაცია რგჰკიგენცია მგმანგ აბნა დ-გ-ლო-უ-ი-უ-თ-ე-მ-... — ა. გ. — კარგა ხანია, რაც ყანსოუს მამა გლეხის ბიჭებთან ერთად ტყეშია (გავარდნილი).

...ალტარრა დ-გ-ლ-ს-ნ-გ ახიგ დახ-გნსშიაზ დაანგგლტ — ა. გ. — ...მურყნარი (ნორჩი) რომ გაიარა და გორაკზე გადავიდა, შეჩერდა (შეღდა).

აწიგმლ ალიგ მ-ა-ლ ა-ჟ მ წ ან!
— ლურსმანი ფიცარში არ ჩააქე-
ლო („შიგ არ შეიყვანო“)!

აკამბანუ აბნა მგ-ლ ა-ჟ მ წ ან! —
კამეჩს ტყეში ნუ გაუშვებ! (ნუ
შეუშვებ!).

მგ-ლ ო-ჟ წ ო ააჟრგხიჟეძტ —
ანდ. — რასაც დათეს, იმას მოიმ-
კი.

ამლ მშაპგ მ-ა-ლ ა-შ შ ი ტ —
ეკალი ფეხში შეერკო, შეესო.

მშაპგ აპიენწიან მგ-ლ ა-შ შ ი ტ
— ფეხი ტალახში ჩაეფლო მას.

მხგ მ-ა-ლ ა-ფ შ ო ჟ ე ძ ტ —
თავს უხილავს (მის თავს მოიხი-
ლავს).

აკერ მ-ლ ა-ფ შ ო რ ტ — ბევრი
არჩია (ბევრი იყურა შიგ, შო-
რის).

ათიართან მ-ა-ლ ა-ლ ე ძ ტ —
სათიბში შევიდა.

დცონ ჟეს აკრამბთა, აბლ'გჟი-
რა მგ-ლ ა-ლ ან გ — ა. გ. —
მიდიოდა ასე დიდხანს ქვეროში
(ჩაფლული, გავლით).

აბაზ.
აწიან მ-ა-ლ-უ გ'გმდგრამ —
წვნიანში რა არის, არ იცის.

შიგ'გ კგ'შიგ'გ გ'-ლა-მ²⁵, აზნა
ჟაშა შინაპ — გამოც. — არც კა-
რი, არც ფანჯარა არა აქვს (შიგ
არა აქვს, არ ჰყილია, არა აქვს
შებმული), ხალხით საესეა.

...პკიენ დალაგან აქესი მ ა-
ლან-ზ ასი ლა-მწატ, ასი მ ა-ლან-ზ
აქესი ლ ა-მ წ ა ტ — ტ. ტ. —
...ბიჭი მიღვა და, სადაც ფანჯარა
იყო (შებმული), იქ კარი შეაბა,
სადაც კარი იყო (შებმული), ფან-
ჯარა გააკეთა (შეაბა).

... იშო-ლან-ზ აფშითა მ-ლ ა-
მ წ ან ტ — ib. — ...როგორც
იყო (შებმული), ისე შეაბა
(ცვლავ).

²⁵ შდრ. აფხაზურში ამ შემთხვევაში კმა- წინდებული.

...მაღალ აფიგს-გიგუ ფიგს-
ლ'არმან ღ(ა)-ჰგ-ლა-ნ — ტ. ტ.—
შეკრებილ ქალთა ჯგუფში ფეხ-
მძიმე ქალი გვერია (ჩვენში იყო).

შარდა დენამიშათა ქეთ-ქიენჯ
დენარქიფშოტ. აუთგ-გ. დენა-
რგ-ლ-სგნ ბზრძაძა დესიარა-
ცა დემშიესტ — ტ. ტ. — ბევ-
რი არ გასულა დრო და ერთ სო-
ფელს წაადგა. ისინიც (სოფელი,
სოფლის მოსახლეობა) გაიარა რა,
კარგა ნანადირევმა იმოგზაურა
(მოგზაურობა მოათავა).

ნ[გ]-

ა ფ ბ.

აქმაქია ზეგ-გ ა-ნ გ-მ ხ ი ტ —
თხა მთლიანად (ყველა) გადააშენა
(მოსპო).

წა[გ]-

ა ფ ბ.

...დაახზნვიგნ დციეფ-ციფტსა
მშოაქ ააშთიხგნ ეადარაჲ დ-ა-
წო-ტშია მქოტნეხხეატ — ა. გ. —
...დაბრუნდა, გაჰირებით თოფი
აიღო რა, თითქოს ტვირთი მიაქ-
ესო (თითქოს ტვირთის ქვეშ არი-
სო) მიბრუნდა (გაემართა).

...აბნა ჰცან, ზარგ ჰცისიატა აბნა
ჰშოგ-ლა-ზ მანქიელიატ — ტ. ტ.
— ...ტყეში წავედით, შვინდს რომ
ვკრეფდით და ტყეში (რომ) ვიყა-
ვით (შიგ), შემოგვალამდა.

აჰ მყამჩგ აპირა მგ-ლა-პ —
გამოც. — თავადის მათრახი ბა-
ლაშვია (შიგ წევს, გდია, არის).

...დენასიარაც-ჰასიარაცტამცა
ბ(გ)ნა-ქიენჯ დენგლალტ. აუტა-
გ-გ დგ-ლ-სგნ ლილიარაჲ დენგქი-
ელტ — ტ. ტ. — ... იქით-აქეთ
რომ ნადირობდა, ერთ პატარა
ტყეში შევიდა. ესეც გაიარა და
დაბლობზე გამოვიდა.

აფარა ნ გ-მ ხ ი ტ — ფული და-
ხარჯა.

ახგზა დ გ-წო-ტ პ — საბანში
(საბანს ქვეშ) არის (შემძვრალი).

ანდრე... ემზღტრ-ემფგ-
ტრ ანდრე — ანდრე —
ა. გ. — ღრუბლები... აშლილ-
დაშლილი ცის ქვეშ მიდიოდა.

ურ ღვთ. დგ-წ ა-ლე მტ... სა-
პიშა ემპაბგ — ბ. შ. — იგი ჩემი
უფროსი დის გულში შეიჭრა (მა-
სზე ფიქრი დაიწყო).

ლუკმან ჰაქგმ ალან დაციში-
ომბტ, ავგ მაშუ დგმბარ ავ დგ-
წ ა-ლონ — ანდ. — ლუკმან ჰა-
ქიმს ძალისა არ ეშინოდა, მაგ-
რამ, თუ მთვრალს დაინახავდა,
ქვესკნელში ძვრებოდა.

ანლა დ-ა-წ-წ უე მტ — ხის
ქვეშეიდან გამოდის.

აძგზ გ-წ-წ უე მტ — წყარო
(ქვეშეიდან) ამოდის.

ახანპი მ-ა-წ გ-მ ხ ი ტ — ქვის
ქვეშეიდან ამოიღო (რალა).

აკიტგ აშგგა აშაპხგც მგ-წ-
ნ ახ უე მტ — ანდ. — ქათამმა
თავისი მოსაკლავი ფეხით (თავი-
სი ფეხის ფრჩხილით) ამოთხა-
რაო.

შოანდა მგგლაზ მჩხან აჩხაბა
ა-წ-ა-მ კ ი ტ²⁶ — ანდ. — ვინც
გათენებამდე აღგა, მან თავის ქაქს
აკიცი (ქვეშ) შეუსვა.

აქიქია წ ა-მ კ ი ტ²⁶ — ხარები
შეაბა ურემში ((ულელ) ქვეშ).

ა ბ ა ზ.

...ასაბრქია ნაალრ, აძგ მთარ-
ფსან, ალასფაქიან ღ გ-წ ა-რ წ ა ტ

...სგფპიგს აბეგმუაქ (ქალწულა)
ღ გ-წ ა-ს ი წ ა! — აშხ. ტ. — ...ჩე-

26 ამ ფუძის ასეთი დაპირისპირების კარგი შემთხვევა გვაქვს შემდეგ კონ-
ტექსტში:

...„ღვრვანგ-გზ სარან სენგ შიანნაგახრა შიგყოჴმ ჴიანგ-გ ჴარგ-გ, ჴესყან
შე-წა-სკვბ... ჴიანგ ჴხათ ჴ-ა-წა-ჴკვბ აჴარღენ“... — დმპარჴემტ გიანგლა ყან-
სრჴ, დგ-გჩრომტ ჴაქანს დ-წა-პიანგ, მარან მჴგნ ტარჴან აჴარღენიდა ღჴქა-
ტიოჴშეაწიჴ — ა. გ. — ...„ისევე (კვლავ) ჩემთან მოხვალ შენ და მამაშენი,
მაშინ შე გ ა ბ ა მ თ (იგულისხმება: „ულელში“ საერთოდ)... შენ თვით შე გ ა-
ბ ა მ თ უ რ ე მ შ ი“ (იგულისხმება კონკრეტულად)... — იმჴქრება გულში
ჴანსოლ და იცინის, თითქოს ჴაფასი უკვე შე ბ მ უ ლ ი ა (იგულისხმება: „ულე-
ლში“ საერთოდ), იგი ურმის თავზე იჴდეს და წნელს იჴნევდეს.

— აშხ. ტ. — ...მან ბავშვები რომ დაბადა, ისინი წყალში (მდინარეში) ჩაყარეს, მას (ქალს) კი ლეკვები შეუსვენს.

პეიმთანდ ჩიგმლან ა-წ ა-უ მ გ რ-
გ გ ლ ა ნ, აუგზქია ხიშთა ყაუმიწან—
ანდ. — ცას კიბეს ნუ შეუდგამ,
შამფურზე ცხიმს (ქონს) ნუ ჩა-
მოაცმევ.

10121-

၁ တွဲ နေ့.

უაზრ-ეფშეცლა პატრუ მგ-ქიზ-მ—
ანდ. — შეჩვეულ კაცს პატივი
არა აქვს (არ აღიქვს).

ცეგენ მანამთამეზ აფთორან
დ-ჰ-ლ ე მ ტ — ანდ. — ცვი-
გინი, როცა ამის დრო არ იყო,
სადგომს მიაღდა.

აღს დ-მ-ქ-ლ ე მ ტ — მტე-
რი თავს დაესხა („მასზე მივი-
და“).

აღჭირა დ-წ-ქ-ძიტ — ქურ-
დობას გადაჰყვა („მასზე დაიკარ-
გა“).

მი ცოლი შეიღი გზა რომ იყოფა,
იქ დასვით (შიგ დასვით), დააყე-
ნეთ!

აღწერა 22-წ-ა-გ ე ლ ა 327 —
კუთხეში დგას.

აუჯ-ყიჯშო დგიდ მთრუ, აჯ
მაშუ იბზ დგ-ქო-უბ — ანდ. —
რაც ჰყვიან კაცს გულში აქვს,
მთვრალს ენაზე აქვს (ადრეს).

აპნ ღმზი-ქი-უ, აწინ ღე-ქი-
ლ რ ე ტ — ანდ. — მსხალზე რი-
მაა (გასული), ვაშლზე ადის (გა-
დი-გადმოღის).

აბრე ეფთუმ ამშო ციგანან ამჟა
ში გ-ქიზ-მ ლან — ამგვარ ეულ
ამინდში გზას ნუ გაუღებით (გზა-
ზე ნუ წახვალთ).

დშეზნთააციაზ დგ-ქე-ძააბტ —
ოჯახიანად ამოწყდა, მოისპო
(„ზეიდან ღაიქარგა“).

27 ამავე რიგს განეკუთვნება მიმართულების მა- (აფხ. აა-) პრევერბის მქონე ზმნის ფორმებიც, როგორცაა, მაგალითად, აშარა მა-წჷ-წტ — „მზე ამოვიდა“, აფჷც მა-წჷ-სტტ — „კბილი მოინძრა, მოიჩყა“ და მსგავსი როგორც წა/გ- ლოკალურ პრევერბთან, ისე სხვა პრევერბებთან, მაგრამ იმის გამო, რომ მა-აა- მიმართულების პრევერბის მომდევნოდ ა- პირის ნიშანი (შა+ა-აა+ა- შერწყმის ნიადაგზე) რომ მდგარიყო კიდეც, ამის განსხვავებულად ჩვენება შეუძლებელი იყო. ამიტომაც მა-აა- პრევერბიანი ფორმები ჩვეულებრივ აღარ მოგვეყავს.

აჩუკ აკიადგარ ა-ჟიგ-უხიტ —
ცხენს უნაგირი მოხადე შენ.

აბაზ.

კიგტა ბკა ა-ა-ჟი-უ აცარა ნა-
სგფი ნწორ ბაუტ — რამდენი ბე-
წვიც (თმა) გაქვს თავზე, იმდენი
ბედი ღა სიხარული (ცხოვრება)
გქონდეს (მოგეცეს).

აციალიაუკ დასგნ, ჩიგუ აართან,
დ-ა-ჟი-ტიეატ — აშხ. ტ. — მხე-
ნელმა საჩქაროდ ცხენი მისცა,
იგი მასზე დაჯდა.

...ლგფა-ჟიგნ... დჰაძიგლგრ-
გან აჭიტონ დ-ა-ჟი-დგარწიატ —
ტ. ტ. — ...მისი ქალიშვილი...
გამოიყვანეს და ეტლზე დასვეს.

ბჟა/გ-

აფხ.

რაციაკ მგრწგკია აცჰარაჟიპია-
ცია ნაყ-აყ ა-რგ-ბჟგ-სიტ — ბ.
შ. — დიდი დრო არ იყო გასუ-
ლი, მოციქულები აქეთ-იქით მათ
შორის გავიდნენ (მოციქულებმა
რომ დაიწყეს სიარული).

...შარადგნი მარჯ ამაყ ან-რგ-
ბჟა-ლა... — ბ. შ. — ...შარადინ-
სა და მას შორის დავა რომ დაიწ-

უტეიჟა აგ-ჟიგ-უხიტ უჩინჟია—
ბ. შ. — შენი მხრიდან შენ ჩინე-
ბი მოიხსენი (მოიგლიჯე).

ალარგბგში აჯაახ'აშია აგ-
ჟი-უბ — ხალიჩა იატაკზე აგია
(„ზედ დევს“).

ჰაბა დგფსგრა დგბზარ... დჰა-
ჟრა ათაჟუბ, აღუნეა დგ-ჟი-ზარი
— აშხ. ტ. — მამაჩენი ცოცხა-
ლია თუ მკვდარი... უნდა ვიპო-
ვოთ, ქვეყანაზე თუა.

ხიოჯა-პია დგჟან, აბნა დცან,
წლაყ დგალან, ამაჟი დგ-ჟი-ტი-
ან... — აშხ. ტ. — ვინმე ხოჯა
იყო, ტყეში წავიდა, ხეზე ავიდა,
ტოტზე დაჯდა...

...სარა რგცკა, აგ'ადაშ ჰთაბ,
აჟიტუჟია ჰკან'ლა აგ-ჟი-წიაპ —
ტ. ტ. — ...მე, საბრალო, საქათ-
მეში ვართ (ცხოვრობთ), ჩვენს
თავზე ქათმები სხედან (ზედ).

ხიგ-მზ აა-ბჟგ-სხ'ან ახშინრა
დროუტ — ა. გ. — ხუთი თვე
იყო გამოსული, შვილი შეეძინა.

...აჰსა დგაჩანგნ დშინგძგრუჟაზ,
ლანეა დნგ-ბჟა-ლტ — ა. გ. —
...იასა გაშეშებული რომ ისმენდა,

ყო... („მათ-შორის-რომ-შევი-
და“)...

ემაზგრჩაზეა,... აშა რე-ბუა-მ
აჩავე... — ა. გ. — რამ წაჰკიდა
ისინი ერთმანეთს, ...სისხლი არ
მართებთ (მათ შორის არაა),
არაფერი.

ა ბ ა ზ.

აპაქიგა ანგშიი შა-ბ-ბუა-ლტ —
ანდ. — ჩვენს შორის ჩადგა („შო-
რის შემოვიდა“) მიწა და ქვა
(=ერთ-ერთი მოკვდა).

მწა/ღ¹-

ა ფ ბ.

აძე მაშუაზ ამათ დ-ა-მწა-სუან
— ანდ. — წყალწაღებული (ვი-
საც წყალი კლავდა) გველს ეტა-
ცებოდაო (ხელს სტაცებდაო).

დ¹-

ა ფ ბ.

არრ ატჯს აყაწარა ძხე დ-ა-დგ-
აწეატ — ამ საქმის გაკეთება
თავს იღო.

კ⁵[გ]-, კ⁶-

ა ბ ა ზ.

აპალტო აპიგნწიგ ა-კნ-ს ხ ი ტ
— პალტოს ტალახს ვაცლი.

ირიბი ობიექტის პირის ნიშნით გაფორმებულ ლოკალურ პრე-
ვერბებს განსაზღვრული, კონკრეტული შინაარსით გამოყენება რომ
ეგუება (მსგავსად კუთვნილების პრეფიქს დართული თანდებულე-
ბისა) და ამ პირის ნიშნის არმქონეთ — განზოგადებული (ზ ე დ,

ლაპარაკში ჩაერთო („მის ლაპა-
რაქ[ში] შორის-შევიდა“).

უბრეა აბრეა რეზეარა შოგბუა-
ანძა ნეყია შოგ-ბუა-მგ⁷გ... — ა.
გ. — თუმც იმასა და ამას შორის
შუადღემდე სავალი (გზა) არ არის
(„შორის რომ არ არის“).

აჭრამ დგ-ბუა-ლტ — ქუჩაში
გავიდა, გაემართა („შორის შევი-
და“).

ახ⁷უ აკიკტუ მწა-ნარსიტ — ქო-
რმა წიწილა მოიტაცა.

ძასა აჰათარა აში ნგ-დ-წან ნაყ
დნეჯნალტ — ა. გ. — იასამ სა-
კუქნაოს კარი მიხურა („მიაგლო“,
„მიალო“) და სახლში შევიდა
(იქით).

აჟანდტრ აციან კნ-ს ხ ი ტ —
ურმიდან თივას ვიღებ. და მრ.
სხვა.

შიგ, წინ, ქვეშ... ზმნისართთა მსგავსად), ეს ნათლად წარმოაჩინა ზემოთ განხილულმა დაპირისპირებულმა წყვილებმა ერთი და იმავე ზმნური ფუძისა, თუმცა სხვადასხვა სახელთან შეწყობილმა (მდრ.: აღ-დ-გ-ქ-ლ-მ-ტ — „მტერი თავს დაესხა მას“ (ეტიმოლ. „მასზე მივიდა“) და — ამჟა-დ-გ-ქ-ლ-მ-ტ — „გზას გაუდგა, გზაზე გავიდა“; ზრ-მ-ან აჩ-მ-ბა ა-წ-ა-მ-კ-ტ — „მას ქვეშ (ცხენის ქვეშ) შეუსვა კეცი“ და — აც-ქ-ი-ა წ-ა-მ-კ-ტ — ხარები შეაბა ულელში, (ულლის) ქვეშ „შეუსვა“ და მისთ.).

მეტიც ითქმის, ზოგჯერ ერთი და იგივე ზმნური ფუძე ერთსა და იმავე სახელთან შეწყობილიც კი მსგავს საპირისპირო წყვილს შეიძლება ქმნიდეს იმის და მიხედვით კონკრეტული ვითარება ან მომენტი ნაგულისხმევი, თუ განზოგადებული.

ასე, მაგალითად, გამოთქმა „ზანდუქს (გასაღები, კლიტე) ადევს“ შეიძლება აფხაზურში გამოითქვას ორგვარად:

1. აშიგნდგყირა აცგფხან ჭჳრ-ჴბ;
2. აშიგნდგყირა აცგფხან ა-ჭჳრ-ჴბ.

მოქმედები ამას ასე განმარტავენ: პირველ შემთხვევაში იგულისხმება, რომ ზანდუქს კლიტე ადევს მუდამ (საერთოდ), ხოლო მეორე შემთხვევაში — ზანდუქს კლიტე ახლა დაადევს და ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ადევს.

12. ირიბი ობიექტის ნიშნის დაუროველად გამოყენება ლოკალური წინდებულებისა ერთი რიგის სუბსტანტივებთან შეწყობისას

შეინიშნება გარკვეული კანონზომიერება: ისეთი სუბსტანტივები, როგორიცაა დედა მიწა, ქვეყანა, ტყე, ტალახი... ორსავე ენაში (აფხაზურშიაც და აბაზურშიაც) წესისამებრ მოითხოვენ განზოგადებული სახის ლოკალურ პრევერბებს, ე. ი. შესაბამის ზმნის ფორმებში, როგორც წესი, ადგილი არა აქვს ირიბი ობიექტის ნიშნის დართვის ფაქტს წინდებულზე (იხ. სათანადო მაგალითები ზემოთ, საილუსტრაციო მასალაში)²⁸.

²⁸ უნდა შევნიშნოთ, რომ სემანტიკური სხვაობისა და მნიშვნელობის ზუსტად გადმოცემასთან დაკავშირებით ბ. ჯანაშიას თავის აფხაზურ-ქართულ ლექსიკონში არა ერთ შემთხვევაში აქვს გახაზული პრევერბიანი ფუძეების, მათზე დაფუძნებული ზმნური ფორმების გამოყენების სფერო, იმის ჩვენებით, თუ რა წრის სახელებთან, რომელი ფორმა იხმარება.

ამ პრინციპის დაცვა და სისტემებრ გატარება უცილობელ პირობად უნდა

ზემოთ განხილული ფაქტების საფუძველზე ირკვევა, რომ, ეს მეორე ტიპის ლოკალური წინდებულებები (ქაა-, წა-, ლა-, ქი- და მისთ.), როცა ისინი ირიბი ობიექტის პირის ნიშნის გარეშე გვხვდებიან, მიჰყვებიან „კა-“ ტიპის წინდებულებს, რომელთაც აშკარად ახასიათებთ განზოგადებული გაგებით გამოყენება.

მაგრამ დადგინდა, რომ იშვიათ შემთხვევაში „კა-“ ტიპის წინდებულებსაც შეიძლება გაუჩნდეს ირიბი ობიექტის პირი, თუმცა ასეთი ფაქტები საკმაოდ შეზღუდულია, დასტურდება ჩვეულებრივ III პ. მრ. რიცხვში.

მაგ.:

ა ფ ხ.

...უჲ ძჰაღონ... ხარ აოკენქია ი-რ-თა-ნგჟიო ღბამზარ და-ჩიჰჲ აპალუბა ღმშგქიჲმგგლო... — ა. გ. — ...ის ამბობდა ხოლმე... შორს ოკეანეებში რომ გემები დადის თუ არ მათზე, სხვა გემბანზე ფეხს არ დადგამს (არ დადგება).

ნარჯხრჲ წჷცაქია ავჯ ნა-რ-თე-მთიეჲტ — ib. — ნარჯხიოჲჲ ჰიქებში ღვინო ჩაასხა.

...ამშთაქია ი-რ-თე-წნე ძცეჲტ — ib. — ეზოებიდან გავიდნენ და წავიდნენ.

უჰანგნაფშო-ჰაფშოჲაზ ზეგგჲ ამხქია თგან, ახკარაქია პრახი რ-თე-მბაგია ი-რ-თა-ნ — ib. — სადაც უნდა გაგხედა, ყველა ყანა აღებული იყო. შემოკავებულ[ებ]ში სავსე („ჩატენილი“) იყო (მათში) საქონელი.

...იდგრჲჲნ ზოტჯრაქია ი-რ-თა-მლაცგზ, ანა ძაჩანგზ თაგალანტი ამში ფსგლაქია ანციგრწჲაზ — ib. — ...მან იცოდა, როდის გამოდიოდნენ, ჯერ თავიანთ ბუნაგებში რომ არ დაბინავებულა, შემოდგომის წაბლნაჰამი მსუქანი დათვები.

ა ბ ა ზ.

ქაჲჲ ძ-თე-წჲა ქააჲიჲ ძე-რ-თა-ლიტ — ანდ. — რაც ერთი პირიდან გამოდის, ას პირში შედის.

აზავორდ ატარჯაყქია ალშია რ-თ-ჩიტ²⁹ — ქარხნის მილებში
კვამლი ამოდის (მათგან ამოდის).

აჟრ რშაჩიქია მაყიჯიქიანზ აჩრყიქია ძმა-რ-კგლ-შითტ³⁰ —
მას ფეხის თითები დაგლეჯილი ჩექმებიდან გამოუვარდა.

ჟოზიგ ასრ აფსაჩიი ი-რ-კგლ-ზღუშოტ — ტ. ტ. — ახლა დგიმ-
სავარცხელს გავმართავ („მათში გავუყრი“).

იგივე პირი (III მრ. რ.) შეიძლება იმ ზმნურ ფუძეებშიაც გა-
მოჩნდეს, რომლებიც კონკრეტული არსებითი სახელის (ე. წ.
„უნა-“ ტიპის) მონაწილეობით არის შედგენილი.

მაგ.: ...ადიქ ანქია ძნა-რ-გ-უნა-ფშოტ... ამჟასცია ნარგვითა-
სტა... — დ. გ. — ...დუქნებში იყურებოდნენ („მათ- [სახლებ]-
ში ი-ხედვით“ და გამვლელებს ეტაკებოდნენ რა... და სხვ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა:

პრევერბთან დაკავშირებულ ირიბი ობიექტის პირად ვერ მი-
ვიჩნევთ ისეთ ზმნურ ფორმას, როგორიცაა, მაგალითად, ი-ს-კა-
ირფსტეტ — „დამაყრევინა“³¹. აქ I პ. ირიბი ობიექტის ნიშანი
„კა-“ პრევერბით არ არის შეპირობებული. იგი გააჩინა კაუზატივის
ფორმამ (ორპირიანი ზმნის კაუზატიურ წარმოებაში სამპირიანად
გადაქცევის ნიადაგზე).

14. მიმართებითი პირის ფორმაში ლოკალურ პრევერბთან ზმნაში

ირიბი ობიექტის პირის ნიშნით გაფორმებულ ლოკალურ პრე-
ვერბთა კონკრეტულ, განსაზღვრულ ბუნებაზე მიუთითებს ზმნის
მიმღებობური, ინფინიტური წარმოებაც მიმართებითი პირის (ამ შემ-
თხვევაში ირიბი ობიექტის) გამომხატველი ზ- პრეფიქსის შემცვე-
ლი. როგორც ცნობილია, ზ- პრეფიქსი მიმართებითად წარმოგვიდ-
გენს „ლ“-ს რიგის პირის პრეფიქსებს. ასე, მაგალითად, ფინიტური
წარმოების ზმნა: აგაზეთ დ-ა-ნ-ჟპ „ის გაზეთშია (დაწერილი, და-
სატული)“ ირიბი ობიექტის პირის მიმართებითად გამოხატვისას
არის: დგ-ზ-ნ-ჟ (აგაზეთ) — „რომელ გაზეთშიც წერია, ხატია“
 („გაზეთი იგი-რ ო მ ე ლ შ ი ც-არის...“).

²⁹ Абазинско-русский словарь, გვ. 355.

³⁰ იქვე, გვ. 161.

³¹ ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 142

ირიბი ობიექტის პირის ასეთი განსაზღვრული ბუნების გადმოსაცემად ზ-პრეფიქსი მაშინაც იჩენს თავს, როცა იმ რიგის პრევერბია ჩვენ წინ, რომლისთვისაც ფინიტიურ ფორმაში (ე. ი. პირის არამიმართებითად, პირდაპირ გამოხატვის დროს) დამახასიათებელი არ არის ირიბი ობიექტის პირი (და მისი ნიშანი).

მაგ.:

ა ფ ხ.

ა-ზ-თრ-ჟთიო ზ-კვლ-სჟა ძზაჟჰიორ ზმაჰაჟ — ანდ. — ასხამ გასდის, ეუბნები არ ესმის (ზედმიწ.: რაშია ც-ასხამ [და] რასაც-გა[ს]დის, ვისაც ეუბნები [და] ვისაც არ ესმის), შდრ. იმავე ზმნების ფინიტიური სახეობა: [ა]-თრ-ჟთიოჲტ („შენ-შიგ-ასხამ“ — ირიბი ობიექტის ნიშნის გარეშე), [ა]-კვლ-სჟეჲტ („შიგ-გა[ს]დის“ — ირიბი ობიექტის ნიშნის გარეშე).

ა ბ ა ზ.

უჟიგ ძზდგრზ ზდგრჟათა აჟრ დგ-ზ-თ-ჟ სჰა-თა-შიანდა — ანდ. — ახლა რაც ვიცე, ის ვიცოდე (და) ის-რაშია ც-არის, მის აღგილას ჩამავდო.

აჟიგჰი ზგ-ჰინ-ჟ აჟნაჰია ფხა ჰინაჰ — ანდ. — მოხუცები სადაც ცხოვრობენ (რომელ-სახლშია ც-არია), იმ სახლში (ოჯახში) პატივი სუფევს.

საბრ დ-ზგ-ჰინ-მ აჟნაჰია ნასგფდაჰ — ანდ. — რომელ ოჯახშიც ბავშვი არაა (იგი-რომელ-სახლშიც-არაა), ბედნიერება არ არის.

აგიგრ ზ-კვლ-სჟა არავიაგჯ კვლ-სიტი — ანდ. — ნემსი რა-შია ც-ძვერება (გადის), (იქ) ძაფიც გავა.

ამბთაჟ ჰა-ზ-თგ-მწჟაშო ჰაჰა თა-უმგრგლენ — ანდ. — თივის კონა სადაც არ შეგიძლია მოთიბო (რომელ-შია ც-არ-გამოვ), იქ ზვინს ნუ ჩადგამ.

ჟჟა ზ-თა-მშიაჟა ჟშაჰ თა-უმგრგლენ — ანდ. — შენი თავი რაშია ც-არ თავს დება (ეტევა), მასში ფეხს ნუ ჩადგამ.

ჟგ-ზ-თა-მგლზ აჟიარ ეჟლა ძგრჩიგზ — ანდ. — ხევი, რომელ-შია ც-შენ არ ჩასულხარ, ხორციით არის სავსე და მრ. სხვ.

აღნიშნულ შემთხვევებში კონკრეტული პირები (ირიბი ობიექტისა) ზმნის ფორმაში არ არის ხოლმე წარმოდგენილი (შდრ. იმავე ფრაზებში ფორმები: ჰინა-ჰ, კვლ-სიტი, თა-უმგრგლენ, თა-უმგრგლენ), მაგრამ სინტაქსურად რაკი მაინც აუცილებელი გახდა პირის მიმარ-

ტების გადმოცემა, გამოყენებულ იქნა პირის მიმართებითი პრეფიქსი ზ-. ამით გაიხაზა მისი განსაზღვრული ხასიათი. ზ- პრეფიქსმა დაიჭირა ის ადგილი, სადაც კონკრეტული პირის ნიშანი უნდა ყოფილიყო.

15. ერთი და იმავე პრეპარატის სამანტიკური დიფერენციაცია ირიბი ობიექტის პირის დართვა-დაუბრუნებლობასთან დაკავშირებით

ერთი და იგივე ლოკალური წინდებული განზოგადების განსხვავებულ ხარისხს ავლენს და ამის კვალობაზე გარკვეული შინაარსობრივი სხვაობაც წარმოიქმნება.

ლოკალური წინდებული თა-, რომელიც „შემოზღუდულში“, „შენობაში“, „სიღრმეში“, „შიგნით“ ყოფნა-მოქმედების გაგებასთან არის დაკავშირებული და წარმოშობით გარკვეული კონკრეტული სახელის აღმნიშვნელი ფუძე უნდა ყოფილიყო³², როგორც ზემოთ ვნახეთ, ჩვეულებრივ ირიბი ობიექტის გარეშე გვხვდება, — განზოგადებული „შიგ“ ზმნისართის ფუნქციით.

მაგრამ იგივე თა- აფხაზურში ირიბი ობიექტის პრეფიქსს დაირთავს მაშინ, როცა იგი გამოხატავს ვისამე სტუმრობას, ოქახში სტუმრად ყოფნას. მაშასადამე, როცა იგი უფრო ახლო დგას თავის ამოსავალ, კონკრეტულ მნიშვნელობასთან.

მაგ.:

უიახს სთამპკლგნტიი მაან თგრქია თუჯარკ დგ-ს-თან — ბ. შ. — ამას წინათ სტამბოლიდან მოსული თურქი ვაჭარი მყავდა სტუმრად.

...„აფშიმა ფჰიგს სასკკ დგ-ლ-თრ-ტჰ“ რჰიპა — ა. გ. — ...„დიასახლისის ვილაც სტუმარი ჰყავსო“ იტყვიან...

იგივე თა- უნდა მონაწილეობდეს იმავე ზმნის დინამიკურ სახეობაში.

მაგ.:

...სარს სგნხაჟჰ, ჟგრთ ღრალრჰ სარგჯ დსაღრჰ, ახან ახიგ დან-ს-თანა ჟჰჰა იშოფანჰურგზ — ა. გ. — ...მე გლეხი კაცი ვარ, ვინც

32 შდრ. ამ მხრივ აბაზური: აშარკ ა-თნ მაჯცხიტ — ანდ. — ირემი მუღამ ბრუნდება თავის სადგომში; ზალ ჩიჰჯთჰა ა-თნ მცჰრახჰ — ანდ. — ვინც თავის მტერს ემორჩილება (თავს აძლევს), იგი უთავშესაფროდ დარჩება (მისი თავშესაფარი, სადგომი ცარიელდება); ჟ-თნ ჟაზგმცხიტ! — წყევლა — „შენ რომ არ დაბრუნებუდი შენს სახლში!“ და სხვ.

მათი მტერია, ის ჩემი მტერიც არის, მაგრამ დაჭრილი კაცი რაკო მეწვია, რალა უნდა მექნა.

... სარა სხალა ჟახკვგჯ სნგმხაც, ჰვიგლა ძლად დგ-ს-თააჟედტ — ib. — მე მარტო ერთი ღამეც არ გამითევია (არ დავრჩენილვარ), მე-ზობელი გოგონა დადის (მეწვევია) ხოლმე.

„შიგსას სოტპ, სგ-ში-თააჟედტ, აგშითახუ სზგჟიუ“ — ib. — „თქვენი სტუმარი ვარ, თქვენ გეწვიეთ (გესტუმრეთ), რაც გინდათ, ის მიყავით“...

ირიბი ობიექტის თანხლებით უნდა გამოდიოდეს ლოკალური თა- წინდებული გარკვეული ფორმულის სახით ჩამოყალიბებულ გამოთქმაში ს-ა-თრ-უმწან! — „მაპატიე!“ (ეტიმოლოგიურად: „მე-მას-ში [ბრალში, ცოდვაში] ნუ-შემიყვან“):

„ს-ა-თრ-უმწან, დად, სახ-უმაციაჟიჟ, ჟგიგ ახ-სგრჰგლ-გზ!“ — ა. გ. — „მაპატიე, მამილო, რომ არ დაგელაპარაკე, თავი რომ მოგაბეზრე!“

„ს-ა-თა-მგზ, წხგბჟონ სახ-ბგქილაზ“ — ib. — „მეპატიოს, [ამ] შუალამისას რომ თავს დაგესხი“.

„აფჰიგს აგლჰიო დ-ა-თა-ჰჟომ“ — ib. — „ქალი რასაც ამბობს, ეპაბტიოთ“...

შინაარსობლივი დაპირისპირება ირიბი ობიექტის პრევერბთან შეწყობა-შეუწყობლობის ნიადაგზე წარმოქმნილი განაწილებულ ფონეტიკურ ვარიანტებშია. ამის მაგალითია აფხაზური შთა- ლოკალური წინდებული. იგი წარმოშობით დაკავშირებულია „ფეხ“ (ძირი — შა-) სიტყვასთან, რომელსაც შემდგომი დეტერმინაციისას დართვია „ადგილის“ აღმნიშვნელი -თა და წარმოქმნილა რთული შა-თა — შთა (ეტიმოლოგიურად: „ადგილი ფეხისა“) „ფესვი“, „ძირი“; „კვალი“, „ნაკვალები“.

აქედან შთა- აფხაზურში, როგორც ლოკალური პრევერბი „ძირს“, „მიწაზე“, „ქვევით — სიბრტყეზე“ ყოფნა-მოქმედებასაც გადმოსცემს და „კვალზე“ ყოფნა-მოქმედებასაც. შესაბამისად პირველ შემთხვევაში შთა- წინდებული ზმნისართის გაგებას უახლოვდება და არ საჭიროებს კონკრეტულ ირიბი ობიექტის პირს, მაგ.:

შთა/ჯ-

დგ-შთრ-ჟპ — ის წევს.

დგ-შთა-ლეჟ — ის დაწვა.

ახიპკ დგ-შთა-ლწეჟ — ბავშვი დააწვინა.

ასგ შთა-ძთით — თოვლი დადნა.

ალაბა შთგ-რხიტ — ჯოხი აიღეს (ძირიდან, მიწიდან...).

აჩმაზარა დგ-შთა-ნაერთ — ავადმყოფობამ ლოგინად ჩააგდო.

აკიტგ შთ-ფრანდტ — ქათამი აფრინდა.

აჰკიგნ დგ-შთგ-ფეფტ — ყმაწვილი წამოხტა.

აუტხა უაჟირანნდა ჰახტანზ აჟკგს ემჰან ჟადჟ აჟიგ სგ-შთა-რწეფტ — ა. გ. — „(აქამდე) სალამოს რომ ოთახში ვისხედით, იმაზე დიდ ოთახში დამაწვინეს“.

... ჟა ჰანნჟე, ჰლინგგ შთა-ჰწარ აციხოფტ — ბ. შ. — ...იქ თუ წავედით, ჩვენი რაჭულიც უნდა დავთმოთ, დავაგდოთ [ძირს].

ჟგ-შთა-ზ ჟა, ჟგ-შთა-ფსანაფტ! — ა. გ. — იწექი (ეგდე) მანდ, ჩაეკდი! და სხვ.

მეორე შემთხვევაში კი იგივე შთა-, „კვალის“ გაგებით რომ იხმარება, უკვე კონკრეტული პირის ნიშნებით გაფორმებული გამოდის.

მაგ.:

ატიგა ატიგა ა-შთო-ჟბ, აბზარა აბზარა ა-შთო-ჟბ — ანდ. — სიავეს სიავე მოსდევს (მოჰყვება, „მის კვალზე“), სიკეთე სიკეთეს მოსდევს.

აბგახიჰგ მახტალაჰგგ აწგხია ა-შთო-ჟბ — ანდ. — მელა სადაც კი უნდა წავიდეს, თავისი კული თან ახლავს.

აფჰიგს განგანშო ისქნგგგ ლხანა მწარა დ-ა-შთო-ჟბ — ანდ. — ეშმაკი ქალი მუდამ თავისი ქმრის შესწავლაში (შესწავლას მისდევს, მის კვალზეა, კვალში უდგას).

აწარა დ-ა-შთო-ჟბ — სწავლისაკენ ისწრაფვის (...მისდევს).

ეხანტიარაკ ლწკგ დ-ა-შთო-ჟბ — მთელი დღევანდელი დღე თავის კაბას დაეძებს („მის კვალზე“).

ვ-ჟაჟ მ-რგ-შთა-ლაზ აჰგგგ მზგმკიტ — ანდ. — ვინც ორ კურდღელს გამოედევნა, ერთიც ვერ დაიჭირა.

ჟანდიგქილო ჰარგგგ ჰნა-ჟგ-შთა-ლოფტ — ბ. შ. — როცა შენ წახვალ (გაემართები), ჩვენი გამოგყვებით.

„სკამჰაკია აშოკრლ აუგნდა სგზნენდაზ, მ-ლგ-შთა-სწოზ აძიგ დგშოფანსგმბარგზ“ — ა. გ. — „ნეტავ არ დავვარდებოდე და სკოლამდე მივალწევდე, ვინმეს როგორ ვერ ვიშოვი, მას რომ დავადევნო (უკან)“.

დ-რგ-შთა-ფშოჟეფტ — მათ უთვალთვალეს (მათ კვალში უყურებს) და სხვ.

აბაზურში დღეს ორი განსხვავებული სახეობის წინდებულო გვაქვს ამ საერთო ამოსავალი „შთა“-საგან მომდინარე.

აფხაზურის მსგავსი შთა- ვარიანტი შერჩა „კვალის“ გაგებას. (ე. ი. ირიბი ობიექტის მქონე პრევერბს), ხოლო მნიშვნელობა „ძირს“ („ქვევით“) გადმოცემულ იქნა დისიმილირებული შთა-სახეობით³³.

შტა/ღ¹ - „ძირს“...

ა-შტ-უ მგ² მგსტამ — ანდ. — წაქცეულს (ზედმიწ.: მწოლა-რეს), არ სცემენ.

აძგრგრთა ტნამძსკია უკალთა შტგ-უმხგნ — ანდ. — სანაწი ფონს მიაღწევდე, კალთას ნუ აიწვევ (ქვევიდან ნუ აიღებ).

ა-შტ-უ აპწვი შიარახჰირა შაქიმიტ — ანდ. — (ძირს) დაგდებული ქვა ხავსით იფარება.

აგციგ² ამგია კარახხალა ა-შტა-ზთგნ, ამშო ბზრხუშოტ — ანდ. — კატა თუ გულალმა წევს, კარგი ამინდი იქნება.

ა-შტა-უწაჟა შაუტიახიტ — ანდ. — რასაც დაღებ (შეინახავ), გამოგადგება.

ა-შტა-უმწაზ გ² შა-შტ-უხხტამ — ანდ. — რასაც არ დაღებ (შეინახავ), ვერ აიღებ.

ამიგჰიმიგს დეაკაჰუშო მდგრზარგჰიგნ შოგჰი შტა-აწარგნ — ანდ. — აღამიანმა რომ იცოდეს, სად დავარდება, ძირს ჩალას გააფენდა.

შთა/ღ¹ - „კვალზე“, „უკან“...

ზჯა უტგს ზზგმბაჟა აჟმან რუტგს დ-ა-შთა-პ — ანდ. — ვინც თავის საქმეს ვერ აკეთებს („ვერ მიხედავს“), ხალხის საქმეს გამოს-დევენებია (დაეძებს).

„სახგ²ქუშოტ“-პია უხიაგა უ-ა-შთა-მლგნ! — ანდ. — „დავე-წვეიო“, შენს აჩრდილს ნუ გამოედევნები!

აჰბა იგ²-აგ-შთა-ნ²წგრტამ — ანდ. — უფროსს არ უხმობენ (იქით, უკან არ ეძახიან).

უტლანგა დღშორთა ჟარგ² ჟ-აგ-შთა-ცახ! — ანდ. — შენი სულელი თუ რამეზე გაგზავნე, შენც უკან გაჰყევი!

³³ ამის თაობაზე იხ. აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, I, გვ. 234.

ასაბრ მან დ-ლგ-შთა-კიუიტ — ბავშვი დედას მისტირის უკან („მის-კვალზე ტირის“) და სხვ.

ეს დაპირისპირება ნათლადაა წარმოდგენილი შემდეგ ანდაზაში: მ-შტ-ნანგზ აქიპის ჟ-ა-შთა-მგლხენ — ქორმა რომ წიწილა წაიყვანა (ქ ვ ე ვ ი დ ა ნ, მ ი წ ი დ ა ნ აიყვანა, აიტაცა), მას ნუ გამოედევნები (მ ი ს-კ ვ ა ლ ს ნუ მიჰყევი).

მეორე ნაწილი

ლოკალურ პრევერბთა გაფორმება

1. გ- პრეფიქსი ირიბი ობიექტის მქონე ლოკალურ პრევერბიან ზმნურ ფორმებში

როგორც ცნობილია, ლოკალური პრევერბები აფხაზურსა და აბაზურში გარდა თავიანთი ძირითადი სემანტიკით გამოხატული ადგილის განმსაზღვრელი დანაშნულებისა, გარკვეულ როლს ასრულებენ მიმართულების გამოხატვის თვალსაზრისით. კერძოდ, რიგ მათგანს შესწევს უნარი განასხვავოს მიქცევითი და უკუქცევითი ორიენტაცია, როგორიცაა, მაგალითად:

და-წა-ლე-ბტ||და-წა-ლტ — ჩაღაცის ქვეშ შევიდა (შეძვრა) და —

და-წ-წი-ბტ||და-წ-წტ — ჩაღაცის ქვეშიდან გამოვიდა (გამოძვრა) და მისთ¹.

გარკვეულია, რომ ზმნაში სწორედ ლოკალურ პრევერბთა არსებობით არის შეპირობებული რიგ შემთხვევაში მიმართულების სუფიქსების დართვა, როგორიცაა, მაგალითად:

მ-თ-თა-ლე-ბტ||მ-თ-თა-ლ-ტ — შიგ ჩახტა (იქით) და —

მ-თ-რ-აა-ბტ||მ-თ-რ-აა-ტ — შიგნიდან ამოიზარდა (აქეთ) და მისთ.²

გარდა ამისა, ირკვევა, რომ ლოკალურ პრევერბებთან დაკავშირებული გამოდის კიდევ ერთი მორფემა, რომელსაც ჩვენ გამოვყოფდით ზოგადი სახელწოდებით, როგორც „სამიმართებო პრეფიქსს“³. იგი საკმაოდ ხშირად წარმოგვიდგება მახვილიანი ირაციონალური ჯ ხმოვნის სახით (რომლის უშუალო წინამავალი უნდა ყოფილიყო ა ხმოვანი *ა პროტოტიპიდან მომდინარე თავის მხრივ)⁴.

¹ ქ. ლომთათიძე, რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში. იკე. IV, 1952.

² იქვე.

³ ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, I, გვ. 38—39, 44.

⁴ იქვე.

აღნიშნული მორფემა დაისმის ირიბი ობიექტის პრეფიქსის მომდევნოდ, უფრო ზუსტად კი — თვით ლოკალური პრეფიქსის წინ. ლოკალურ პრეფერბთან ზ- პრეფიქსის ფუნქცია შეიძლება განესაზღვროთ უფრო კონკრეტულად, როგორც „ზმნი-სართულ-ბრუნვითი“ (იხ. ქვემოთ).

იგი უნდა გამოიყოს, მაგალითად, ქვემოთ ნაჩვენებ ზმნის ფორმებში:

ა ფ ზ.

აწა ს-გ-წა-ფხიბტ — ყინული ჩამიტყდა (ჩემ-ქვეშ-ჩატყდა).

აჩგ ს-გ-ჟიგ-მწემტ — ცხენი მომაგდო (ჩემზე-მოაგდო).

აჟ-გ-წა-სგმკკია აჟსპიპ — დაუმაღავად (შენ-ქვეშ-დაუკა-ვებლად) გეტყვი.

აფპიგ ს-გ-წა-დ-გ-წ-წიტ — ცოლი ქმარს გაშორდა.

აბრ აჟგს აყაწარა ჟარს ა-ჟ-გ-დგ-რწემტ — ამ საქმის გაკეთება შენ დაგავალეს.

შიარს სში-გ-ქი-გიღლჟემტ — თქვენი იმედი მაქვს.

აჟლ ბ-გ-ქი-ბწემტ — შენ ვალი დაიღე.

ახგზა ბ-გ-ქი-ლგრშიბტ — საბანი გადაგაფარა.

აღს პაგ-გ-შთა-ლემტ — მტერს გამოვედევნეთ.

ახიპკ მან დლ-გ-ვა-გგლემტ — ბავშვი დედის გვერდით დადგა („მიადგა“).

მარს ავგზცია დრ-გ-ლა-გგლან — ის თავის ამხანაგებში იდგა.

ჟებზ ს-გ-ლო-ჟმწან! — ა. გ. — ნუ ერევი ჩემს საქმეში (შენს ენას ნუ ჰყოფ)!...

პირველი პირის მრავლობით რიცხვში, ლარინგალური ჰ სპირანტის ბუნების შესაბამისად ზ-ს ადგილას ა გვაქვს.

აწა პ-ა-წა-ფხიბტ — ყინული ჩაგვიტყდა... და მისთ.⁵

ა ბ ა ზ.

ახთა მას-გ-ლა-ლტ — გავცივდი (სიცივე შიგნით შემივი-ლა).

აჟრ აზგმდგრძკია სგ-გ-წა-გიატ — მე მას უცაბედად ვუბიძგე.

ზგბგზ კაჟჟ ასგს შიჟასანკ მრ-გ-წა-ჩიბტ — ენატყბილი ბატკანი ორ ცხვარს წოვს („მათ-ქვეშ-წოვს“)... და მისთ.

5 ქ. ლომთათიძე, ძირითად დროთა წარმოებისათვის აფხაზურში. ენიშკის მოამბე, II კ, თბ., 1937; მისივე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. I, გვ. 71.

ამ ენებში ხმოვან მორფემათა ერთად თავმოყრის შეუთავსებლობის კანონის გამო, ჩვენ მოკლებული ვართ საშუალებას ვუჩვენოთ ზ- პრეფიქსი ზმნის იმ ფორმებში, რომლებშიც ირიბი ობიექტად გამოდის III პ. მხ. რიცხვში ნივთთა კატეგორიის ა- პრეფიქსი (ე. ი. როცა ივარაუდება ა-+გ- მორფემათა არსებობა). სათანადო შემთხვევაში ზ- პრეფიქსი შეერწყმის ირიბი ობიექტის ა-პრეფიქსს, რის შედეგადაც ირიბი ობიექტის ა- პრეფიქსი შესაბამის ზმნურ ფუძეებში იქცევა მახვილის მქონედ, გადაიღებს რა მასთან შერწყმული მახვილიანი ზ- პრეფიქსის მახვილს⁶.

ასეთი ა+გ ხმოვან მორფემათა შერწყმით მიღებული ორბუნებოვანი ა- პრეფიქსი (ირიბი ობიექტის ა- + ლოკალურ პრეფიქსს დართული „ზმნისართულ-ბრუნვითი“ ზ- პრეფიქსი) გვაქვს ქვემოთ მოყვანილი რიგის მონაცემებში:

დ-ა-წა-ლეატ (დ-ა-წალტ) — „იგი მის (ნივთის) ქვეშ შევიდა“ მომდინარეობს სავარაუდო *დ-ა-გ-წა-ლეატ სახეობისაგან (შდრ. III პ. მრ. რ. ირიბი ობიექტთან დ-რ-გ-წა-ლეატ — „იგი მათ ქვეშ შევიდა“ და სხვ.).

ა-ა-ლა-აგალეატ < *ა-ა-გ-ლა-აგალეატ („იგი მან მის [ნივთის] ქვეშ შეიყვანა, შეიტანა“) და მისთ.

2. ზ- პრეფიქსის ბაუჩინარება ირიბი ობიექტის მქონე ლოკალურ პრეფიქსთან ზმნაში

ზ- პრეფიქსის მქონებლობის თვალსაზრისით არსებითად ამავე რიგში (ე. ი. ზემოთ განხილულ ზმნათა რიგში) შეიძლება იქნეს მოქცეული ისეთი შემთხვევები, როდესაც ჩვენ წინ არის ირიბი ობიექტის ნიშანი (სულ ერთია იგი III პ. მხ. რ. ნივთთა კატეგორიის იქნება თუ სხვა პირებისა) და არა ჩანს პრეფიქსი ზ- ლოკალური პრეფიქსის წინ.

მაგრამ აქ ირკვევა, რომ საპირისპირო პოზიციასთან გვაქვს საქმე მახვილის მხრივ. ასეთ მოვლენას იმ ზმნებში ვხვდებით,

6 К. Ломтатидзе. Система гласных абхазского языка. Вторая региональная научная сессия по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков. План работы и тезисы докладов. Тб. 1967; მისივე К вопросу о слово- и форморазличительных функциях ударения в абхазском и абазинском языках. ივე-ს წელწოდებული (იეწ) I, გვ. 64; მისივე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. I, გვ. 120.

რომლებშიაც მახვილი ეცემა ლოკალური პრე-
ცერბის ხმოვანს (ან რომელიმე მომდევნო ხმოვანს)⁷. ამ
დროს უმახვილოდ დარჩენილი გ-პრეფიქსი (ე. ი. მახვილის პრე-
ვერბისეულ ხმოვანზე გადანაცვლების შედეგად) გაუჩინარდება,
ამ ენებში ფართოდ მოქმედი საერთო წესისამებრ⁸.

მაშასადამე, თუ პირველ შემთხვევაში (დ-ა-წალეფტ) მახვილის
გ-პრეფიქსზე არსებობისას, ადგილი ჰქონდა გ-პრეფიქსის გაუ-
ჩინარებას ა-პირის პრეფიქსთან შერწყმით (თუმცა გ-პრეფიქსის
სრულ გაუჩინარებაზე ლაპარაკი მთლად გამართლე-
ბულიც არ იქნება, რამდენადაც ერთგვარი მინიშნება
ისი ზმნის ფორმაში არსებობის თაობაზე ენამ შემოგვინახა ა-
პრეფიქსის მახვილიანი სახეობის წარმოქმ-
ნით), მეორე შემთხვევაში, მახვილის ლოკალური პრევერბის (ან
სხვა მომდევნო მარცვლის) ხმოვანზე გადანაცვლებისას, გ-პრეფი-
ქსის სრული რედუქცია მოხდა, იგი უკვალოდ გაქრა.

აღნიშნული გ-(>გ-) პრეფიქსი ამოსავალში უნდა ვივარაუ-
დოთ ამეამად უკვალოდ ლაქარგულად შემდეგი ტიპის მაგალი-
თებში:

ამჟან დგ-ს-ჰჰა-ჰაფტ (იგი მე გზაზე შემეყარა, შემხვდა)
<*დგ-ს-გ-ჰჰა-ჰაფტ (<*დგ-ს-გ-ჰჰა-ჰაფტ).

ახიპგ აკგა ლ-ჰჰა-ლწეფტ (ბავშვს ძუძუ მოაწოვა) <*...ლ-გ-
ჰჰა-ლწეფტ (<*...ლ-გ-ჰჰა-ლწეფტ).

აჰიგწირა ა-ჰჰ-შიფტ (ღილი მოსძვრა, ასძვრა რალაცას)
<*...ა-გ-ჰჰ-შიფტ (<*...ა-გ-ჰჰ-შიფტ).

ჟგ-რ-ფგ-რ-წ! (შენ მათ გაეცალე, მოეცალე) <*ჟგ-რ-გ-ფგ-რ-წ!
<*ჟგ-რ-გ-ფგ-რ-წ!...

მაშასადამე, გ-პრეფიქსი მოყვანილ ფორმებში ფონეტიკურ
ნიადაგზეა გამქრალი. მორფოლოგიური სტრუქტურის მიხედვით
იგი აქ საეარაუდებელია.

3. გ-პრეფიქსი ირიბი ობიექტის არმქონე აბსტრაქტული ხასიათის ლოკალურ პრევერბიან ზმნაში

ამასთანავე ირკვევა, რომ არა თუ იმ ტიპის პრევერბებთან,
რომლებიც დაირთავენ ირიბ ობიექტს, ადგილი აქვს გ-პრეფიქსის

⁷ შეიძლება ასევე მახვილი ხედებოდეს რომელიმე წინამავალ მორფემასაც
(მაგალითად, მიმართულების პრეფიქსებს და სხვ.).

⁸ ქ. ლომთათიძე, აფხაური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარე-
ბითი ანალიზი. I, გვ. 127—130.

გამოყენებას, არამედ იგი ახლავს და აფორმებს იმ პრევერბებსაც, რომლებიც განზოგადებული სახით, ირიბი ობიექტის გარეშე გამოხატავენ ზმნაში ლოკალიზაციას.

აქაც გასათვალისწინებელია მისი გამოვლინებისა თუ გაუჩინარების პირობები.

როცა გ-პრეფიქსი დაცულია, იგი უთუოდ მახვილიანია.

მაგ.:

ა ფ ხ.

აწლა დ-გ-ქო-ლეტ — ხეზე ავიდა, აცოცდა.

აქა დ-გ-ქო-სიტ — ხილს გადავიდა.

უოწიგ ში-გ-ქო-წუეტ — ხვალ მიემგზავრებით.

აჰაფ დ-გ-წა-ლეტ — გამოქვაბულში შევიდა.

მგოგ უარხანგ აბარწაჰ მჟყაწოჲ იმართა დ-გ-ლო-ჲ — ა. გ. — აივანზე გამართულ თავის ლოგინში წევს გულალმა... და მრ. სხვ.

ა ბ ა ზ.

აპი აპიენწიგ მ-გ-ლა-პ — ლორი ტალახშია (წევს).

აქიგჳმა აჲას აბნა მ-გ-ლა-ნაპიატ — მგელმა ცხვარი ტყეში შეათრია.

ათეძ ქოგც დ-გ-წა-ბზაზიტ — ახალ სახლში ცხოვრობს.

ალგწარა დ-გ-წა-გვლაპ — კუთხეში დგას.

პალრგზა ამშია დ-გ-ქო-პ — ანდ. — იგი საიქიოს გზაზეა.

აჲი ახშო აბგზ მ-გ-ქო-პ — ანდ. — ძროხას რძე ენაზე აქვს (...„ზე-არის“).

დსარანპ, აქიგჲარაგ⁹ მფგჳი მ-გ-ქო-ჰიაპ — ანდ. — ხარბია, თანაც მტირალაა (ტირილი ტუჩზე აზის).

უშაპსარგიგწა ჲაჳგერჳიგნ მშია ჲ-გ-ქო-ლჲაშოტ — ანდ. — ფეხისგული თუ გეჳაეება — გზას გაუდგები... და სხვ.

განსაკუთრებით შესამჩნევი ზღედა აღნიშნული პრეფიქსის არსებობა ამ ტიპის ზმნურ ფორმებში მაშინ, როცა მას წინ ჩამოცილებული აქვს გარკვეულს პირობებში (ფრაზაში სახელთა გაწყობის ცნობილ კანონზომიერებათა საფუძველზე)⁹ პირის ნიშანი (იგულისხმება მ-).

⁹ ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, 1, გვ. 38...

მაგ.:

ა ფ ხ.

აკიარა აცა ზ-ქიზ-რწემტ — ლელეზე ხიდი გასდეს.

აბნა ზ-ქიზ-რხიტ — ტყე გააჩანაგეს, მოსპეს („ზე-აილეს“).

აუნტ ზ-ქი-ცცეშაიადტ — სახლი გადაიბუვა.

აპიქსა ზ-ქი-დვრგვლემტ — პიესა დადგეს.

ახანბე მხტ აშირაც ზ-ქი-გვლტ — ანდ. — თავქეციანს თავზე მსხმო ამოუვიდა (დაადგა).

აშილ-გჩ ლკასტ ბლიტ ანტრაპა, ლხ ლნაპტ ზ-ქიზ-ლშტან — ანდ. — ყველის ქურდს თავსათარი ეწვისო რომ თქვეს, ის თავზე ხელს ივლებდა.

აბგახიპტ აკიგტქია ზ-ქი-ნახტან, აბგადუ მახანარტიჟან — ანდ. — მელა ქათმებს სპობდა, მგელს აბრალიდნენ.

აპიან ასტრლ მანდჟურტიალარ, აშაპქიან ზ-ქი-ნაწომტ — ანდ. — ღორი მაგიდასთან რომ დასვა, ფეხებს მაგიდაზე დააწყო.

ასტრლაჰო ტეტრად გიანთაკ ზ-ქიზ-ნ — ა. გ. — მაგიდაზე რვეულების გროვა ელაგა (იღო, ეწყო).

...დაარა მხტ აჯტაკ ზ-ქიზ-მხიტ. ახან ეგ-გმანლმვრშემტ — ib. — ძალიან ეცადა („თავიდან მარილი აიღო“), მაგრამ ვერა გააწყო რა.

ამცა ზენშოგლოზ მძამჟაქია ემცრან, მფაწართა მპუტშო-პუტშოძა აფხქია ზ-ქი-თიან — ib. — მისი ლოყები ცეცხლ-მოკიდებული იყო (ლოყებზე ცეცხლი ეკიდა), წვერის ადგილას ოფლი წვეთ-წვეთად ესხა (ზედ).

— მთაბუტ, მესთახტმ, ხივლფაზტ აახტს სვიგ ზ-ქი-ბლაატა სტყოტუ — ib. — გმადლობთ, არ მინდა, სალამოს აქეთია მე გულდამწვარი („გადამწვარი“) ვარ.

ალალირან ზეგ-ტ ზ-ქიზ-რთიაა ათიან ტ-ქი-ჟენ — ib. — სხენი მთლიანად („ზე-გავსებით“) იყო თივით მიყრილი.

...მაქანა სვტსანდ-გლ სშაპტ ზ-ქი-გვლოტუ — ბ. შ. — ჯერჯერობით ჩემს სამშობლოში მიდგას ფეხი (ზედ).

ნაყ-ნაყ მშამხქიან რხქია ზ-ქი-წანგ მტციან — ib. — იქით-აქეთ მუხლებზე თავ-დადებული (თავების დადებით) იწვნენ.

აღიგლბა ზ-ქი-ყა მცომტ — ა. გ. — მატარებელი „ჩაქროლებით“ მიდის.

აბნა ამჟოდუ ზ-ლგ-რგემტ — ტყიდან დიდძალი შეშა გამოზიდეს.

— სარგჯ დანარა სგივ მალოტუ შიარგჯ შოტკგ-შოტკგ რხახი
ჯ-ლ-ხუა, ეგჯრთ ანგიაშიგმთო, — დემთანეცრაშიემტ ნარკქ —
ა. გ. — მე კი ძალიან მწყინს, თქვენც ზოგ-ზოგს არჩევთ („მათი
თავის ფასს არჩევთ“) და სხვებს ვერ ამჩნევთ, — კვლავ წამოენ-
თო ნარიკი.

„შიართ შისასციოტუ მახჯშითახუ, ანხართაქია ჯ-ლ-შის!“ —
ბ. შ. — „თქვენ სტუმრები ხართ, სადაც გინდათ, იქ აირჩიეთ საც-
ხოვრებელი ადგილები“.

აში ალკვი ჯ-ლა-რში! — კარს ურდული გაუყარე!

აში ჯ-ვ-წრაამტ — კარი გამოიღო.

აწვან ჯ-წა-ტცალამტ — მესერი მეტის-მეტად ღრმად ჩაარ-
ქე.

აძგზ ჯ-წ-წუმტ — წყარო ამოდის.

აჰაფან ჯ-წა-მწუმტ — ქვევრი ჩამარხა.

ახიში ახჯწვგრხუა, აჯკაც ჯ-წა-დგრშიუმტ — ანდ. — სადაც
წამალს (წამლის მცენარეს) თხრიან, იქ მარილს დებენ (ქვეშ
ყრიან).

ახჯწაჰია აძგ ჯ-წ-ვგრნგ მაატუმტ — წყალი მოჩუხჩუხებს (ქვე-
ვიდან ამორბენით ამოდის).

„ჰამ, ანაჯალბუმტ, აღუნემაყი ჯ-წა-ბგაზაბ, უბაჟ!“ — ა. გ. —
„ეი, ბეჩა, (ეს) უბედური ქვეყანა დაღუბულა, ხედავ!“

... ლბაფგც აჰჰჰი ჯ-წ-გო დაამგზციგრყუმტ უამ... — ib. —
კბილების ღრქენით გამოვარდა გარეთ.

აში ჯ-დ-წა! — კარი მიხურე!

აღქჰია ახგში ჯ-დ-ჰალუმტ — სარკმელი ძლიერად მიეჯახა..

ა ბ ა ზ.

აფსნამეკა აფსგ ფგც ჯ-წ-იხზ — ანდ. — ხარბი ადამიანი
მკვდარს კბილს ამოთხრის.

მათავზთგნ ათძგ აშაპგ ჯ-წ-იხთა მგწამგრგგლხუამშტ —
ანდ. — თუ მოუნდება, სახლს საძირკველს (ფეხს) გამოუთხრის
და კვლავ შეუდგამს (შეუყენებს).

აპირატშმა აწახჯჯ აშთანჰი ჯ-წა-ფხიტ — ანდ. — ყვავი-
ლის ქვეშაც კი გველი ღამეს ათევს.

უფგც ჯ-წ-ნარცუმა? — ანდ. — განა ის შენ კბილს თხრის
(გთხრის)?

არაწა ზაკგ ჯ-წა-ბ მჰიან, მჰადირჟგდ ამაშა — ტ. ტ. — აჟ
ქვეშ რალაც არის დაფლულიო თქვა და ორმო ამოათხრევინა.

ამშია კაწაწკ ჯ-ქი-მეზთენ¹⁰, ძგაშამ — ღიკ — ანდ. — სუფრაზე (მაგიდაზე) თუ ლუკმა არ დევს, ის მაგიდა კი არა ფიქარია.

4. ჯ- პრეფიქსის ბაუჩინარება ირიბი ობიექტის არგონე
აბსტრაქტული ხასიათის ლოკალურ პრეპარბიან ზმნაში

ზემოთ განხილულ აბსტრაქტული ბუნების ლოკალურ პრევერბთაგან განსხვავებით ამავე რიგის სხვა პრევერბთა მთელ წყებაში ჯ- პრეფიქსი ალარ ჩანს; არ ჩანს იგი ზოგჯერ ზემოთ განხილულ პრევერბებთანაც.

მაგ.:

ა ფ ხ.

აქიარა თა-ბეძე — ღელე ჩაშრა.

ძფა აშოკოლ დ-თა-ძწეძე — შვილი სკოლაში შეიყვანა.

ალაბა შთა-ძწეძე — ჯოხი ძირს დადო.

აბლ-ჯ კაჯ-ახიტ — ფოთოლი მოწყვიტა.

აქიქია წა-ძკრტ — ხარები შეაბა (უღელში).

ძფაწა წგ-ძგრყიდანაძე — წვერი მოიპარსა (ქვეშიდან).

აჯკქირძე ლა-ძწეძე — სიმიწდი დათესა... და სხვ.

ა ბ ა ზ.

აქიშიანდ დ-ქა-ლტ — ცაზე ავიდა.

აყიარტ ქ-ლგრქიანტ — კრუხი დასვა (კვერცხზე).

აბლ-ქია კა-პლრტ — ფოთლები ცვიდა... და მრ. სხვ.

ზემოთ მოყვანილი საილუსტრაციო მასალის მიხედვით უდაო ზდება, რომ ჯ- პრეფიქსი აქაც ფონეტიკურ ნიადაგზე უნდა იყოს გამქრალი: ან საგულებელი ჯ- პრეფიქსის უშუალოდ მომდევნო პრევერბის ხმოვანია მახვილიანი, ან შემდეგი ძი-

¹⁰ ამ ფორმით — ჯ-ქიმეზთენ — არის ეს ანდაზა მოყვანილი ნ. თაბულოვას მიერ გამოცემულ ანდაზათა კრებულში (Н. Т. Табулова, Афористическая поэзия абазин. Невრესко, 1977, გვ. 31). იგივე ანდაზა თ. თაბულოვს ასე მოჰყავს: ამშია კაწაწკაქი ე-გ-ქიმეზთენ, ღიკ (Т. З. Табулов, Абазинские загадки и пословицы. Труды чиркесского научно-исследовательского Института. Выпуск II, Неврესко, 1954, გვ. 306. ასევე იგი წარმოდგენილი აბაზურ-რუსულ ლექსიკონში (Абазинско-русский словарь, Москва, 1967, გვ. 48).

რეული ან სუფიქსური ელემენტის ხმოვანია მახვილის მქონე. ამ ვითარებას კი (ძლიერი დინამიკური მახვილის მოქმედების გამო) გამოუწვევია გ-პრეფიქსის უმახვილოდ დარჩენა და, საერთო გაზატონებული წესის კვალობაზე, სრული მისი გაქრობა.

ამრიგად, ლოკალურ პრევერბებს, როგორც კონკრეტულს, განსაზღვრულს, ე. ი. როგორც ირიბი ობიექტის პირის მქონეს, ისე განზოგადებულ-აბსტრაქტულს (ირიბი ობიექტის პირის არ-მქონე), „თან ახლავს“ გ-პრეფიქსი. მისი ლოკალურ პრევერბიან ზმნაში გამოვლინება არა ჩანს დამოკიდებული ირიბი ობიექტის ქონა-არქონაზე და, მაშასადამე, ი გ ი უ შ უ ა ლ ო კ ა ვ შ ი რ შ ი ჩ ა ნ ს თ ვ ი თ ლ ო კ ა ლ უ რ პ რ ე ვ ე რ ბ თ ა ნ¹¹.

5. გ-პრეფიქსის ფუნქციონატვის

ისმის საკითხი, რა ფუნქცია უნდა ჰქონდეს გ-პრეფიქსს, რომელიც ლოკალური პრევერბის წინ დაისმის ზმნაში?

როგორც ცნობილია, აფხაზურსა და აბაზურში არ არსებობს ბრუნების სისტემა, მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ ლოკალურ პრევერბს ჰქონდეს გარკვეული სახის გაფორმება, დაახლოებით ისეთი, როგორიც ზმნისართებს ახასიათებს სხვა ენებშიაც, მაგ., ქართულში: ზ ე ვ ი თ, ქ ვ ე ვ ი თ, გ ვ ე რ დ ი თ, ძ ი რ ს, შ ო რ ი ს, შ ო რ ს, ი რ გ ვ ლ ი ვ, მ ი ნ დ ვ რ ა დ და ა. შ.

მსგავსი ფუნქციით უნდა მონაწილეობდეს გ-პრეფიქსი აფხაზურ-აბაზურ ენათა ლოკალურპრევერბიან ზმნაში, რის გამოც მას შეიძლება ვუწოდოთ „ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ლ-ბ რ უ ნ ვ ი თ ი“ პრეფიქსი. მისი შინაარსი უფრო უნდა უახლოვდებოდეს მიცემით-ვითარებითს (თუმცა გამორიცხული არ არის ნათესაობით-მოქმედებითის გაგებაც).

მაგრამ სხვა ენათაგან განსხვავებით, რომელთაც ახასიათებთ სუფიქსური გაფორმება ბრუნვის ფლექსიისა, ამ ენებში ყურადღებას იქცევს გ-პრეფიქსის პრეფიქსული პოზიცია: გ-წა, გ-ქი, გ-ვა და ა. შ. აქ შექცეული თანამიმდევრობაა. თუ ქართულშია „ძ ი რ + ს“, აფხ.-აბაზურში გამოდის — „ს + ძ ი რ“ და მისთ.

¹¹ ასეთი წარმომავლობის გ-პრეფიქსი უნდა გვქონდეს ყოფნა ზმნის ფუძეში: დ-გ-ყო-შპ „არსებობს“ (ეტიმოლოგიურად: „ა დ გ ი ლ ა ს არის“).

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ ЛОКАЛЬНЫХ ПРЕВЕРБОВ И ИХ ОФОРМЛЕНИЕ В АБХАЗСКОМ И АБАЗИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

В абхазском и абазинском языках в глагольных основах широко применяются локальные превербь, т. н. превербь-основь, восходящие к именам существительным. Их связь с отдельно существующими субстантивами в большинстве случаев очевидна, но и в тех случаях, в которых в данный момент мы не в состоянии засвидетельствовать в языке соответствующее имя, мы вправе допустить его наличие в прошлом.

В качестве локальных превербов в названных языках — с различной степенью абстрагирования — выступают существительные, обозначающие части тела: голова, нога, рука, рот, нос, живот, сердце, горло, бок, спина, пахуа, поясница... а также имена: вода, гора, дорога, дом, очаг, двор, берег и т. д.

Путем включения в глагольную основу локальных превербов образуется основной фонд глаголов сложного состава в названных языках.

В глаголах с локальными превербамй можно выделить два главных типа основ: в одних случаях превербь выступают с показателем косвенного объекта, в других — без него. Иными словами, в одних случаях появление преверба в глагольной основе вызывает увеличение количества лиц в глагольной форме, т. е. требует появления лица косвенного объекта, а в других случаях, глагол с локальным превербом не требует косвенного объекта.

Такой разнорь, во-первых, вызван особенностями самих разрядов превербов. Имеются превербь, которые вместе с корневыми частями глаголов образуют новые конкретные глагольные основы с минимальной степенью обобщения локальной функции преверба. Они не нуждаются в каких-либо других конкретизациях, включении каких-либо новых лич-

ных показателей в глагольную форму, напр., də-ŏpá-lojt—входит в дом, в помещение, də-ŏpá-ŏwejt—выходит из дома, из помещения и т. д.

Подобными являются провербы:

ŏpa/ʃəl- > ŏpa/ʃəl- — в доме, в помещении...

g°aga- — в огороженное место...

ʒaa- (абх.) — в воде, в жидкости...

čəəž°- — на лошади...

gaga- — в люльке...

d°ək°- (абх., ашх)/ž°ək°- (тапант.)—наружу...

d°əl- (абх., ашх)/ž°əl- (тапант.) — на двор...

čəh°a- (абх.)/čəŏa- (абаз.) — у очага...

qčəa//gčəa- (абх.) — в углу... и т. п.¹²

Но помимо этих провербов, имеются даже довольно абстрагированные провербы в виде qа-, qəla-, qəd-, lbwa- > lbaa-, ʃa-..., которые, обычно, не принимают показателя косвенного объекта.

Напр.:

ah°əpaŏ ax°-qəl-swa, ax°ámcsǵə qəl-swe-jt — посл. (абх.) — куда пролезет голова мыши, туда и её туловище пролезет; ак°pí' j-ta-m aʒə g°-q-a-č°úm—посл. (абаз.)—вода, которой нет в миске, из нее не вылится; aq°čəs ʷamdaŏə aʒəŏə j-ta-pí—посл. (абаз.)—непоседливый цыпленок попадает (попадёт) в кипяток... и т. п.

Вместе с тем имеются провербы, которые обычно оформляются при помощи лично-классных притяжательных префиксов, а эти последние увеличивают количество лиц в глагольной форме.

Естественно, что в роли таких провербов преимущественно выступают провербы, восходящие к названиям частей тела и им подобные.

Напр.:

awaŏə dəzlárdəgwa žəák°ala áq°əm, aʒəák°a áʒmag°ə j-a-čəó-wp—посл. (абх.)—человека узнают не по бороде—бороду и козел носит (букв.: у него есть на лице).

¹² О таком конкретном характере некоторых упомянутых здесь провербов правильно указана в работе Р. Клычева «Глагольные суффиксы направления в абазинском и абхазском языках». Черкесск. 1972, с. 136—137.

wáŷa wəmač° j-čəa-wčár—umač°q°ág°axar—посл. (абаз.) положишь палец в рот врагу—без пальца останешься.

ax'ə' parə á-ča-m, šarə á-ča-m, axá zeg'ə álšəojt—посл. (абх.)—у золота нет ни рук, ни ног, но все делает.

zaž° jč°a w°ap jg'ə-j-qá-gxwat—посл (абаз.)—с одного человека дважды шкуру не сдирают.

ahapšá wəšə'táqaawa éjpsə j-wə-k°-qaawejt—посл. (абх.)—как крикнешь в кувшин, так и он отзовется.

ač° apaz°rá ah°ára j-gá-la-ž—посл. (абаз.)—когда вол составляется, отправь его в телячий гурт.

ačəx°a zmátəz až°, ačəx°a zmaz amç a-q°-pa-sóp—посл. (абх.)—бесхвостая корова от хвостатой мух отгоняла... и т. д.

Однако, те же локальные превербы могут встречаться и без показателя косвенного объекта (т. е. без притяжательных префиксов лиц).

Напр.:

apasəp zmow awaš°ə alabaš°á ádg'al jnəčejcarg'ə aby'ə čəá-lojt—посл. (абх.)—если счастливый человек воткнет в землю сухую палку, она листьями покроется.

azəmtw°a wəš°ahar, azə xə-čwejt—посл. (абх.)—если запрудить русло—вода через [запруду] пойдет.

áwaš° xəmtx°a ádg'al xəmtx°a dá-k°-gəlojt—посл. (абх.)—беспомощный человек селится на негодной земле.

ah°ra jə-l-u wajg°ŷata jwparəçu ɣaw-məš°əp—посл. (абаз.)—надеясь на то, что лежит в траве, не бросай того, что в руке... и т. п.

Тут следует учесть сочетаемость названных локальных превербов с конкретными лицами: учесть, с одной стороны, способность этих превербов выступать в функции т. н. «последлогов», имеющих конкретное отношение к определенному лицу, и, с другой стороны, — в функции т. н. «наречий», выступающих абстрагированно по отношению к лицу.

Устанавливается, что превербы эти (т. е. локальные превербы второй группы), как правило, принимают префиксы косвенного объекта (те же самые притяжательные префиксы) в I-ом и во II-ом лицах (обоих чисел) и во множественном числе III лица.

Неоформленные (лично-классными префиксами косвенного объекта) варианты тех же глаголов (с локальными превербами второй группы) обычно встречаются в III ли-

це единств. числа категории вещей, т. е. в тех случаях, когда следует ожидать показатель лица префикс а.

Поэтому можно было ставить вопрос: не увязывается ли это явление с распространенным в названных языках фонетическим процессом перехода гласного а в иррациональный гласный э (с последующим исчезновением и его)?

Выясняется, что нет. С одной стороны, это исключается потому, что в рассматриваемых языках, процессу перехода а > э (> ∅) Личный префикс а- не подчиняется¹³. С другой стороны, такое объяснение (на фонетической основе) вышерассмотренного факта исключается и потому, что именно в III лице катег. вещей находит отражение морфологическое противопоставление определенной, конкретной формы и неопределенной, абстрагированной формы глагольного образования с локальным превербом (все остальные лица — только конкретные).

Устанавливается, что в глаголах с одним и тем же превербом, в зависимости от конкретного, определенного характера имени, появляется показатель III л. катег. вещей а, а при абстрагированном, неопределенно-обобщенном значении, — этого показателя нет. Ср. противоположные формы:

С одной стороны

С другой стороны

а баз.

āž°ak°a wa-j-č°a-pliṭ—у него
слова (так и) сыплются изо
рта.

āḱas aqá j-a-q°a-w°rīṭ—платок
сползает с головы.

абх.

apacúga d-á-l-čīṭ—он оста-
вил службу (ушел со службы).

š°áapza jgélaz jč°án ač°ába
á-ča-j-kiṭ—посл. — кто встал до
рассвета, своей кобылице же-
ребенка «[под]пригнал»

awardān d-á-k°-čwejt—слеза-
ет с арбы.

ábəṭ°k°a č°a-pliṭ (wa-č°a-pliṭ)—

листья осыпаются.

awí ač°é ábɣa d-q°a-w°rōṭ—
он свалился с лошади.

ábna d°-l-čīṭ—он вышел из
леса.

ác°k°a ča-jkiṭ—запрягал во-
лов.

waç°ə d°-k°-čwejt — завтра
отправляется... и т. д.

¹³ Показатель катег. вещей а- может слиться с другой морфемой а (или же э) и сохраниться в таком слитном виде — опять как а.

Ряд имен, таких как лес, земля, грязь... требует превербов без конкретного показателя лица (косвенного объекта).

Преверб, оформленный личным префиксом косвенного объекта, имеет конкретное значение и напоминает систему конкретного оформления послелогов (как напр., абх. аѡ^опэ а-ѡэ, абаз. atz а-рпэ «в доме», букв. «дом в-нем», ср., глагол с локальным превербом: d-á-ça-lejɬ «он-под-него-вошел»), а неоформленный тот же преверб, имеющий более абстрактно-обобщенное значение, приближается по своей функции к наречиям (ср. də-ça-lejɬ «он-под-вошел»). Эта последняя разновидность превербов второй группы по существу объединяется с превербами типа «қа-», «та-» (с. 84).

Что с конкретно-определенным содержанием, должно быть, увязаны формы с личными префиксами косвенного объекта, очевидно и на примере инфинитных образований глагола.

В этих образованиях, когда встает необходимость подчеркнуть лицо косвенного объекта, показатель относительного лица z- фигурирует везде, — появляется и с теми превербами, которые характеризуются отсутствием показателя косвенного объекта, ср. напр.:

wə-z-ta--mləz aq^oag žəla jəgč^oəp—посл.—балка, в которой ты не был, мясом полна (ср; wə-ta-lɬ, wəg^o-ta-məɬ и т. п.).

В глаголах с локальными превербами удастся выявить и специальную морфему. Она предстает перед нами в виде подударного гласного é (непосредственной исходной разновидностью которого, можно допустить гласный а). Стоит он после префикса косвенного объекта, точнее говоря, — перед локальным превербом.

Он выделяется, например, в следующих глагольных основах:

zəbəz qawɬ asəs w^owasak jɪ-ə-ça-č^oit—посл. (абаз.)—ягненок со сладким языком двух овец сосёт (ласковый теленок двух маток сосёт).

áx^o-ta was-ə-la-lɬ—(абаз.) я простудился (т. е. холод в-мое-нутро-вошел).

ač^oə s-ə-ž^oə-jçejɬ—он пустил коня на меня... и т. п.

В силу закона несовместимости в этих языках рядом стоящих двух гласных фонем, мы не можем указать о наличии префикса é- в формах глагола с косвенным объектом

III л. ед. ч. категории вещей. В них он (-ə-) сливается с экспонентом катег. вещей а-, и весьма показательно поэтому, что этот личный префикс а- в результате такого слияния становится (в определенных глагольных основах) подударным, принимая ударение слившегося с ним префикса ə-.

Такое слияние а+ə имеет место, например, в нижеследующих глагольных формах:

d-á-ça-lejt̚ (тот-под-чем-то вошел, влез) < *d-a-ə-ça-lejt̚ (ср., d-r-ə-ça-lejt̚ и т. п.).

d-á-la-jgalejt̚ (его-он ввел-во-что-то) > *d-a-ə-la-jgalejt̚... и т. п.

По существу в этом же типе глаголов следует рассматривать и те случаи, когда налицо показатель косвенного объекта (во всех лицах), но не видно префикса ə-.

А это имеет место в тех глаголах, в которых ударение падает на последующие (или же предыдущие) гласные основы. В таких случаях ударение с префикса ə- перетягивается на другой гласный основы (обычно на гласный последующего за ним локального преверба), и безударный префикс ə редуцируется.

Напр.:

ámw°an də-s-čəá-hajt̚ (də-s-Ø-čəá-hajt̚) — встретился-со-мной по дороге.

ax°čə́ ačə́ka i-čə́á-lcejt̚ (...i-Ø-čə́á-lcejt̚) — она-ее-покормила грудью.

wə-j-rəg-čl̚ (wə-j-Ø-rəg-čl̚)—отстань-от-него... и т. д.

Выясняется, что и вторая группа локальных превербов — без показателя косвенного объекта — принимает префикс ə-.

И в этом типе глаголов с локальными превербами следует выделить два случая:

1. Когда префикс ə- налицо — он в таком случае является подударным, напр.:

ah°á ah°əpč°ə́ j-ə́-la-r̚—(абаз.)—свинья лежит (находится) в грязи.

axabár sg°ə́ j-ə́-ça-lt̚—(абаз.)—(это) известие я принял к сердцу (...вошло- в-мое-сердце).

ač°ága ácha ə́-k°ə́-jcejt̚—(абх.)—он перебросил мост через речку.

aš° ə́-d-čal̚—(абх.)—прикрой двери! и т. п.

2. Когда префикс ə- отсутствует, напр.:

č°əmladga aš°and d-qá-lit̚—посл. (абаз.)—без лестницы на небо взбирается.

ábəɣˈkʰa ʒə-pliʃ—(абаз.)—листья осыпаются.

aʒəkʰrɛj la-rɕejʃ—(абх.)—посеяли кукурузу.

ácʰkʰa ɕa-jkiʃ—(абх.)—он запрягал волов.

alabá štá-jɕejʃ—положил палку вниз и т. п.

Из приведенных здесь примеров видно, что это происходит в тех случаях, когда ударение падает на гласный локального преверба или же последующий слог основы, что послужило причиной утери (на фонетической почве) без ударения оставшегося префиксального ə...

Таким образом, мы вправе и в подобных основах восстанавливать префикс ə.

Выходит, что появление префикса ə- не связано с лицом косвенного объекта¹⁴; он находится в тесной связи с локальными превербами, выступающими как с показателем лица косвенного объекта, так и без него.

Ставится вопрос, какую функцию выполняет префикс ə- представленный перед локальным превербом?

Как известно, в рассматриваемых языках отсутствует система склонения имен, но не исключена возможность, что и здесь локальные превербы, — заменяющие послелог и наречия — имели определенное оформление, ср. например, в грузинском языке наречия: zɛv-iʃ «наверху» gverd-iʃ «рядом», ʃor-is «между...», iɾgvl-iʃ «кругом», mindvr-ad «в поле», ʃor-s «далеко», ʒiɾ-s «внизу» и т. д.

Следует полагать, что в абхазском и абазинском языках префикс ə- в глаголах с локальными превербами выступает в аналогичной роли. Его можно было считать «наречно-падежной» морфемой, функция которой приближается к функции «дательно-обстоятельного» падежа (возможно и «генетивно-инструментального»).

Однако, в отличие от языков, имеющих суффиксальную флексию склонения, здесь обращает на себя внимание префиксальная позиция морфемы (ə-): ə-ɕa, ə-kʰ, ə-va и т. д.

Здесь, перед нами обратная последовательность (ср. груз. ¹ʒiɾ-s²~абх.-абаз. ²ə-ɕa¹).

¹⁴ Префикс косвенного объекта со своей стороны имеет свой префикс косвенного отношения.

საძიებელი

აფგ — 42

ბაა — 21, 22

ბჟა/გ — 56, 59, 69, 70

ბლა/გ — 22, 52, 53, 61

გარა/გ — 14

გჰუ/გ — 15, 16

(გიანგ)აგიანგ — 7

გიარა — 13

გიდგ — 41, 42

გიგლა/გ — 54, 55

დ — 40, 41, 61, 70, 81, 86

დიგ — 7

დიგლ — 7, 11, 12

დიგქი — 7, 10

ვა/გ — 7, 43, 81, 86, 88

თა/გ — 18, 22, 23, 24, 38, 72,

73, 74, 75, 76, 87

თაა — 75

კა — 18, 19, 72

კნა — იხ. კნგ/კგნ-

კნგ-, კგნ — 37, 38, 39, 40, 70

კჰოა/გ — იხ. კჰოა/გ

კგდ — 18, 19

კგლა/გ — 18, 19, 20, 21, 73, 74

კი — 45, 46, 61

კია — 7

ლა/გ — 7, 31, 32, 61, 64, 65,

66, 81, 85, 86

ლბაა-, ლბჰა — 18, 21, 22

მა/გ — 7, 46

მგია/გ — 7, 49

მფგხა — 51

მლა/გ — 7, 52, 53

მპგწა/გ — 49, 50

მუიგწა/გ — 49, 50

მწა/გ — 47, 70

მხა/გ-, მცა/გ — 53

მჰა-, მჰია — 7

ნაპგწა/გ — 49, 50

ნგ — 32, 33, 34, 73

ნგყი — (ნყი-) — 22

ჟი — 55, 56, 61, 81

ჯა/გ — 7, 42

ჯმწა/გ — 16, 17

ფგრა/გ-, ფგრ — 42, 83

ფგხა — იხ. მფგხა

ქიგ — 5, 7, 29, 30, 60, 61, 68,

69, 71, 72, 73, 84, 85, 87

ღრა/გ — 51, 52	68, 71, 80, 81, 82, 84, 86, 87
(ღგწარა) აღგწარა — 16	
ყია/გ — 34, 35, 36	ქა/გ — 5, 7, 25, 26, 58, 60, 61, 62, 63, 71, 83, 87
ყინგ — 36, 38	
შა/გ — 7, 47, 48, 76	ზა/გ — იხ. კა/გ
შთა/გ — 76, 77, 78, 79, 87	ხილა/გ — იხ. ქილა/გ
შტა/გ — 78	ხი — 7
შიგ — 48	ხიგნ — 38
	ხ'(ა) — 44, 45
ჩოქარა/გ — 17	ხ'გ — 44, 45
ჩოტგნ — (ჩოტნგ) — 7	ხ'გნ — 45
ჩოხ'ნგ-, ჩოხ'გნ — 56, 57	
ჩოპია/გ — 7, 12	კა/გ — 5, 7, 27, 28, 29, 57, 58, 61, 63, 64, 87
ჩოშია/გ — 7, 12, 13	კიდა — 7
ჩოჟი — 14, 15	კილა/გ — 7, 53, 54
ცრა/გ — 55	
ძაა — 7, 15	ჩიგლ-, ძიგლ — იხ. დიგლ-
ძვა/გ — 7, 44	ჩიგქი-, ძიგქი — იხ. დიგქი-
წა/გ — 5, 26, 27, 60, 66, 67,	შინა/გ-, უნა/გ — 5, 6, 7, 8, 9, 10, 60, 73, 74

გამოყენებული წყაროები

- Абазинско-русский словарь. Под редакцией Тугова В. Б., М., 1967.
- Абзаара ашва. Черкесск, 1955 (შემოკლებით: აბზ. აშა).
- Апсуа жәаң қауа. Еикудыршәент: Ш. Инал-ипа, С. Ад-
леиба, Ақуа, 1967 (შემოკლებით: ანდ.).
- Алықса Гогуа. Аси амацәysi, Ақуа, 1963 (შემოკლებით: ა. გ.).
- Д. И. Гулия. Сборник абхазских пословиц, загадок, скорого-
ворок, омонимов и омографов, народных примет о погоде,
заговоров и наговоров. Сухуми, 1939 (შემოკლებით: ანდ.).
- Д. Гулия. Сочинения (აფხაზურ ენაზე). Сухуми, 1947 (შემოკ-
ლებით: დ. გ.).
- ქ. ლომთათიძე. აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი სხვა აფხა-
ზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის (ტექსტებითურთ) თბ., 1954
(შემოკლებით: აშხ. ტ.).
- მისივე. აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი (ტექსტებითურთ). თბ.,
1944 (შემოკლებით: ტ. ტ.).
- Т. З. Табулов. Абазинские загадки и пословицы. Труды чер-
кесского научно-исследовательского Института. Выпуск II.
Черкесск, 1954 (შემოკლებით: ანდ.).
- Н. Т. Табулова. Афористическая поэзия абазин, Черкесск.
(შემოკლებით: ანდ.).
- И. Папаскьыр Апхәыс лыпату. Ақуа (შემოკლებით ი. პ.).
- Русско-абазинский словарь. Ответственные редакторы: Х. Д. Жи-
ров и Н. Б. Экба, М., 1956.
- Русско-абхазский словарь. Главный редактор Х. С. Бражба. Су-
хуми, 1964.
- Баграт Шьынқуба. Ацын(әарах. Ақуа. 1974 (შემოკლებით:
ბ. შ.).
- А. М. Чочуа. Ажәабжьқуа ахуқуа рзы. Ақуа., 1962 (შემოკ-
ლებით: ა. ქ.).

ზ. ჯანაშია. აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი თბ., 1954.

საილუსტრაციო მასალა, რომელსაც ტექსტში წყარო არა აქვს მითითებული, ამოღებულია ძირითადად აქ დასახელებული ლექსიკონებიდან (ან ჩვენს საკუთარ ჩანაწერებს წარმოადგენს).

მასალა შემოწმებულ იქნა (განსაკუთრებით მახვილის ადგილის თვალსაზრისით) ლილი ჰაგბასთან და სერგი პაზოვთან, რისთვისაც მათ მადლობას მოვახსენებ.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
პირველი ნაწილი. ლოკალურ პრემიებთან ძირითადი ტიპები და მათთან ირიბი ობიექტის ურთიკება	5
1. ლოკალურ პრემიებთან საყრდენი ფუძეები	5
2. ლოკალურ პრემიებთან საყრდენი ფუძეების ძირითადი სემანტიკური ჭგუფები	7
3. ლოკალურ პრემიებთან ორი ჭგუფი ირიბი ობიექტის თანსლების მიხედვით	7
4. კონკრეტული ბუნების მქონე („უნა“ ტიპის) ლოკალური პრემიებები	8
5. აბსტრაქტული, განზოგადებული ბუნების მქონე („კა-“ ტიპის) ლოკალური პრემიებები	17
6. ირიბი ობიექტ-დართული ლოკალური პრემიებები	24
7. ლოკალური პრემიებები ირიბი ობიექტის გარეშე	57
8. ლოკალური პრემიებების ორგვარი — ირიბ-ობიექტისანი და უირიბ-ობიექტო — სახეობის არსებობის საფუძველი	59
9. ლოკალურ პრემიებებთან ირიბი ობიექტის შეწყობა I, II (მხ. და მრ.) და III (მრ.) პირში	60
10. ლოკალური პრემიებები ირიბი ობიექტის პრეფიქსის გარეშე III პ. მხ. რიცხვში	61
11. ერთი და იმავე რიგის ლოკალურ პრემიებთან განსხვავებული (აბსტრაქტული//კონკრეტული) შინაარსით გამოყენება და მასთან დაკავშირებული მორფოლოგიური დაპირისპირება (ირიბი ობიექტის ნიშნის დართვა//დაურთველობა)	62
12. ირიბი ობიექტის ნიშნის დაურთველად გამოყენება ლოკალური წინდებულებისა ერთი რიგის სუბსტანტივებთან შეწყობისას	71
13. ირიბი ობიექტის დართვის შემთხვევები ე. წ. „კა-“ ტიპის მქონე პრემიებთან ზმნებში III პ. მხ. რიცხვში	72
14. მიმართებითი პირის ფორმები ლოკალურ პრემიებთან ზმნებში	73
15. ერთი და იმავე პრემიების სემანტიკური დიფერენციალია ირიბი ობიექტის პირის დართვა-დაურთველობასთან დაკავშირებით	75
მეორე ნაწილი. ლოკალურ პრემიებთან ბაფორმები	80
1. გ- პრეფიქსი ირიბი ობიექტის მქონე ლოკალურ პრემიებთან ზმნურ ფორმებში	80
2. ჯ- პრეფიქსის გაუჩინარება ირიბი ობიექტის მქონე ლოკალურ პრემიებთან ზმნაში	82

3. გ- პრეფიქსი ირიბი ობიექტის არმქონე აბსტრაქტული ხასიათის ლოკალურ პრევერბიან ზმნაში	83
4. გ- პრეფიქსის გაუჩინარება ირიბი ობიექტის არმქონე აბსტრაქტული ხასიათის ლოკალურ პრევერბიან ზმნაში	87
5. გ- პრეფიქსის ფუნქციისათვის	88
Основные виды локальных превербов и их оформление в абхазском и абазинском языках (резюме)	89
ს ა ძ ი ე ბ ე ლ ი	96
გ ა მ ო ყ ე ნ ე ბ უ ლ ი წ ყ ა რ ო ე ბ ი	98

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1693

*

რეცენზენტები ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატები: რ. ჯანაშია,
ვ. შენგელია

რედაქტორი არნ. ჩიქობავა
გამომცემლობის რედაქტორი გ. გოგიავა
ტექნორედაქტორი ნ. ოკუჩავა

გადაეცა წარმოებას 12.12.1980; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 19.1.1982;
ქაღალდის ზომა $60 \times 90^{1/16}$; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 6.3;
საალრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4.8;
უე 00710; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 4098;
ფასი 60 კპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниერება», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19